

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

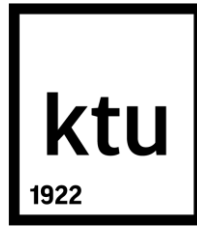
Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujųjų medijų kultūroje

Baigiamasis magistro studijų projektas

Jurgita Vilkienė
Projekto autorė

Prof. dr. Saulius Keturakis
Vadovas

Kaunas, 2020

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujųjų medijų kultūroje

Baigiamasis magistro studijų projektas
Skaitmeninė kultūra (6211NX032)

Jurgita Vilkienė
Projekto autorė

Prof. dr. Saulius Keturakis
Vadovas

Doc.dr. Nerijus Čepulis
Recenzentas

Kaunas, 2020

Kauno technologijos universitetas

Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas

Jurgita Vilkienė

Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujųjų medijų kultūroje

Akademinio sąžiningumo deklaracija

Patvirtinu, kad mano, Jurgitos Vilkienės, baigiamasis projektas tema „Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujųjų medijų kultūroje“ yra parašytas visiškai savarankiškai ir visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjusi.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesąžiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

Jurgita Vilkienė

Vilkienė, Jurgita. Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujųjų medijų medijų kultūroje. Magistro baigiamasis projektas/ vadovas prof. dr. Saulius Keturakis; Kauno technologijos universitetas, Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakultetas.

Studijų kryptis ir sritis (studijų krypties grupė): H 000 Humanitariniai mokslai, 01H Filosofija.

Reikšminiai žodžiai: kritinis mąstymas, nuobodulys, naujosios medijos.

Kaunas, 2020. 62 p.

Santrauka

Mąstymas yra pagrindinis žmogaus veiklos procesas, kurio metu nuolat ieškoma būties ir egzistencijos prasmės. Žmogus yra neužbaigtas save kuriantis kūrinys ir jis yra visiškai laisvas šiame kūrybiniame procese, todėl labai svarbu kaip tas procesas bus įgyvendintas – principingai ir sąžiningai t.y. autentiškai – arba neautentiškai. Norint įgyvendinti šį savęs kūrimo procesą autentiškai, mums reikalingas kritinis mąstymas, kuris leidžia svarstyti apie esminius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai daryti sprendimus ir savarankiškai veikti, ugdyti asmenį, pasiryžusį ir gebantį adaptuotis besikeičiančiame socialiniame, ekonominiame gyvenime ir jį tobulinti.

Kritinis mąstymas priklauso nuo tam tikrų sąmonės būsenų ir nuotaikų. Nuotaikos yra buvimo pasaulyje būdas. Nuobodulys yra viena tokių būsenų, kuri suteikia ir motyvaciją būti smalsiam, ir teisingą santykį su aplinka, kuri gali nukreipti į autentiškumo, savarankiško mąstymo kelią. Kultūros technologizacijai intensyvėjant nuobodulys turi tendenciją vis labiau nykti, nes šiuolaikinis žmogus nebeturi laiko, noro ir galimybių nuobodžiauti. Visą jo pasyvų laiką okupuoja skaitmeniniai įrenginiai. XIXa. pr. Europoje filosofai, matydami technokratijos sukeltus visuomenės sąmonės struktūrų pokyčius, prabyla apie niveluojantį technologizuotos visuomenės keliamą pavojų autentiškai kultūrai bei dvasinio atsinaujinimo ir kitokio mąstymo poreikį. Pamatines klasikines žmogaus vertybes išstumia pragmatiški, vartotojiški, paviršutiniški santykiai ir visa apimantis naudos siekis, o pasaulis, kuriame gyvename, tampa nebe gamtos, o technikos viešpatavimo sritimi.

Darbo tikslas yra išanalizuoti nuobodulio nykimo poveikį kritiniam mąstymui naujųjų medijų kultūroje. Darbo uždaviniai: pateikti kritinio mąstymo filosofijos apibūdinimą ir pagrindinius principus, išanalizuoti kokios yra būtinos sąlygos kritiniam mąstymui ir pateikti nuobodulio interpretavimo filosofines tradicijas, išnagrinėti kaip naujosios technologijos naikina nuobodulį ir kokį poveikį daro kritiniam mąstymui.

Atlikus tyrimą prieita išvados, kad nuobodulys gali būti pamatytas kaip efektyvi pozicija kritiniam mąstymui, kuriai naujųjų medijų epochoje iškyla pavojus dėl bandymo vartotoją palaikyti nuolatinėje susidomėjimo ir įsitraukimo būsenoje. Tai reiškia, kad reikia įsileisti ar net pasinaudoti nuoboduliu darbe, švietime ir laisvalaikyje.

Hipotezė, kad pagrindinė kritinio mąstymo gebėjimų nykimo priežastis skaitmeninių technologijų vystymosi pasėkoje yra išnykęs nuobodulys ir vienatvė, pasitvirtino.

Vilkienė, Jurgita. The Impact of Boredom Disappearance on Critical Thinking in New Media Culture. Master's Final Degree Project / supervisor prof. dr. Saulius Keturakis; Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities, Kaunas University of Technology.

Study field and area (study field group): H 000 Humanities, 01H Philosophy

Keywords: Critical thinking, boredom, new media.

Kaunas, 2020. 62 p.

Summary

Thinking is the basic process of human activity, during which the meaning of being and existence is constantly sought. Man is an unfinished, self-creating being and he is completely free/unrestrained in this process, so it is essential how that process will be implemented - principally and honestly i.e. authentically - or non-authentically. To carry out this process of self-creation authentically, we need critical thinking that allows us to consider the fundamental issues of human existence, make responsible decisions and act independently, to develop a person who is determined and able to adapt to and improve in a changing social and economic life.

Critical thinking depends on certain states and moods of consciousness. Mood is a way of being in the world. Boredom is one such mood that provides both motivation to be curious and a right relationship with the environment that can lead to a path of authenticity, reflection. As cultural technology intensifies, boredom tends to disappear, as modern man no longer has the time, desire, and possibility to be bored. All of his time is occupied by digital devices. In XIX age European philosophers, seeing the changes in the structures of public consciousness caused by technocracy, talk about the leveling threat posed by a technological society to authentic culture and the need for spiritual renewal and different thinking. The fundamental values of humanity are being pushed out by pragmatic, consumerist, superficial relations and the all-encompassing pursuit of benefit, and the world in which we live is no longer the domain of nature but of domination of technology.

The aim of this work is to analyze the effect of the disappearance of boredom on critical thinking in the culture of new media. Tasks: to provide a description and basic principles of the philosophy of critical thinking, to analyze the necessary conditions for critical thinking and to present the philosophical traditions of boredom interpretation, to examine how new technologies eliminate boredom and what effect critical thinking has.

The study concluded that boredom can be seen as a potent state of mind for critical thinking to develop, however, in the new media era this activity is at the risk, as the human's mind is in a constant state of interest and engagement. Hence, it is vital to recognise the opportunities and advantage of boredom at work, studies and leisure.

The hypothesis of the study has been confirmed: the decline of critical thinking skills is the direct result of the development of digital technologies, which lead to decline of boredom and solitude.

TURINYS

Įvadas.....	7
Darbo uždaviniai:	9
Problemos iširtumas.	10
1. Kritinio mąstymo ištakos ir interpretavimo tradicijos.....	12
1.1.Kritinio mąstymo ištakos antikinėje filosofijoje	12
1.2. Kritinio mąstymo sampratos pokyčiai Renesanso ir Apšvietos epochoje.....	14
1.3. XIX –XX a. kritinio mąstymo samprata ir ugdymo svarba.....	17
2. Nuobodulio tipologija ir fenomenologija M.Heidegger filosofijoje. Nuobodulys kaip sąlyga kritiniam mąstymui.....	22
2.1 Nuobodulio tipologija.....	22
2.2. M.Heidegger nuobodulio fenomenologija.....	23
2.3. Nuobodulys kaip kritinio mąstymo sąlyga.	27
3. Nuobodulio interpretavimo filosofinės tradicijos.	34
4. Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujų medijų kultūroje.	41
4.1. Naujosios medijos - pramogų ir išsiblaškymo šaltinis.	41
4.2. Naujosios technologijos ir skaitmeninis nuobodulys	42
4.3. Skaitmeninės technologijos okupuoja visą subjektyvų laiką	44
4.4. Tapatumo problema ir nykstanti empatija.....	48
4.5. Skaitmeninės technologijos nykstančio bendravimo ir socialinės atskirties priežastis.....	50
4.6. Kūrybiškumas ir dėmesys.....	52
Literatūros sąrašas	58

Ivadas

Temos aktualumas. Žmones nuo kitų būtybių skiria ne kažkokia laikysena ar jausmai, gebėjimas atlikti kokius nors darbus, o tai, kad žmonija yra vienintelė gyvenimo forma, turinti galimybę užduoti sau klausimą apie savo gyvenimo tikslą. „Žmogus yra vienintelis gyvūnas, kuriam jo paties egzistavimas yra problema, kurią jis turi išspręsti ir nuo kurios negali pabėgti“ (Fromm, 1949, p. 40). Mąstymas yra pagrindinis žmogaus veiklos procesas, kurio metu nuolat ieškoma būties ir egzistencijos prasmės. Descartes'ui *cogito ergo sum* – mąstau, vadinasi, esu – yra filosofijos atramos taškas, vienintelis galimas tikrojo žinojimo šaltinis, o žmogus pirmiausiai yra būtybė, kuri mąsto. Daugelis filosofų eina mąstymo apie žmogų ir būtį keliu, ieškodami kalbos, kuria būty galima šį abipusį ryšį suprasti. „Mąstymas subrandina būties sąlytį su žmogaus esme. Šito sąlyčio jis nei pagamina, nei sukuria. Mąstymas gražina būčiai jį kaip tai, kas būties yra padovanota pačiam mąstymui. Šitas gražinimas pasireiškia tuo, kad mąstymas būčiai duoda kalbą. Kalba yra būties namai. Jos prieglobstyje gyvena žmogus. Mąstymas virsta veiksmu pirmiausia ne todėl, kad daro kokį nors poveikį ar kad apskritai yra vartojamas. Mąstymas veikia, kai jis mąsto“ (Heidegger 1989, p. 224-225).

Mąstymas laikomas būties ir žmogaus esmės sąlyčio brandinimu, jis yra pilnavertiškesnė veika nei veikimas, kuris nėra sąlygotas minties. Įprastai žmonės mano, kad mąstymas nieko neatlieka, kad veiksmas yra daug svarbesnis. Tačiau Heidegger mums primena, kad mąstymas yra pats svarbiausias veiksmas, nes jis keičia mūsų santykį su būtimi. Mes turime mąstyti apie žmogų kaip apie egzistuojančią būtybę. Žmogus neturi jokios „žmogiškosios prigimties“ – nei duotos biologiškai, nei sąlygotos Dievo. Žmogiškąją prigimtį, savąją esmę, apibrėžti reikia mums patiems. Žmogaus esmės, o tai reiškia žmogaus buvimo pasaulyje apmąstymas, tampa svarbiausia pastanga ir tikslu. Žmogus yra neužbaigtas save kuriantis kūrinys ir jis yra visiškai laisvas šiame kūrybiniame procese, todėl labai svarbu kaip tas procesas bus įgyvendintas. Šiame kūrybiniame procese galima veikti autentiškai – principingai ir sąžiningai – arba neautentiškai. Žmogus veikia neautentiškai, kai pamiršta savo laisvę ir pasineria į iš anksto primestą gyvenimo būdą, elgesio šablonus, mąstymo klišes. Kai nekvestionuojamas iš anksto priima mokslų, religijų ar psichologijų teikiamus atsakymus į klausimą apie tai, kas jis yra ir kaip turėtų veikti, nusimeta atsakomybės našta, pabėga iš savo laisvės nubrėžtų ribų, bet kartu netenka ir savasties kūrimo galimybių. Ir priešingai, gyvena autentiškai tik tuomet, kai žvelgdamas iš savo fundamentaliosios laisvės perspektyvos, patiria bei išgyvena visą sunkų savęs kūrimo procesą. Norint įgyvendinti šį savęs kūrimo procesą autentiškai, mums reikalingas kritinis mąstymas. Žmogus, kurio mąstymo nevaržo išankstiniai nusistatymai bei normos, vystosi kaip laisva savo teises ir pareigas žinanti asmenybė. Kritiškos išvalgos – nuolat ieškančio ir nestandartiškai pasaulį interpretuojančio asmens skiriamieji bruožai. Kritinis mąstymas leidžia svarstyti apie esminius žmogaus egzistencijos klausimus, atsakingai daryti sprendimus ir savarankiškai veikti, ugdyti asmenį, pasiryžusį ir gebantį adaptuotis besikeičiančiame socialiniame, ekonominiame gyvenime ir jį tobulinti.

Mąstymas turi atitikti keletą pagrindinių savybių, kad jį būtų galima vadinti kritiniu. Mąstymas turi būti nepriklausomas, savarankiškos interpretacijos turi remtis surinkta informacija, faktais ir duomenimis. Kritiškai mąstantis asmuo kelia klausimus, mato problemas ir randa savus būdus joms spręsti, pagrįsdamas sprendimus svariais argumentais ir įtikinamais motyvais, taip pat pripažįsta,

kad egzistuoja daugiau nei vienas sprendimas, ir stengiasi įrodyti, kodėl jo siūlomasis yra logiškas ir praktiškas. Kritinis mąstymas yra toks mąstymas, kuris nukreiptas į save, disciplinuotas, kontroliuojamas ir koreguojamas. Tai reiškia, kad reikia pritari griežtiems kompetencijos standartams ir apgalvotai valdyti jų naudojimą. Kritinis mąstymas yra socialinis mąstymas. Idėjos, kuriomis dalijamasi su kitais, patikrinamos ir patobulinamos. Tai reiškia efektyvų bendravimą ir problemų sprendimo gebėjimus, taip pat išipareigojimą įveikti savo prigimtinių egocentrizmą ir sociocentrizmą (Klooster, 2001).

Kritinis mąstymas priklauso nuo tam tikrų sąmonės būsenų ir nuotaikų. Nuotaikos yra buvimo pasaulyje būdas. Nuobodulys yra viena tokių būsenų, kuri suteikia ir motyvaciją būti smalsiam, ir surasti teisingą santykį su aplinka. Anot Heidegger (1995) nuobodulys paruošia žmogaus protą giliam regėjimui ir mąstymui. Nuobodulys yra privilegijuota pamatinė žmogaus nuotaika, kuri mus tiesiogiai veda į būties ir laiko problemų supratimą. Gilus nuobodulys gali mus nukreipti į autentiškumo, savarankiško mąstymo kelią. Nuobodulys yra viena tokių nuotaikų, kurių idėjų istorijoje susilaukė labai prieštaringų vertinimų; vieni teigė, kad nuobodulys atsiranda iš sąmonės tingumo, jog tai „viso blogio šaknis“ (Kierkegaard, 1987, p.257), jog tai tuštuma, kurios reikia visomis įmanomomis priemonėmis vengti, „nuobodulys yra vienas didžiausių kankinimų“ rašė Fromm (1949, p.40). Nuobodžiaudami mes esame nepatenkinti mūsų pasaulio patirtimi. Kiti tvirtino, kad nuobodulys atveria žmogui akis, nuobodulys yra būseną, atskleidžianti tikrovės pobūdį, jos beprasmiškumą (Heidegger, 1995) . B.Russel (1930) pastebi, kad nuobodulys yra nemalonus dalykas, todėl natūralu, kad norima jo atsikratyti. Žmonėse slypi gilus potraukis jauduliui, todėl jie nuolat ieško veiklų ir pramogų, tai yra vienas svarbiausių motyvų domėtis pasauliu. Russel (1930) pirmasis įvardino, kad technologijos kelia grėsmę nuoboduliui, nes suteikia daugybę naujų jaudinančių galimybių. Jis tikrai pasakytų, kad dabartiniame kompiuterio ir „iPhone“ amžiuje gyvenimas yra dar mažiau nuobodus, nei anksčiau. Kultūros technologizacijai intensyvėjant nuobodulys turi tendenciją vis labiau nykti.

XIXa. pr. Europoje filosofai, matydami technokratijos sukeltus visuomenės sąmonės struktūrų pokyčius, prabyla apie niveliuojantį technologizuotos visuomenės keliamą pavojų autentiškai kultūrai bei dvasinio atsinaujinimo ir kitokio mąstymo poreikį. Jie išvelgė dėl technologijų vystymosi gilėjančios asmenybės egzistencinės krizės požymius, nestabilumo, nesaugumo, nudvasinimo pavojus. Jie išreiškia siekį padėti žmogui „susvetimėjusiame pasaulyje“ išlikti savimi, išlikti kritiškai mąstančiu žmogumi, nepasiduoti vartotojiškam technikos poreikiui, jos primestam gyvenimo diktatui. Pamatines klasikinės žmogaus vertybes išstumia pragmatiški, vartotojiški, paviršutiniški santykiai ir visa apimantis naudos siekis, o pasaulis, kuriame gyvename, tampa nebe gamtos, o technikos viešpatavimo sritimi. Heidegger (1997) teigia, kad modernusis žmogus technikos, kaip savo mokslinės kūrybinės veiklos produkto, jau nebesugeba kontroliuoti, ji veikia spontaniškai ir neprognozuojamai, keldama grėsmę jo paties būčiai.

Tik žmonės sugebantys mąstyti kritiškai gali pagerinti pasaulį ir prisidėti prie racialesnės, civilizuotos visuomenės kūrimo. Jie pripažįsta mąstytojų tobulėjimo sudėtingumą ir išipareigoja visą gyvenimą tobulinti save. Jie įkūnija Sokrato principą: Nežinomo gyvenimo neverta gyventi, nes jie supranta, kad daug neišbandytų gyvenimų kartu sukelia nekritišką, neteisingą, pavojingą pasaulį. Visiškai įmanoma ir, deja, gana „natūralu“ gyventi neištyrinėtą gyvenimą, gyventi daugiau ar mažiau automatiškai, nekritiškai. Galima gyventi, iš tikrųjų nepriimančiam atsakomybės už žmones, kuriais mes tampame, neugdant savo įgūdžių ir išvalgų. Tačiau jei leisime sau tapti

nerifleksuojančiais asmenimis, mes padarysime žalą sau ir kitiems, praleisime daugybę galimybių savo ir kitų gyvenimus padaryti prasmingesnius, laimingesnius ir produktyvesnius.

Darbo tikslas: Išanalizuoti nuobodulio nykimo poveikį kritiniam mąstymui naujų medijų kultūroje.

Darbo uždaviniai:

1. Pateikti kritinio mąstymo filosofijos apibūdinimą ir pagrindinius principus.
2. Išanalizuoti kokios yra būtinos sąlygos kritiniam mąstymui ir pateikti nuobodulio interpretavimo filosofines tradicijas.
3. Išnagrinėti kaip naujosios technologijos naikina nuobodulį ir kokį poveikį daro kritiniam mąstymui.

Hipotezė. Pagrindinė kritinio mąstymo gebėjimų nykimo priežastis skaitmeninių technologijų vystymosi pasėkoje išnykęs nuobodulys ir vienatvė.

Problemos iširtumas

Apie savarankiško, laisvo mąstymo svarbą filosofai kalbėjo nuo antikos laikų. Renesanso ir Apšvietos filosofai Descartes (1873), Bacon (1901) stengėsi savo darbais sustiprinti pagarbą išminčiai, protui, mokslui, skatino visuomenės kriticizmą, ragino skeptiškai žiūrėti į autoritetus. John Locke filosofinės mintys ir kritinis mąstymas atvėrė kelią mokslo atsiradimams ir demokratijos, žmogaus teisių bei minties laisvės plėtrai. Naujųjų laikų filosofai stengėsi skiepyti visuomenėje mintį, kad reflektyvus mąstymas yra svarbus šiuolaikiniam žmogui, nes jis formuoja individo teisingą pasaulio vaizdą ir plėtoja logiką, žmogus pradeda mąstyti kryptingai. Antikinės Graikijos o vėliau Renesanso filosofų dėka atsirado tradicija sistemingai mąstyti kelyje į giliųjų realiųjų supratimą. XIX amžiaus mąstytojai dar labiau išplėtė kritinės minties sampratą, siekė ugdyti kritinės minties galios ir jos priemonių suvokimą. John Stuart Mill (1997) nuomone išsakytoje esė „Apie laisvę“, kritinė visuomenė turi kovoti už minties laisvę ir pagrindinių žmogaus teisių suteikimą. Žmogaus laisvė pirmiausia apima vidinę žmogaus sąmonę, sąžinės laisvę pačia plačiausia prasme, minties ir jausmo laisvę, absoliučią nuomonės ir požiūrio laisvę į visus dalykus. XX amžiuje mintis apie kritinio mąstymo galią ir pobūdį buvo dar aiškiau suformuluota. 1906 m. William Graham Sumner paskelbė sociologijos ir antropologijos pagrindų tyrimą „Folkways“, kuriame dokumentavo žmogaus proto polinkį mąstyti sociocentriškai ir taip pat aprašė mokymo įstaigų polinkį formuoti ir įteigti tam tikras visuomenės normas, pažiūras ir ideologiją. Gebėjimas kritiškai mąstyti yra pagrindinė žmogaus gerovės sąlyga, tai vienintelė mūsų garantija prieš paklydimus, apgaulės, prietarus ir neteisingą pačių savęs ir savo žemiškosios egzistencijos suvokimą. Jis pabrėžė, kad tik kritiškai mąstantis žmogus gali būti sąmoningu piliečiu. Pačią sąvoką „kritinis mąstymas“ arba „reflektyvus mąstymas“ pirmasis apibrėžė John Dewey 1910 m. knygoje „How we think“. Jo kūryba padidino žmogaus minties pragmatinio pagrindo suvokimą, ypač jo pagrindą realiuose žmogaus tiksluose ir uždaviniuose. Jis taip pat akcentavo kritinio mąstymo ugdymo svarbą ir teigė, kad tai turi būti pagrindiniu švietimo tikslu. Edward M. Glaser „An Experiment in the Development of Critical Thinking“ (1941) atliko eksperimentinius tyrimus ir parodė, kad įmanoma pagerinti vidurinių mokyklų studentų kritinį mąstymą. Robert Ennis atliko eilę tyrimų „A Concept of Critical Thinking: A Proposed Basis for Research on the Teaching and Evaluation of Critical Thinking Ability“ (1962), „Critical Thinking Dispositions: Their Nature and Assessability, Informal Logic“ (1996) susijusių su kritinio mąstymo aspektais, padėjo pagrindus kritinio mąstymo gebėjimų mokymo ir įvertinimo tyrimams. Daug ir išsamių tyrimų kaip įvertinti moksleivių ir studentų kritinį mąstymą atliko Paul, Elder (1997, 2008) ir pateikė rekomendacijas kaip palengvinti kritinio mąstymo, orientuoto į intelekto sandartus, įgvendinimą ugdymo įstaigose.

Apie nuobodulį kaip sąmonės būseną reikalingą kritiniam mąstymui kalbėjo daugelis filosofų (Shopenhauer, (1819) Russell, (1930)), tačiau išsamiausiai nuobodulio nuotaikas išnagrinėjo Martin Heidegger savo veikalė „The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude“ (1995), kuris laikomas vienu fundamentaliausių tekstų apie nuobodulį. Jis teigė, kad gilus nuobodulys gali mus nukreipti į autentiškumo, savarankiško mąstymo kelią. Tai yra viena iš svarbiausių kritinio mąstymo sąlygų. Vėliau išsamiai nuobodulį ir jo poveikį aprašė Lars Svendsen „A Philosophy of Boredom“ (2008), Michael E. Gardiner ir Julian Jason Haladyn „Boredom Studies Reader. Frameworks and perspectives“ (2017) ir kiti. XXI amžiuje nuobodulio tyrimai yra vis turtingesnė ir gyvybiškai svarbi šiuolaikinių tyrimų sritis, nagrinėjanti nuobodulio patirtį kaip svarbią - net esminę - šiuolaikinio gyvenimo sąlygą. Filosofai kritiškai nagrinėja nuobodulio įpročius, susijusius su šiuolaikinės visuomenės suskaitmeninimu. Vyksta platus diskursas kaip

akseleracijos ir rutinizacijos procesai kartu su technologijų modernizacija sustiprėjo socialinės žiniasklaidos amžiuje. Atkreipiamas dėmesys į skaimeninį laikinumą ir nuobodulį, ypač kaip perėjimas nuo „laikrodžio laiko“ prie „iLaiko“ akivaizdžiai sustiprina emocinį nuobodumą, siejamą su šiuolaikiniu nuoboduliu. Taip pat kalbama apie „skaitmeninį nuobodulį“ (Gardiner, Haladyn, 2017, Fernandez, Matt (2019), Turkle (2015)), kuris apibūdina šiuolaikinį technologiškai medijuotą gyvenimą, nuolat skubantį ir vienatvės vengiantį žmogų. Šiuolaikiniame gyvenime nuolatinis stebėjimas, prisijungimas ir išitraukimas naikina nuobodulį, taip savo ruožtu užkertant kelią gilesniam egzistenciniam nuoboduliui. Mann, Cadman (2014), Zomorodi (2017) pabrėžia apie nuobodulio svarbą žmonių kūrybiškumo vystymuisi. Ophir, Nass, C. Wagner, A.D. (2009) atliko tyrimus kaip daugialypė veikla veikia žmonių gebėjimus koncentruoti dėmesį. Przybyliski, A., Weinstein, N. (2012), Sherman, L. Michikyan, M. Greenfield, P.(2013) tyrė kokią įtaką mobiliųjų ryšių technologijos daro žmonių bendravimo kokybei, kokias sukelia socialines pasekmes.

Turkle (2015), Svendsen (2005), Haman (1967) ir daugelis kitų mąstytojų ragina nevengti nuobodulio ir nebandyti jo atsikratyti, o laikyti nuobodulį svarbiu įrankiu kelyje į kritinį mąstymą, pateigdami tam svarbių įrodymų ir argumentų.

1. Kritinio mąstymo ištakos ir interpretavimo tradicijos

1.1. Kritinio mąstymo ištakos antikinėje filosofijoje

Dabartinėje skaitmeninėje visuomenėje žmogus nuolat susiduria su postmodernybės paradoksais ir išgyvena prieštarigus jausmus: nuo pasididžiavimo sparčia technologijų plėtra ir pasitenkinimo jų teikiamomis galimybėmis iki dvasinio atbukimo, egzistencinio nerimo dėl dabarties ir ateities. Šis nerimas verčia ieškoti šios negalios ištakų bei alternatyvių mąstymo ir kultūros modelių. Vienu iš tokių alternatyvių mąstymų, galinčių pažadinti žmogaus intelektą savirefleksijai yra kritinis mąstymas, kuris neįmanomas be savęs ir aplinkinio pasaulio pažinimo, atviro, laisvo ir autonomiško mąstymo, tiesos ieškojimo.

Kritinis mąstymas yra turtinga koncepcija, plėtojama per pastaruosius 2500 metų. Sąvokos „kritinis mąstymas“ šaknys yra XX amžiaus pradžioje. John Dewey (1910) įvedė sąvoką „kritinis mąstymas“ švietimo tikslui apibūdinti, kurią jis tapatino su moksliniu požiūriu į protą. Taip pat dažnai kritinį mąstymą jis vadino „reflektuojančia mintimi“, „reflektviu mąstymu“, „refleksija“ arba tiesiog „mintimi“ ar „mąstymu“ (Dewey, 1910, p.74-82). Jis apibrėžė tai kaip aktyvų, atkaklų ir kruopštų bet kokio įsitikinimo ar numanomo žinojimo įvertinimą atsižvelgiant į tai pagrindžiančias priežastis ir kitas išvadas, į kurias jis linkęs (Dewey, 1910). Kritinis mąstymas pirmiausia yra apgalvotas, nuoseklus, gilus ir tikslingas. „Žmogus turi reflektuoti, remtis patirtimi, apmąstyti savo ir kitų mąstymą bei veiksmus“ (Dewey, 1938, p.25). Dewey (1910) manė, kad reflektivaus mąstymo ugdymas bus vertingas tiek individui, tiek visuomenei. Pagrindiniai veiksniai, kurie įgalintų individo galimybę kritiškai mąstyti yra kritiškas dėmesingumas, įprotis tyrinėti ir klausinėti, kurį ypač vertino Sokratas, pasitikėjimas savimi, drąsa, atvirumas, pasitikėjimas protu, noras įrodyti savo įsitikinimus ir ieškoti tiesos.

Kritinio mąstymo koncepcija, kurios mes laikomės, atspindi koncepciją, integruotą ne tik į pagrindinius mokslinius tyrimus per pastaruosius 30–50 metų, bet ir kilusią iš senovės graikų kilmės. Žodis „kritinis“ etimologiškai kildinamas iš dviejų graikiškų žodžių šaknų: „kriticos“ - reiškiantis aiškų sprendimą ir „kriterion“ - kriterijus, arba tam tikras standartas. Taigi etimologiškai šis žodis reiškia „išvalgaus sprendimo, pagrįsto standartais“, plėtrą. Senovės graikai laikomi šiuolaikinės filosofijos pradininkais, suformavusiais šiuolaikinį vakarietiško mąstymą. Europietiška dvasios istorijos raida atspindi jų suformuluotas problemas ir mąstymo modelius. Kritinis mąstymas nuo antikos laikų reiškė žmogaus prigimtinį norą ir galias pažinti disciplinuoto proto ir gilaus, laisvo ir kryptingo mąstymo vertę individui ir visuomenei.

Kritinio mąstymo idėja kilo dar antikos laikais. Sokratas prieš 2500 metų susirūpino žmogaus kaip atskiro individo vidiniu pasauliu, svarbiausia Sokrato klausimų tema yra žmogus. Kelias į žinojimą jam yra savęs paties pažinimo kelias, tai kelias į individo „vidinį pasaulį“. Jis manė, kad niekas negali priklausyti nuo valdžios. Juk jie gali elgtis toli gražu ne racionaliai. Jis pirmasis pakvietė suabėjoti teikiama informacija ir ją tikrinti. Sokratas pradėjo tikrinti autoritetų skleidžiamas mintis: kelti gilius klausimus, tikrinti prielaidas, reikalauti įrodymų, aiškintis, kaip autoritetas suvokia įvairias sąvokas. Taip jis pamatydavo, ar pašnekovų informacija yra aiški ir argumentuota. Sokratas savo apklausų būdu atrado, kad žmonės negali racionaliai pagrįsti savo tikėjimo teiginiais. Sumišusios prasmės, nepakankami įrodymai ar prieštaringi įsitikinimai dažnai slypėjo po sklandžia, bet beveik tuščia retorika. Savo pokalbiuose Sokratas siekia parodyti, kad sveikas protas yra tik

nuomonė ir išankstiniai, nepagrįsti sprendimai yra nepatikimos žinios. Jis mokė kad galutinio žinojimo nėra, svarbiausia yra kelti klausimus. Jis pabrėžė, kad svarbu užduoti gilius klausimus, kurie pagilina apmąstymą prieš priimant idėjas kuriomis galima tikėti. Jis mokė kritinės minties raiškos klausinėdamas ir kiekvieną teiginį atremdamas konkrečiais argumentais. Jis nustatė, kad svarbu ieškoti įrodymų, atidžiai išnagrinėti samprotavimus ir prielaidas, išanalizuoti pagrindines sąvokas ir atsekti ne tik to, kas sakoma, bet ir to, kas daroma, padarinius. Jo apklausos metodas dabar žinomas kaip „Sokratinė apklausa“ yra geriausiai žinoma kritinio mąstymo mokymo strategija. Savo apklausos būdu Sokratas pabrėžė poreikį galvoti apie aiškumą ir loginį nuoseklumą, būtina reflektvyviai kvestionuoti įprastus įsitikinimus ir paaiškinimus, atskiriant logiškus ir pagrįstus įsitikinimus nuo tų, kurie būtų mums patrauklūs ir patogūs, tačiau neturi pakankamai įrodymų ar racionalaus pagrindo pagrįsti mūsų įsitikinimą (Paul, Elder, Bartell, 1997).

Pasaulio pažinimo keliu Sokratas kviečia eiti ne po vieną, bet stengtis atrasti tiesą pokalbyje ir diskusijose. Žmogus turi kelti klausimus, nepriimti visos informacijos, o ją atsirinkti, vertinti ir analizuoti. Tai vieni iš svarbių faktorių, kuriuos vėliau pminėjo ir Dewey (1910) kalbėdamas apie „reflektvų mąstymą“. XXI a. kad nepaklystų virtualios interneto erdvės platybėse žmogui taip pat reikalingas sveikas protas, gebėjimas vertinti ir analizuoti informaciją. Žmonija neišrado geresnio būdo lavinti kritinį mąstymą kaip tik pokalbiai ir diskusijos, kurie kelia pamatinius klausimus ir siūlo netikėtas idėjas ir požiūri.

Reflektvų mąstymas nukreiptas į individo vidinį pasaulį subrandina būties sąlytį su žmogaus esme. „Mąstymas gražina būčiai jį kaip tai, kas būties yra padovanota pačiam mąstymui. Šitas gražinimas pasireiškia tuo, kad mąstymas būčiai duoda kalbą. Kalba yra būties namai. Jos prieglobstyje gyvena žmogus. Mąstytojai ir poetai yra šio prieglobsčio sargai. Jų sargyba yra būties atverties subrandinimas, nes jie išsakydami duoda būčiai kalbą ir išsaugo ją kalboje. Mąstymas virsta veiksmu pirmiausia ne todėl, kad daro kokį nors poveikį ar kad apskritai yra vartojamas.“ (Heidegger, 1989, p.224-225). Pirmenybė, kurią Sokratas teikia sąmonei, kyla iš įsitikinimo, „kad mąstymas, vadovaudamasis priežastingumu, pasiekia pačias giliausias būties bedugnes ir kad mąstymas sugeba ne tik pažinti, bet ir pataisyti“ (Hamann, 1967, p.121).

Sokratas kelia klausimą, kaipgi galima ką nors tyrinėti „visiškai nežinant, kas tai yra?“ . Kadangi visa gamta yra susijusi giminystės ryšiais, ir siela yra viską mačiusi ir pažįsta, tai visiškai įmanomas daiktas, kad žmogus, prisiminęs ką nors viena, visa kita atras pats, nes tyrinėjimas ir mokymasis yra niekas kita, kaip prisiminimas to, kas užmiršta (Plato, 1924). Šių laikų mokslas taip pat akcentuoja žmogaus prisiminimų, įvykių ir faktų apie save žinojimo svarbą pažinimui ir savo asmenybės formavimui.

Sokrato mokymus toliau tęsė bet ir kritiškai pažvelgė jo mokiniai Platonas, Aristotelis ir kiti graikų filosofai. Jie pabrėžė, kad dalykai dažnai skiriasi nuo to ką mes pirmiausia pamatome ir tik ištreniuotas protas gali pamatyti ne tik kaip viskas atrodo mums paviršiuje (apgaulingi pasirodymai), o kaip yra iš tikrųjų (gilesnės gyvenimo realybės). Platonas (1968) mano, kad jeigu norime pažinti tai, kas iš tikrųjų egzistuoja, turime pakilti virš juslinės patirties ir nuo regimojo pasaulio pereiti prie protu suvokiamo pasaulio. Platonas skiria dvi skirtingas sritis – regimąją, arba prieinamą juslėmis, ir neregimąją – suvokiamą protu. Tai, kas juntama, remiasi spėliojimu, manymu bei tikėjimu, o suvokti protu galima tik aktyviai dirbujantis intelektu ir protu. Iš šios senovės graikų tradicijos atsirado poreikis kiekvienam, trokštančiam suprasti gilesnę tikrovę, sistemingai mąstyti, plačiai ir giliai atsekti pasekmes, nes tik visapusiškas, pagrįstas ir reaguojantis į

prieštaravimus mąstymas gali mums leisti peržengti ribą. Vėliau ir Dewey (1910) kalbėdamas apie mąstymą taip pat išskyrė tris mąstymo tipus, *pirma*: mąstymas apie suvokiamus daiktus, tai tiesiog mintys slenkančios mūsų galvose; *antra*: mąstymas apie daiktus kurie neturi savo prezentacijos t.y. kuriuos galime pajauti ir *trečia*: mąstymas, kuris remiasi kažkokiais įrodymais ar liudijimais. Kai kuriais atvejais įsitikinimas priimamas nesistengiant rasti jį pagrindžiančių įrodymų. Kitais atvejais sąmoningai ieškoma įsitikinimo pagrindo ir ištiriamas jo tinkamumas įsitikinimui pagrįsti. Šis procesas vadinamas reflektivia mintimi, vien jis yra tikrai vertingas (Dewey, 1910).

Aristotelis, Sokrato ir Platono sekėjas pabrėžė logikos svarbą. Svarbiausi dalykai logikoje – sąvokų apibrėžimai, mokėjimas jungti sąvokas, sudarant teisingus sprendinius, sugebėjimas įrodinėti. Aristotelis pateikė įrodymo teoriją, kuri rėmėsi silogizmu. Aristotelio nuopelnai logikos istorijoje dideli. Remdamasis ankstesnių graikų mąstytojų logikos nagrinėjimais, Aristotelis sukūrė logikos teoriją. Tai buvo pirmoji formalizuota logikos sistema. Aristotelio logika neatskiriamai siejasi su jo pažinimo teorija, ontologija ir visa jo filosofija. Aristotelis manė, kad viskas gamtoje vyksta tikslingai ir kiekviena esybė siekia savo egzistencijos tobulybės, pasitelkdama savo turimas prigimtines galias. Žmogus taip pat ne išimtis. Jis veikia tikslingai siekdamas kuo aukštesnių tiklų, o aukščiausias žmogaus gyvenimo tikslas – realizuoti žmogiškąją specifiką, išskiriančią jį iš kitų esybių – protingumą. Aristotelio požiūriu, didžiausia vertybė – žmogus, protinga būtybė, kuri, specifiškai, žmogiškai, veikdama, kuria ne tik kultūrą, mokslą, meną, bet ir pati save. Moralinio gėrio Aristotelis ieško ne transcendentiniame pasaulyje, kaip tai darė Platonas, bet realioje žmogaus veikloje, kurią jis, sekdamas ankstesniais graikų humanistais, sieja su žinojimu.

Žinoti – tai ne vien paprasčiausiai pažinti, tai suvokti kas yra gėris. Platono filosofijoje žinojimas visų pirma yra grėžinasis gėrio idėjos link. Ginčas dėl idealios ir realios pasaulio sampratos yra svarbiausia Vakarų filosofijos problema. Nepaisant šios kontraversijos, kuri tęsiasi nuo filosofijos ištakų, XX a. atsirado kita tikrovės problema kuri XXI skaitmeninių technologijų amžiuje visuomenei kelia dar didesnius iššūkius. Tik kritinis mąstymas leidžia įvertinti informaciją ir nuspręsti, kas yra tiesa ir netiesa.

Epikretas (2001), romėnų filosofas taip pat patarė, kad svarbiausia yra tikrinti ir rūšiuoti vaizdinius, nesinaudoti nė vienu jų, prieš tai nepatikrinus. Reikia pajauti savo vidinį vadovą. „Pasiklausyk priešingų šnekų, vienam įpročiui priešpriešink kitą. Prieš sofistinius vogravimus reikia pasitelkti logiką, būti prasilavinusiam ir įgudusiam logiškai samprotauti; prieš tikimybę - pasitelkti tikslis ir neiškreiptas išankstines bendrąsias sąvokas“ (Epikretas, 2001, p.68).

Viduramžiais sisteminio kritinio mąstymo tradicija buvo tęsiama tokių mąstytojų kaip Tomas Akvinitietis, kuris siekdamas įsitikinti, kad jo mąstymas atitiko kritinės minties testą, raštuose ir mokymuose, visada sistemingai svarstė ir analizavo savo idėjų kritiką, vertindamas tai kaip būtina tolesnio vystymosi etapą. Akvinitietis sustiprino mūsų supratimą ne tik apie galimą samprotavimo galią, bet ir apie būtinybę jį lavinti sistemingai. Žinoma, Akvinitiečio mąstymas taip pat parodo, kad kritiškai mąstantys atmeta ne visus nusistovėjusius įsitikinimus, o tik tuos įsitikinimus, kuriems trūksta loginio paaiškinimo (Paul, Elder, Bartell, 1997).

1.2. Kritinio mąstymo sampratos pokyčiai Renesanso ir Apšvietos epochoje

Pereinamasis laikotarpis iš viduramžių į naujuosius laikus buvo Renesanso epocha. Renesanso filosofija formavosi, veikiama ankstesnio idėjinio palikimo ir savo epochos konkrečių istorinių

aplinkybių, visuomenės poreikių bei galimybių. Daugybė reikšmingų veiksnių įtakojo individo ir visuomenės pokyčius. Daugybė naujų atradimų ir technologinių išradimų skatino plėtoti gamtos mokslus, geografijos atradimai išplėtė žinias apie pasaulį, sukurta knygų spausdinimo technika, išplėtė galimybes žinioms, mokslui, literatūrai ir švietimui plisti. Susidomėjimas senovės Graikijos kultūra leido naujai pažvelgti į paveldėtas viduramžių kultūros ir ideologijos vertybes. Monarchinių valstybių susiformavimas veikė paveldėtos viduramžių ideologijos diferenciaciją, intensyvus kapitalo kaupimas stiprino buržuazijos klasę, dėl įvairių reformacinių judėjimų atsirado religinis susiskaldymas. Susiformavo ir augo pasaulietiška inteligentija, ypač pasaulietiška kultūra bei ideologija. Visa tai neišvengiamai vertė keisti požiūrį į žmogų ir pasaulį. Visoms naujųjų laikų pažinimo teorijoms būdinga atsiribojimas nuo tokių autoritetų kaip Bažnyčia, valstybė, tradicija. Vienintelis pripažintas autoritetas yra protas. Kiekvienas žmogus vienaip ar kitaip yra susijęs su proto sfera ir siekia joje dalyvauti t.y. nori gyventi protingai. Tyrinėtojai pažymi ypatingą humanistų filosofavimo arba mąstysenos stilių - tai humanizmas, kurio pagrindą sudarė antikinės filosofijos studijavimas. Yra siekiama originaliai išreikšti savo asmenybę naujoje pasaulietinėje kultūroje, humanistų filosofijoje atsispindi skirtingų kultūrų susidūrimas, juose ieškoma tiesos, gretinami požiūriai, įvairios nuomonės, suvokiamas jų konkretus turtingumas. Įvairių kultūrų sandūroje paprastai gimsta ir naujos idėjos. Šių idėjų Renesanso epocha nemažai pateikė arba išplėtojo. Renesanso epochos originalumą sudaro pereinamumas, įvairių kultūrų susidūrimas individo sąmonėje, o pats individas lieka laisvas. Viduramžių ideologinių institutų kritika buvo pažangus reiškinyss skynęs kelią visuomenės pasaulietiškos ir laisvamaniškos individualistinės pasaulėžiūros bei filosofijos formavimuisi. Buvo orientuojamasi į objektyvesnio pasaulėvaizdžio atskleidimą bei objektyvius gamtamokslinius tyrimus, atradimus bei išradimus, į naujos metodologijos kūrimą. Renesanso epochoje sustiprėjo pagarba išminčiais, protui, mokslui, suintensyvėjo kriticizmas, skeptiška pažiūra į autoritetus, kurie dabar buvo panaudojami tik kaip argumentas vienai ar kitai koncepcijai pagrįsti. Pažinimo teorijoje Renesanso mąstytojai labai kritiškai vertino scholastinę logiką, jos sudėtingą silogistiką, jie teikė pirmenybę jutimiškam patyrimui, kaip pradiniam pažinimo etapui, bet pripažino racionalaus pažinimo formas ir galimybes, vertino kiekybinius arba matematinius metodus, svarbiausia mokslinio pažinimo forma laikė pirminių šaltinių nagrinėjimą (Varanavičius, 2014).

Pirmuoju kritinio mąstymo tekstu Renesanso epochoje galima laikyti anglų filosofo Francis Bacon 1605 m. knygą “ The advancement of learning ”. Jis teigė, kad proto negalima saugiai palikti natūraliems polinkiams, nes susiformuoja blogi mąstymo įpročiai, kurie verčia tikėti tuo, kas klaidinga. Jis atkreipė dėmesį, kad mūsų protas natūraliai linkęs mus apgauti, gali įstrigti įprastose mąstymo klišėse. Pasaulį reikia tyrinėti empiriškai. Jis padėjo pagrindą šiuolaikiniam mokslui, daug dėmesio skirdamas informacijos rinkimo procesams (Bacon, 1901). Humanistams būdinga apeliuoti į natūralius žmogaus poreikius, akcentuojamas žmogaus individualizmas. Renesanso filosofija išaukštino žmogų kūrėją, jo orumą, jo neribotas pažintines galimybes, išreikšdama jo norą harmoningai, visapusiškai tobulinti savo sugebėjimus, kurti kultūrą, lemti savo paties likimą.

Rene Descartes (1641) teigė, kad mąstymą reikia lavinti sistemingai, jo pažinimo prielaida yra metodiški veiksmai. Svarbiausias dalykas yra redukavimas iki paprasčiausių elementų ir tadaėjimas link sudėtingesnių. Jis sukūrė kritinės minties metodą, pagrįstą sistemingos abejonės principu ir pabrėžė, kad reikia pagrįsti mąstymą gerai apgalvotomis prielaidomis. Kiekviena mąstymo dalis, jo teigimu, turėtų būti kvestionuojama, abejojama ir išbandoma. Pagrindinės loginio mąstymo taisyklės kurių laikėsi Descartes – *pirmoji*: niekada nelaikyti tikru jokie dalyko, kol akivaizdžiai

įsitikinsiu, kad jis tikrai toks yra, *antroji*: kiekvieną analizuojamą keblų dalyką skaidyti į tiek dalių, kiek tai įmanoma ir būtina jam geriau įveikti, *trečioji*: laikytis tam tikros mąstymo tvarkos, pradėti nuo pačių paprasčiausių ir lengviausiai pažįstamų dalykų ir palaipsniui pereiti prie sudėtingesnių pažinimo, paskutiniai: visada daryti tokius išsamius išvardijimus ir tokias nuodugnias apžvalgas, kad būtum tikras, jog niekas nepraleista (Descartes, 1873). Descartes suprato galintis abejojti viskuo, išskyrus tai, kad abejoja. Maža to: jeigu jau abejoja, jis turi ir mąstyti. Tada jis suvokė, kad mąstyti gali tik tas, kas egzistuoja, - kaipgi galima būtų apie ką nors mąstyti, jei nebūtų kam mąstyti? Galiausiai jam tapo aišku, kad jeigu galite mąstyti, vadinasi, turite būti. Net jeigu manote, kad jūs nėra, jau vien tai, kad mąstote, reiškia, jog esate gyvas, nes mąstymas reiškia buvimą. Descartes rado būties įrodymą. Iš čia jo garsusis posakis: „Mąstau, vadinasi, esu.“ (Descartes, 1873, p.33). Sistemingas abejojimas ir kalbos aiškumas yra svarbiausi moderniojo mąstymo bruožai. Descartes savo filosofinę koncepciją grindė iki tol negirdėta nuostata, kad „iš visų dalykų pasaulyje būtent protas yra paskirstytas teisingiausiai, tad gebėjimas daryti tinkamus sprendimus yra iš prigimties visų žmonių vienodas“ (Sikora, 2004, p. 187). Tik tie gebėjimai turi būti sistemingai ugdomi.

Kritinio mąstymo svarba akcentuojama ne tik žmogaus, kaip atskiro individo, vidinio pasaulio supratimu, tačiau nuolat pabrėžiama individo pareiga savo darbu tarnauti visuomenei, kuriant materialines ir dvasines vertybes, pareiga prireikus aukotis visuomenės gerovės labui. Stiprėjo ir vystėsi vadinamoji juridinė pasaulėžiūra. Thomas More sukūrė naujos socialinės tvarkos *Utopia* modelį, kuriame kritikuojamos visos dabartinio pasaulio sritys. Jo nuomone nusistovėjusioms socialinėms sistemoms reikia radikalių analizės ir kritikos. Nicollo Machiavelli kritiškai įvertino tų dienų politiką ir padėjo pagrindą šiuolaikinei kritinei politinei minčiai. Jis nemanė, kad vyriausybė veikia taip, kaip teigia patys valdantieji. Jis kritiškai išanalizavo valdžios veikimą ir padėjo pagrindą kritiniam politiniam mąstymui. Machiavelli mintis tęsė John Locke ir Thomas Hobbes. Jie nepriėmė tradicinio to meto supratimo apie daugelį dalykų, kritiškai vertino įgimtomis laikomas sąvokas ir principus. Jų tariamas visuotinumasis jokių būdu neįrodo, kad jie yra teisingi. Žvelgė kritiškai, norėdamas atverti naujas mokymosi perspektyvas. Hobbes laikėsi natūralistinio požiūrio į pasaulį, kuriame viskas turėjo būti paaiškinta įrodymais ir samprotavimais. Locke gynė sveiko proto kasdienio gyvenimo ir minties analizę. Jie padėjo teorinį pagrindą kritinėms mintims apie pagrindines žmogaus teises ir visų vyriausybių atsakomybę paklusti pagrįstai mąstančių piliečių kritikai (Paul, Elder, Bartell, 1997). Šių Renesanso filosofų kritinis mąstymas atvėrė kelią mokslo atsiradimui ir demokratijos, žmogaus teisių bei minties laisvės plėtrai.

Būtent šia intelektualinės laisvės ir kritinės minties dvasia rėmėsi seras Isaac Newton. Jis sukūrė plataus masto minčių sistemą, kuri griežtai kritikavo tradiciškai priimtą pasaulėžiūrą. Jis kritiškai pažiūrėjo į tokių protų mintis kaip Copernicus, Galilei ir Kepler, kurie rėmėsi moksliniu mąstymo metodu, praturtintu logišku, matematišku, empirika ir eksperimentais pagrįstu gamtos studijavimu. Po Newton, tie, kurie rimtai svarstė apie gamtos pasaulį, pripažino, kad egocentriškų pasaulėžiūrų reikia atsisakyti pažiūrų, pagrįstų kruopščiai surinktais įrodymais ir patikimais samprotavimais, naudai. Apskritai gamtos reiškinių tyrimo dėka Renesanso filosofija gerokai pastūmėjo metafizinės materialistinės pasaulėžiūros formavimąsi prisidedama prie naujos pasaulio ir žmogaus sampratos kūrimo.

Apšvietos laikotarpio filosofai Montesquieu, Voltaire, Diderot taip pat pabrėžė kritiško mąstymo naudą ne tik individui, bet ir visuomenei. Jie darė prielaidas, kad disciplinuotas žmogaus protas sugeba geriau išsiaiškinti ir suprasti socialinę ir politinę aplinką. Protas turi atsigręžti į save, kad nustatytų minties stipriąsias ir silpnąsias puses. Jie vertino drausmingus intelektualinius mainus, kurių

metu visos nuomonės turėjo būti rimtai analizuojamos ir kritikuojamos. Jie tikėjo, kad visos valdžios institucijos privalo vienaip ar kitaip paklusti pagrįstų kritinių klausimų tyrimui (Paul, Elder, Bartell, 1997).

David Hume škotų filosofas ir istorikas bene pirmasis iš naujųjų amžių filosofų, kuris ėmė ginčyti mokslo dėsnių tikrumą. Hume (1995) žmogiškojo pažinimo analizės išvados padarė didelę reikšmę tolesnei pažinimo teorijos raidai. Jis pajudino vieną svarbiausių ligtolinės pažinimo filosofijos, principų – priežastingumo principą, vedantį prie pirmosios priežasties, kurio buvo tvirtai laikomasi nuo Sokrato ir Aristotelio laikų. Empiristų pažinimo metodas ir kriterijus buvo patyrimas, jis sudarė samprotavimų ir išvadų pagrindą. Būtent priežasties ir padarinio principas leidžia mums peržengti juslinės patirties ribas. Jei įvykiai nuolat vyksta kartu laiko ir erdvės atžvilgiu, tai susidaro įspūdis, kad tie įvykiai susiję priežastiniais ryšiais. Subjektyvus įsivaizdavimas, kad tas ryšys yra – tai ne kas kita kaip psichologinis aktas, atsiradęs dėl įpročio. Viskas kas kyla iš patyrimo, yra įpratimo, o ne protinės veiklos padarinys (Hume, 1995). Dewey (1910) manymu toks mąstymas yra nevertingas, nes neatitinka kritinio mąstymo kriterijų. „Žmogaus protą vienoje iš jo pažinimo rūšių išstinka ypatingas likimas; jį apgula klausimai, kurių jis negali išvengti, nes juos jam pateikia, jo paties prigimtis“ (Kant, 1982, p.27). Jeigu protas peržengia savo paties pažinimo galimybių ribas, kurdamas sąvokas ir idėjas, neparemtas jokia patirtimi, tokiu atveju tai tik galimos mintys, bet ne pažinimas.

Naujųjų laikų filosofai, vėliau kalbėdami apie kritinį arba reflektvųjį mąstymą, rėmėsi antikinės Graikijos ir Renesanso epochos idėjomis, ir pritarė, kad kritiniam mąstymui yra labai svarbu gebėjimas rinkti informaciją, naudoti pagrįstas idėjas ir įrodymus, daryti teisingas išvadas. Reflektvųs mąstymas formuoja individo teisingą pasaulio vaizdą ir plėtoja logiką. Išvystęs kritinę mąstyseną, žmogus pradeda mąstyti kryptingai, taisydamas savo išvadas. Toks mąstymas skiriasi nuo standartų ir leidžia išspręsti sudėtingas problemas. Antikinės Graikijos o vėliau Renesanso filosofų dėka atsirado tradicija sistemingai mąstyti kelyje į giliųjų realijų supratimą.

1.3. XIX –XX a. kritinio mąstymo samprata ir ugdymo svarba

Devynioliktojo amžiaus mąstytojai dar labiau išplėtė mūsų kritinės minties sampratą, siekė ugdyti kritinės minties galios ir jos priemonių suvokimą. Adam Smith dar XVIII a. kritinio mąstymo metodus pritaikė ekonomikos problemų sprendimui. John Stuart Mill XIX amžiaus utilitaristas, pasiryžęs padėti sukurti kritinę visuomenę, bijojo masių konformizmo, dėl kurio žmonėms buvo nustatytos siauros nuomonės ir savavališkos taisyklės. Mill (1997) nuomone, kritinė visuomenė būtinai apims minties laisvę ir pagrindinių žmogaus teisių suteikimą. Kalbėdamas apie žmogaus laisvę, savo klasikiniam ese pavadinime „Apie laisvę“, jis teigė, kad žmogaus laisvė pirmiausia apima vidinę žmogaus sąmonę, sąžinės laisvę pačia plačiausia prasme, minties ir jausmo laisvę, absoliučią nuomonės ir požiūrio laisvę į visus dalykus. „Nė viena visuomenė, kurioje šios laisvės nėra gerbiamos, nėra laisva. Vienintelė laisvė, kuri nusipelno vardo, yra tai, kad savo jėgomis vykdomė savo pačių gerį tol, kol nemėginame atimti jos iš kitų ar kliudome jų pastangoms ją gauti“ (Mill, 1997, p. 50).

Pasaulyje stiprėja tendencija stiprinti visuomeninę ir mažinti individo galią. Žmogaus, kaip valdžios atstovo ar kaip piliečio, noras primesti savo nuomonę ir polinkius, kaip elgesio taisyklę kitiems, kyla iš pačios žmogaus prigimties. Tas noras nuolat stiprėja ir auga nepaisant ribojimo ir pasipriešinimo tad nugalėti jį gali tik stiprus moralinis pasipriešinimas. Tačiau dabartinėmis

pasaulio sąlygomis ta tendencija tik didėja. Jei visa žmonija, išskyrus vieną, laikytųsi vienos nuomonės, o tik vienas žmogus laikytųsi priešingos nuomonės, būtų nepateisinama ją nutylėti, nes bet kuri nuomonė gali būti teisinga. Užgniaūždama kitokias nuomones visuomenė praranda galimybę keistis. Mes niekada negalime būti tikri, kad nuomonė, kurią stengiamės užgniaūžti, yra klaidinga. Niekas neturi įgaliojimų spręsti visos žmonijos klausimo ir pašalinti bet kurį kitą asmenį iš sprendimo būdų. Bet koks diskusijos nutildymas yra neklystamumo prielaida (Mill, 1997). Skaitmeninėje epochoje tos tendencijos dar stiprėja, žmogaus kaip individo reikšmė nyksta, visuomenė dar lengviau primeta savo nuomonę daugybės naujų medijų pagalba.

XX amžiuje mintis apie kritinio mąstymo galią ir pobūdį buvo dar aiškiau suformuluota. 1906 m. William Graham Sumner paskelbė sociologijos ir antropologijos pagrindų tyrimą „Folkways“, kuriame dokumentavo žmogaus proto polinkį mąstyti sociocentriškai ir taip pat aprašė mokymo įstaigų polinkį formuoti ir įteigti tam tikras visuomenės normas, pažiūras ir ideologiją. Tuo pat metu Sumner pripažino gilų kritinio mąstymo poreikį gyvenime ir švietime. „Kritika yra bet kokio pobūdžio pasiūlymų, kuriuos siūloma priimti, nagrinėjimas ir patikrinimas, siekiant išsiaiškinti, ar jie atitinka tikrovę, ar ne. Gebėjimas kritiškai mąstyti yra ugdymo ir mokymo pasekmė. Tai psichinis įprotis ir galia. Tai yra pagrindinė žmogaus gerovės sąlyga, todėl vyrai ir moterys turėtų būti mokomi kritiškai mąstyti. Tai vienintelė mūsų garantija prieš paklydimus, apgaulės, prietarus ir neteisingą pačių savęs ir savo žemiškosios egzistencijos suvokimą. Ugdymas yra geras tiek, kiek jis suteikia gerai išlavintą gebėjimą kritiškai mąstyti. Bet kurio dalyko mokytojas, reikalaujantis visų procesų ir metodų tikslumo ir racionalaus valdymo, kuris reikalauja neriboto tikrinimo ir revizijos, ugdo kritinio mąstymo gebėjimą mokiniuose. Žmogus gebantis kritiškai mąstyti visada turi savo tvirtą nuomonę. Galima neklystamai pasakyti, kad tik kritiškai mąstantis žmogus gali būti sąmoningu piliečiu“ (Sumner, 2008, p. 611).

John Dewey (1910) sutiko su Sumner ir dar labiau išplėtojo kritinio mąstymo sąvokas ir ugdymo svarbą. Dewey atmetė pažinimo teoriją, aiškinančią, jog pasaulį pažįstantis žmogus esąs stebėtojas. Nors Dewey išplėtojo mintį apie kritinio mąstymo ugdymą kaip pagrindinį švietimo tikslą, tačiau jau Francis Bacon, John Locke ir John Stuart Mill savo darbuose apie tai minėjo. Dewey (1910) nuomone, pažinimo siekiantis žmogus yra biologinis organizmas, kovojantis dėl savo išlikimo. Jo kūryba padidino žmogaus minties pragmatinio pagrindo suvokimą, ypač jo pagrindą realiuose žmogaus tiksluose ir uždaviniuose. Glaser (1941) kritinį mąstymą apibūdina kaip Dewey apibrėžtą reflektyvų mąstymą. Kritinis mąstymas reikalauja nuolatinių pastangų iširti bet kokią įsitikinimą ar numanomą žinių formą, atsižvelgiant į tai patvirtinančius įrodymus ir kitas išvadas, į kurias jis linkęs (Glaser, 1941).

Dewey (1910) manė, kad reflektyvaus mąstymo ugdymas bus vertingas tiek individui, tiek visuomenei, jei požiūris į vaikų smalsumą, turiningą vaizduotę ir meilę eksperimentams švietimo praktikoje būtų vertinamas moksliniu požiūriui, „padarytų individus laimingus ir sumažintų socialinių atliekų“ (Dewey, 1910 p. iii). Aštuonerių metų studijoje dalyvavusios mokyklos įgavo reflektyvaus mąstymo įpročius ir įgūdžius spręsti problemas, kaip būdą priversti jaunos žmonės suprasti, įvertinti ir gyventi demokratinį gyvenimo būdą. Harvey Siegel (1988) pasiūlė keturis argumentus, kaip kritinis mąstymas taptų švietimo tikslu: *pirmas*: pagarba žmonėms reikalauja, kad mokyklos ir mokytojai gerbtų mokinių reikalavimus dėl priežasčių ir paaiškinimų, sąžiningai elgtųsi su mokiniais ir pripažintų poreikį paisyti studentų savarankiško sprendimo, *antras*: švietimo uždavinys yra paruošti vaikus tapti sėkmingais suaugusiais - užduotis, reikalaujanti jų savarankiškumo ugdymo, *trečias*: švietimas turėtų paskatinti vaikus mokytis racionalių tradicijų

tokiose srityse kaip istorija, mokslas ir matematika, *ketvirtas*: švietimas turėtų paruošti vaikus tapti demokratiškais piliečiais, o tam reikia pagrįstų procedūrų ir kritinių talentų bei požiūrio. Norėdamas papildyti šiuos svarstymus, jis mato du prieštaravimus: ideologijos prieštaravimą, kad bet kokio švietimo tikslo pasirinkimas reikalauja išankstinio ideologinio išpareigojimo, ir indoktrinacijos prieštaravimą, kad kritinio mąstymo ugdymas neišvengs tam tikros tikslingos įtakos individui, siekiant įteigti norimas pažiūras ir ideologijas (Siegel, 1988).

Įvairios filosofinės, psichologinės, švietimo ir sociologinės tradicijos nuo seno tvirtina, kad kritinio mąstymo sąvoka yra joms sava, todėl ji yra ginčijama ir išskirtinai daugialypė, kritinio mąstymo teoretikai labai skirtingai įvardija kritinį mąstymą. Vieni pabrėžia gebėjimą spręsti problemas ir priimti tinkamus sprendimus (Paul, Elder, 2008), kiti – priežasties-pasekmės, loginius mąstymo įgūdžius (Siegel, 1988), tretieji – gebėjimą reflektuoti, remtis patirtimi, apmąstyti savo ir kitų mąstymą bei veiksmus (Dewey, 1938; Paul, Elder, Bartel 1997), dar kiti – kritinio mąstymo panaudojimą visuotinei gerovei kurti ir socialinei teisybei užtikrinti (Vygotsky, 1930), tačiau konkuruojančius apibrėžimus galima suprasti kaip skirtingas tos pačios pagrindinės sąvokos koncepcijas: kruopštų mąstymą, nukreiptą į tikslą. Sąvokos skiriasi atsižvelgiant į tokio mąstymo apimtį, tikslo tipą, kruopštaus mąstymo kriterijus ir normas bei mąstymo komponentus, į kuriuos jos nukreiptos. Kritinio mąstymo apibrėžimai skiriasi ir tuo, kad vartojamas terminas, nurodantis, kad kritinis mąstymas atitinka tam tikras normas: „intelektualiai disciplinuotas“ (Scriven, Paul, 1987), „protingas“ (Ennis 1991), „sumanus“ (Lipman, 1987), „kvalifikuotas“ (Scriven, Paul, 1987). Stanovich ir Stanovich (2010) siūlo pagrįsti kritinio mąstymo sąvoką racionalumo sąvokoje, kurią jie supranta kaip episteminių racionalumą (savo įsitikinimų pritaikymą pasauliui) ir instrumentinį racionalumą (tikslų įgyvendinimo optimizavimą). Jų nuomone, kritinis mąstytojas yra tas, kuris „linkęs nepaisyti autonominio proto optimalių atsakymų“ (Stanovich, Stanovich, 2010, p. 227). Kritinio mąstymo sąvokos paprastai neapima moralinio vientisumo kaip šios sąvokos dalies. Dewey (1910) kritinį mąstymą laikė aukščiausiuoju intelektualiniu švietimo tikslu, tačiau išskyrė jį iš moksleivių socialinio bendradarbiavimo plėtos, kuris, jo manymu, buvo pagrindinis moralinis tikslas. Ennis (1996) į pasirengimo kritiniam mąstymui sąrašą įtraukė ir rūpinimąsi kiekvieno žmogaus orumu ir vertybe, kurią jis apibūdino kaip „koreliatyvią“ nuostatą, be kurios kritinis mąstymas būtų mažiau vertingas, o galbūt ir kenksmingas. Jis teigė, kad švietimo programa, kuria buvo siekiama ugdyti kritinį mąstymą nelinkusi rūpintis kiekvieno žmogaus orumu ir vertybe, „būtų nepakankama ir galbūt pavojinga“ (Ennis, 1996, 172). Taip pat kritinis mąstymas be atvirumo, nešališkumo, sąžiningumo, atsakingumo negali būti vertinamas kaip tinkamas ir priimtinas.

Martin Davies and Ronald Barnett (2015) apžvalgoje kritinis mąstymas pristatomas dviejų dimensijų modeliu, turinčiu vieną „individualią kritiškumo ašį“ (vidinį fokusavimą) ir vieną „sociokultūrinę kritiškumo ašį“ (išorinį dėmesį). Šiame modelyje pateikiamos trys iš dalies sutampančios tyrimų kryptys, kuriose daugiausia dėmesio skiriama kritiniam mąstymui, pavyzdžiui, racionalumo, argumentų ir pažintinių perspektyvų tyrimams. Antroji kryptis yra kritiškumo judėjimas, kuris labiau susijęs su kritiniu mąstymu veikiant tam tikrame kontekste, o ne atskirų asmenų sugebėjimais ir polinkiais. Galiausiai, kritinės teorijos judėjimas yra labiausiai susijęs su sociokultūrinėmis perspektyvomis ir normatyviniais ideologiniais klausimais, tokiais kaip tie, kurie būdingi kritinėje pedagogikoje ir panašiai (Davies, Barnett, 2015).

Kritinis mąstymas kaip švietimo tikslas buvo rekomenduotas atsižvelgiant į studentų savarankiškumą ir mokinių paruošimą sėkmei gyvenime bei jų demokratinę pilietiškumą. Dešimtajame dešimtmetyje daugelis mokyklų, dalyvavusių Progresinio švietimo asociacijos

aštuonerių metų studijoje, kritinį mąstymą pasirinko kaip švietimo tikslą, kurio pasiekimui tyrimo vertinimo personalas parengė testus. Eksperimentiškai buvo įrodyta, kad įmanoma pagerinti vidurinių mokyklų moksleivių ir studentų kritinį mąstymą. Buvo sukurti standartizuoti testai, skirti įvertinti, kiek asmuo turi polinkių ir gebėjimų kritiniam mąstymui. Eksperimentais taip pat įrodyta, kad švietimo intervencija tuos gebėjimus patobulina.

Kilo diskusijų dėl bendro kritinio mąstymo skirtingose srityse, dėl tariamo kritinio mąstymo teorijų ir nurodymų šališkumo ir dėl kritinio mąstymo santykio su kitomis mąstymo rūšimis. Šiuo metu vyksta dešimtmečius trunkančios diskusijos, ar kritinis mąstymas turėtų būti suprantamas kaip bendras, ar disciplinomis grindžiamas reiškinys (Davies, Barnet 2015; Ennis, 1996). Generalistinės perspektyvos šalininkai paprastai teigia, kad kritinis mąstymas grindžiamas įgūdžiais, kurie nepriklauso nuo atskirų disciplinų ypatumų. Jų kolegos specifikų stovykloje tvirtina, kad visos akademinės pastangos, įskaitant kritinį mąstymą, visada yra įvardytos drausmės kontekste ir kad tai lemia skirtingą kritiškumo praktiką. Paprastai tai siejama su mintimi, kad tai ne tik faktinis pastebėjimas, bet ir tas mokymas bei į kritinio mąstymo mokymąsi reikia atsižvelgti iš individualios disciplinos. Paprastai generologai teigia, kad ne tik kritinis mąstymas yra universalus įgūdis, peržengiantis akademinės disciplinas, bet ir veiksmingiausias būdas jam ugdyti yra nepriklausomai nuo konkrečios disciplinos. Visame pasaulyje švietimo jurisdikcijose kritinis mąstymas įtrauktas į ugdymo turinio ir vertinimo gaires. Politikos ir verslo vadovai patvirtina jo svarbą. Pažymima, kas kritinio mąstymo ugdymas tampa vienu iš svarbiausių uždavinių, kuriuos turi įgyvendinti šiuolaikinis mokytojas, siekdamas efektyvinti ugdymo proceso organizavimą, atsisakant reprodukcinio mokymo (Meredith, Steele, 2011).

Kritinis arba reflektyvusis mąstymas kyla iš problemos suvokimo. „Tai yra minties kokybė, veikianti stengiantis išspręsti problemą ir padaryti preliminarią išvadą, kurią pagrindžia visi turimi duomenys. Tai tikrai problemų sprendimo procesas, reikalaujantis kūrybinės išvalgos, intelektualaus sąžiningumo ir proto sprendimo. Tai yra mokslinio tyrimo metodo pagrindas. Demokratijos sėkmė didžiąja dalimi priklauso nuo piliečių polinkio ir sugebėjimo kritiškai ir reflektuoti problemas, kurios būtinai jiems kyla, ir pagerinti jų mąstymo kokybę yra vienas iš pagrindinių švietimo tikslų“ (Commission on the Relation of School and College of the Progressive Education Association, 1943, p.745–746).

Apibendrinant galima pasakyti, kad kritinio mąstymo istorija sukūrė daugybę įrankių ir mokymosi išteklių šiuolaikiniam kritiniam mąstytojui. Daugybė iškilų mąstytojų, filosofų, rašytojų ir mokslininkų prisidėjo prie jo plėtros. Sužinome ne tik apie sąvokų svarbą žmogaus galvoje, bet ir apie poreikį analizuoti sąvokas bei vertinti jų galią ir apribojimus, apie egocentrinis ir sociocentrinis žmogaus mąstymo polinkius ir apie ypatingą poreikį vystyti kritinę mintį, gebančią pagrįsti įvairius požiūrius, ir pakelti į „sąmoningo realizavimo lygį“. Išmokome kaip svarbu, kad informacija būtų renkama tiksliai, jautriai reaguojant į galimą jos netikslumą, iškraipymą ar netinkamą naudojimą, kaip lengvai apgaudinėjamas žmogaus protas, kaip lengvai jis nesąmoningai konstruoja iliuzijas ir klaidesius, kaip lengvai jis racionalizuoja ir kuria stereotipus, projektuoja ir šmeižia (Paul, Elder, Bartell, 1997). Kritinis mąstymas siejamas su loginio mąstymo procesu, taip pat protavimu, analizavimu, numatymu ir panašiai. Taip pat tai yra refleksijos procesas, kuris kelia iššūkius turimoms idėjoms ir tuo pačiu diskutuoja pats su savimi. Svarbus kritinio mąstymo aspektas yra sugebėjimas įsijungti į nešališką samprotavimą, paremtą kontroliuojamu racionalių išvadų darymu ir sprendimų priėmimu. Kritinis mąstymas pagal savo prigimtį reikalauja sistemingo

minčių stebėjimo, jis neturi būti priimamas pagal nominalią vertę, bet turi būti išanalizuotas ir įvertintas, kad būtų aiškus, tikslus, reikšmingas, išsamus, platus ir logiškas. Kritinis mąstymas pagal savo prigimtį reikalauja pripažinimo, kad visi samprotavimai vyksta atsižvelgiant į požiūrio taškus ir atskaitos rėmus, kad visi samprotavimai kyla iš tam tikrų tikslų ir uždavinių, visi duomenys, naudojami argumentuojant, turi būti aiškinami, kad aiškinimas apima sąvokas, kad sąvokos reiškia prielaidas ir kad visos pagrindinės minties išvados turi reikšmę. Turime stebėti kiekvieną iš šių mąstymo aspektų, nes bet kuriame iš jų gali kilti mąstymo problemų. Kritinis mąstymas yra toks mąstymas, kuris nukreiptas į save, disciplinuotas, kontroliuojamas ir koreguojamas. Kritinį mąstymą galėtume apibrėžti kaip savo proto perėmimą, jei mes galime pasirūpinti savo mintimis, mes galime pasirūpinti savo gyvenimu. Tačiau nėra iš anksto parengtų ir apibrėžtų atsakymų kaip kritiškai mąstyti. Mąstymas – tai darbas, kurį kiekvienas turi atlikti asmeniškai, nes tik tokiu būdu ateina tikrasis pasaulio pažinimas. Kritinis mąstymas priklauso nuo tam tikrų sąmonės būsenų, kai sąmonė yra tarsi „išsijungusi“, protas pasiruošęs giliam mąstymui ir būties regėjimui. Viena iš tokių sąmonės būsenų yra nuobodulys, kuris skatina žmogų domėtis pasauliu. Jis primena, kad kūrybiškai ir visavertiškai mes nepasinaudojame turimu laiku ir daugybę galimybių paprasčiausiai išvaistome. Būdami nuobodulio nuotaikoje, mes atsiduriame tokioje vietoje, kurioje galime apžvelgti į savo vidų. Nuobodulys, gali tapti svarbiu akstinu keistis, peržiūrėti tai, kaip gyvenome iki šiol, gali padėti sugalvoti originaliausių dalykų, leisiančių plačiau išskleisti vaizduotės sparnus. Įjungę vaizduotę ir svajodami, žmonės raginami sau įvardyti svarbiausius siekius, detaliau išskleisti, ką jie norėtų daryti ateityje. Kai leidžiame savo mintims klajoti, niekur jų nevejame, pradedame būti atidesni tam, kas aplink mus, sugebame prasmingiau įvertinti ir apsvarstyti ateities perspektyvas. Nuobodulys taip pat atveria duris nepatogiems jausmams ir mintims, kuriuos dažniausiai esame linkę blokuoti. Jis atveria žmogui akis, tai sąmonės būseną, kurioje mums atsiskleidžia tikrovės pobūdis, jos beprasmiškumas.

2. Nuobodulio tipologija ir fenomenologija M.Heidegger filosofijoje. Nuobodulys kaip sąlyga kritiniam mąstymui.

2.1 Nuobodulio tipologija

Nuobodulys yra sąmonės dalis, apie kurią daugiau gali pasakyti filosofai nei neorologai. Vakarų filosofai daug kalbėjo ir rašė apie nuobodulį kaip vieną iš svarbiausių žmogaus gyvenimo filosofinių temų. Jie nagrinėjo kas yra nuobodulys, ką su juo daryti, kaip jį įveikti, sumažinti ar išmukti su juo gyventi, ką atskleidžia nuobodulio fenomenas, ką sukelia nuobodulys ir ką jis paaiškina, kaip jis atspindi žmogaus esminę nuotaiką ar „prisitaikymą“ prie pasaulio, kokios sąlygos sukelia nuobodulį ir kokios būtybės linkusios tai pajauti.

Problema yra indentifikuoti, kas iš tikrųjų yra nuobodulys. Daugumai žmonių sunku pasakyti, ar jiems yra nuobodu, ar ne, tiek šiuo metu, tiek per visą gyvenimą. Ar galime aiškiai atskirti ar kažkas yra nuobodu ar tik sukelia nuobodulį? Nuobodulys negali būti vienareikšmiškai priskirtas nei subjekto, nei objekto patirčiai. Mes galime būti vienodai teisūs laikydami patį objektą (knygą, asmenį) nuobodžiu ir teigdami, kad objektas man yra nuobodus. Sunku pasakyti ar žmonės linkę nuobodžiauti ir kas jiems sukelia nuobodulį, kokios yra nuobodulio tipiškos sąlygos, kokie yra nuobodulio padariniai. Filosofija geriau nei bet kuris kitas mokslas gali atsakyti į šiuos klausimus (Svendsen, 2005).

Galima skirti keletą nuobodulio tipologijų. Martin Doehlemann (1991) išskiria keturias nuobodulio rūšis: *pirma* - situacinis nuobodulys, kai kažko lauki, klausai paskaitos ar lauki traukino; kai nuobodulį sukelia prailgęs laukimas, jausmas, kad laikas ištįso, kurį sukelia tam tikri įvykiai ir patirtys; *antra* - sotumo nuobodulys, kai visko yra tiek daug, kad tampa banalu ir nuobodu; *trečia* – egzistencinis arba gilus nuobodulys, kai siela yra tuščia, o pasaulis beprasmiškas, kaip sako Heidegger. Gilus nuobodulys yra tokia būseną, kai tampame keistai abejingi daiktams, žmonėms ir patiems sau. Paskutinis - kūrybinis nuobodulys, kurį apibūdina ne turinys, bet rezultatas, kuris priverčia daryti ir kurti kažką naujo (Svendsen, 2005).

Galime pastebėti faktą, kad situacinis ir egzistencinis nuobodulys turi skirtingus simbolinius išraiškos būdus. Situacijos nuobodulys išreiškiamas žiovuliu, sukinėjimusi savo kėdėje ir pan., o egzistencinis nuobodulys yra mažiau išreikštas. Egzistencinis nuobodulys yra numanomas instiktai, kurių negalima pakeisti jokių valios aktu. Egzistencinis nuobodulys pasireiškia kažkoku nauju radikaliu elgesiu, nurodant nuobodulį kaip būtiną sąlygą. Nėra stipresnio ir jaudinančios labiau nei jausmas mus supančios tuštumos. Tai nereiškia, kad mes nepatyrėme vidinės tuštumos, priešingai, tačiau mes įveikiame šį jausmą ir sąmoningai tą jausmą peržengiame. Kad peržengti ribas, reikia pirmiausia pajauti tuštumos jausmą, tačiau savo ribų peržengimas nepadedą ilgu laikotarpiu, nes nepadedą pabėgti nuo pasaulio nuobodulio. Šopenhauer šį nuobodulį apibūdina, kaip „ilgesį be jokio ypatingo objekto“ (Schopenhauer, 1995). Esant giliam nuoboduliui, žmogus praranda sugebėjimą domėtis bet kuo. Gyvenimas tampa tuščias ir bevertis. „Gilus egzistencinis nuobodulys yra kaip tylus rūkas, kuris įtraukia ir suartina žmones ir viską aplinkui, įskaitant ir patį save, ir apima keistas abejingumas“ (Heidegger, 1995, p. 78). Gilaus nuobodulio aprašymai įvairūs, pradedant sustingimmo ir tuštumos priskiriamos tiek ego tiek pasauliui, nes priklauso vienodai abiemis. Sunku pasakyti, ar kažkas yra nuobodu, nes tiesiog atitinka nuobodulio būseną, ar žmogui nuobodu, nes pasaulis yra nuobodus. Nuobodulį praktiškai sunku apibrėžti, nes jam trūksta pozityvumo kaip kitiems reiškiniams. Iš esmės jį reikia suprasti kaip esmės nebuvimą, asmeninės

prasmės nebuvimą. Šis prasmės nebuvimas žmogaus gyvenimą paverčia panašiu į egzistenciją, kuri būdinga gyvūnams (Svendsen, 2005).

2.2. Martin Heidegger nuobodulio fenomenologija

Iki šiol išsamiausią fenomenologinę nuobodulio analizę atliko Martin Heidegger nagrinėdamas tris pagrindinius metafizinius konceptus: pasaulis, baigtinumas ir vienatvė. Jo tyrimai mums leidžia geriau suprasti, kaip nuobodulys išreiškia save ir daro įtaką visoms mūsų patirtims. Heidegger analizavo daugybę nuotaikų, tačiau nuobodulį išskyrė kaip šiuolaikiškesnį reiškinių nei tarkim nerimas. Kitaip tariant nerimas nebėra toks nerimastingas, tačiau nuobodulys yra vis labiau nuobodus.

Laukimo arba situacinis nuobodulys yra varginantis, kaip savotiška našta. „Kaip mes galėtume pabėgti nuo tokio nuobodulio, dėl kurio mūsų laikas pasitraukia, tampa ilgas?“ (Heidegger, 1995, p.78). Šis retorinis klausimas talpina kasdienę neviltį, kurios mes niekaip neišvengsime. Šios rūšies nuobodulio išvengti neįmanoma. „Mes leidžiame savo laiką, norėdami jį suvaldyti, nes nuobodžiaujant laikas prailgsta. Laikas mums atrodo ilgas. Ar tai reiškia, jog laikas turėtų būti trumpas? Argi mes nelinkime sau kuo ilgesnio laiko? Ir kai tik jis tampa ilgas, mes leidžiame laiką taip, kad tik jis nebūtų ilgas“ (Heidegger, 1995, p.80).

Šis ilgo ir trumpo laiko paradoksas atskleidžia, kodėl mums yra svarbus nuobodulys. Nuobodžiaudami mes esame nusivylę savo pasaulio patirtimi. Mes esame užstrigę laike, neptenkinti, apimti noro būti kažkur kitur. „Nuobodulys yra namų liga. <...>Nuobodulys - pagrindinis filosofavimo būdas. Nuobodulys - kas tai?“ (Heidegger, 1995, p.80). Ir iškart atsako, kad čia yra „beveik akivaizdus“ santykis su laiku. Šis santykis savo ruožtu atskleidžia trigubą pasaulio, baigtinumo ir tapatumo klausimą. Tačiau norėdami aiškiai suprasti šį klausimą, turime ne tik atsispirti pagundai atsikratyti nuobodulio, bet ir pasipriešinti polinkiui tapatinti nuobodulį su tuo, ką mes įsivaizduojame, yra dažniausia jo priežastis. Tai yra raktas kaip Heidegger mato skirtumą tarp *boring* ir *boringness* (Gardiner, Haladyn, 2017).

Pagrindinė Heidegger filosofijos samprata yra *Dasein*, vokiečių kalbos sąvoka, kuri išreiškia gyvenimą, esamybę arba čiabūtį, pabrėžiant *čia* ir *dabar* esantį išgyvenamą konkretumą, pažodžiui „buvimas ten“ arba „čia-būtis“. *Dasein* yra būtis, tai kas mes esame, žmogaus būties branduolys. Mes esame būtybės, esančios pasaulyje. Kasdieninėje vokiečių kalboje žodis *Dasein* reiškia „gyvenimas“ arba „egzistencija“. *Dasein* tai kas mes patys esame, išsiskiria iš visų kitų būties formų tuo, kad ji iškelia savo būties klausimą. „*Da-sein*“, tai yra vieta „*Da*“, skirta atskleisti būtį „*Sein*“, turi atsakyti į klausimą, *kas* yra arba *kokia* yra žmogaus būtis. Fundamentalios nuotaikos ir nuotaikingumas atskleidžia mums Būtį. Svarbu nepaversti nuotaikų griežtai psichologiniu reiškiniu, nes tada jos nušvies tik mūsų protinį, mentalinį gyvenimą, bet ne pasaulį. Heidegger (1995) tvirtina, kad tai, kad mus valdo nuotaikos rodo, kad jos nėra vidinė būseną, o yra nukreiptos į beprasmį pasaulį. Tačiau nuotaikos neturi būti laikomos subjektyviais jausmais, vidiniais įvykiais ar atsakymais į objektyvius faktus. Nuotaika nėra nei vidinė, nei išorinė. Ji peržengia šias ribas ir yra pagrindinė buvimo-pasaulyje išraiška. Nuotaikos pasikeitimas turi būti laikomas ir pasaulio pokyčiu – kai mes pasaulį laikome kažkuo kas turi arba neturi prasmę – kadangi mes neturime kitokio pasaulio, kuris nebūtų paveiktas pasikeitusios nuotaikos, kad galėtume palyginti. Visas pažinimas yra sąlygojamas tam tikros situacijos ir konteksto, bet kad suprastume tam tikrą situaciją, reikalinga nuotaika. Bet koks pažinimas yra iš susidomėjimo, o bet koks susidomėjimas turi būti suprantamas

per tam tikras nuotaikas (Heidegger, 1995). Galime sakyti, kad mes pažįstame situaciją per nuotaikos savybes, per kurias ta situacija mums yra pateikta. Nuotaika nėra nei subjektyvus nei objektyvus nusistatymas, ji greičiau apibrėžia poliškumą tarp žmonių ir jų aplinkos. Per nuotaikas mes esame susiję su savo aplinka. Kai esame linksmos nuotaikos, viskas aplinkui atrodo ryšku ir pilna gyvybės, o kai mums liūdna, viskas atrodo pilka ir nuobodu. Nuotaikos turi episteminę ir subjektyvią reikšmes. Jos atskleidžia mums pasaulį tiek pat ar net daugiau nei mūsų jausmai ir emocijos. Nuotaika visada yra bendra ir daro įtaką bendrai pasauliui. Emocijos nebūtinai turi bendrą poveikį. Kai mes pykstame, dažniausiai pykstame ant konkreto žmogaus. Žinoma būna ir taip, kad atrodo pykstame ant viso pasaulio, nes jis atrodo blogas. Apskritai, nuotaika trunka daug ilgesnį laikotarpį nei emocija. Emocija taip pat gali būti susieta su atskira kūno dalimi, kai tuo tarpu nuotaika negali. Negalima jausti nuobodulio tik viena kūno dalimi. Kitaip tariant, emocija turi tikslinį objektą, o nuotaika yra betikslė. Nuotaika yra susijusi su visa objektų visuma t.y. su visu pasauliu (Svendsen, 2005). „Skausmas yra lokalus, tuo tarpu nuobodulys puola kaip velnias iš visų pusių, be jokių pastangų, be nieko išskyrus nieką, nepažįstamas, kuris jus naikina“ (Cioran, 1932, p. 130).

Nuobodulys gali būti ir emocija, ir nuotaika. Tai emocija, kai nuobodulį sukelia kažkas konkretus, o kai pasaulis kaip toks atrodo nuobodu, tada yra nuotaika. Galime sakyti, kad situacijos nuobodulys yra emocija, o egzistencinis nuobodulys visada yra nuotaika. Dėl nuotaikos kai kurie potyriai tampa įmanomi, kiti neįmanomi. Nuotaika yra būtina norint suvokti objektus, ji sudaro pagrindinį supratimo ir patirties rėmą. Per skirtingas nuotaikas mes gauname skirtingą laiko ir erdvės patirtį. Laikas ir erdvė tarpusavyje yra susiję, kai norime pabėgti iš situacijos nuobodulio, norime taip pat pabėgti ir iš erdvės kurioje tą nuobodulį patiriame. Nuotaika yra būtina sąlyga patirti, pažinti visą pasaulį. Kai kurios patirtys tampa įmanomos tik dėl nuotaikų kurios jas atitinka. „Kai kurios nuotaikos gali paskatinti socialumą (pvz. džiaugsmas), tuo tarpu kitos gali vesti link vienumos (pvz. nuobodulys)“ (Schopenhauer, 1974, p. 502). Kiekvieno nusiteikimas yra skirtingas, tačiau dažnai mes dalinamės nuotaikomis. Kai kurios socialinės grupės dalinasi bendra nuotaika, siekdamos išlaikyti savo egzistavimą. Kai kurios nuotaikos skatina aktyvumą, kitos slopina. Kai esame geros nuotaikos, pasaulis atrodo pilnas galimybių, o esant nuoboduliui, skirtingai nuo daugelio nuotaikų, atrodo, kad nėra jokių galimybių. Žmonės dažnai nežino kokia yra jų nuotaika. Galima nuobodžiauti to visai nesuprantant. Mes iš esmės esame pasyvūs nuotaikų atžvilgiu, bet gali išmokti jas suprasti, taip įgydami nepriklausomybę nuo jų. Mes taip pat galime savo pastangomis pakeisti nuotaiką. Žmogus gali transformuoti save iš pasyvios nuotaikos į aktyvią nuotaiką. Viena nuotaika gali būti pakeista kita, bet negalima turėti dviejų nuotaikų vienu metu. Gilus, egzistencinis nuobodulys mus priartina prie būsenos kur nėra jokios nuotaikos. „Nuobodulys yra nuotaika, kuri daugeliu atžvilgių yra tarsi nuotaikos nebuvimas. Tai iš tikrųjų yra nuotaika, esminis požiūris, tačiau paradoksalu, bet tai taip pat yra ne nuotaika“ (Heidegger, 1967, p. 148).

Pagal Heidegger *Dasein* koncepciją, mes esame būtybės kurios egzistuoja pasaulyje. „Nuotaika užklumpa. Ji neateina nei iš „išorės“, nei iš „vidaus“, bet kaip buvimo-pasaulyje būdas pakyla iš jos pačios. Tačiau tuo pajautį negatyviai atribodami nuo reflekuojančios „vidaus“ pagavos, priartėjame prie pozityvios jos atvertinumo įžvalgos. *Dasein* supranta pati save per savo egzistenciją, per savo galimybę būti arba nebūti pačia savimi. Šias galimybes *Dasein* arba pati pasirinko arba į jas pateko, arba iš jų išsirutuliojo“ (Heidegger, 2014, p. 114 psl.) Taigi ar egzistencija yra suvokiama, ar ne, nulemia pati *Dasein*. Pasaulis yra ne esinių visuma, bet taip pat sritis, kurioje *Dasein* turi santykį su savo paties būtimi. Šis santykis yra sudėtinė *Dasein* dalis,

struktūrinis buvimo-pasaulyje komponentas. Nuotaika apibrėžia *Dasein* atverdama erdvę, kurioje *Dasein* gali susisieti su savimi. Ši nuotaika yra fundamentalesnė ir svarbesnė nei skirtumas tarp vidinio ir išorinio pasaulio. „Tik tada ir būtent tada, kai specialiai neužiimame daiktais ir savimi, kai iš viso nieko nedarome, gilus nuobodulys mus stipriausiai apima. Šis nuobodulys atveria esatį kaip visumą“ (Heidegger, 1995, p. 88).

Būčiai atverti gali padėti ir kitos nuotaikos – džiaugsmas ar nusivylimas. Nuotaika parodo, kaip žmogui yra ir kaip jam bus. Šiuo „kaip jam yra“ nuotaikingumas perkelia būtį į jos „čia ir dabar“. Nuotaikingumas yra pasaulio pažinimo pagrindas. Mes esame tam tikros nuotaikos, tačiau ta nuotaika mus pasiekia iš pasaulio. Nuotaika yra esminis būdas, kuriuo mes būname už savęs ribų. Nuotaika yra sąlyga ir aplinka visoms mintims ir veiksams atsirasti. Vienas nemaloniausių aspektų akcentuojant nuotaikingumą yra tai, kad turime atsisakyti minčių autonomijos. Mintis dabar atrodo tik išraiška ir atsakymas į tai, ką gauname kartu su nuotaika. Būdami duotoje situacijoje mes elgiamės visiškai pasyviai ir esame atviri apmąstymams. Laikas nepriklauso nuo mūsų valios, jis turi būti mums duotas. Filosofija negali tiesiog priartėti prie kokio nors reiškinių, tam turi ateiti laikas. Heidegger (1967) tiki, kad pažadindami nuobodulio nuotaiką, mes galėsime pasiekti laiko ir būties prasmę. Nuobodulys yra privilegijuota pamatinė nuotaika, nes ji mus tiesiogiai veda į sudėtingą ir painų būties ir laiko problemų vidurį (Heidegger, 1967).

Heidegger teigia, kad nuobodulys yra esminis nusiteikimas, nuotaika. Kartu su nerimu, jis yra vienas iš svarbiausių ir giliausių nuotaikų. Būtina išskirti kada nuobodu su kažkuo, nuo to, kad kažkas yra nuobodu. Pastaroji yra gilesnė ir naudingesnė nuobodulio forma. Gali būti dar gilesnė nuobodulio forma. Paprastai ji yra ten, mummyse, bet miega. Heidegger nori jį pažadinti, o ne „leisti jam snausti per įvairias kasdienių pramogų formas“ (Heidegger, 1995, 122). Neabejotinai tai atrodo keistas siekis - juk mes paprastai kovojame su nuoboduliu, ir jei jis „miega“, turėtume būti tuo patenkinti. Heidegger nori pažadinti nuobodulį, nes jis tiki, kad mes tai pat „miegame“ savo kasdieniame gyvenime. Tai yra daug labiau destruktivus miegas, nes jis užmaskuoja ir paslepia tikrąsias mūsų galimybes. Pagrindinė mūsų gyvenimo problema yra ta, kad jis nesuteikia prieigos prie egzistencijos pagrindų, nes kasdieniame gyvenime mes bėgame nuo esmės. Pasaulis, kuriame gyvename tiesiog įtraukia. Heidegger nori sužadinti *Dasein* budrumą. Tam tikrose egzistencinėse situacijose, „*Dasein* nebegali pasikliauti pasauliu, o yra nublokštas į save“ (Heidegger, 1967, p. 240).

Yra įvairių nuobodulio formų, pradedant nuo paviršutiniško nuobodulio iki nuobodulio, kuris pasiekia pačios Būties gelmes. Tačiau ir paviršutiniškas nuobodulys skirtas vesti mus į gilų nuobodulį arba, kitaip tariant, paviršutiniškas nuobodulys turėtų pasireikšti kaip gilus nuobodulys ir pratinti bei vesti mus į visišką *Dasein* esmę. Šis trumpalaikis, paviršutiniškas ir nesvarbus nuobodulys turi tapti esminiu (Heidegger, 1995).

Tyrinėjant nuobodulį, reiktų pabandyti nesipriešinti jam, o leisti jam veikti. Reiktų dėmesį sutelkti į kasdienes veiklas, kuriomis užsiimame, kad nuobodulio išvengtume. Kai mums nuobodu, mes norime, kad tas laikas greičiau praeitų, kai nuobodu, laikas atrodo tuščias. Mes nuolatos siekiame būti užimti, nes tai išlaisvina mus nuo nuobodulio tuštumos. Tačiau nuobodūs daiktai priklauso nuobodžioms situacijoms. Ne laikas ir ne daiktai, o situacija, kurioje jie yra, gali sukelti nuobodulį. Mums atrodo, kad tam tikrose situacijose mus supantys dalykai mums nieko nereiškia. Tarkime, laukdami oro uoste, mes gauname informaciją apie atvykimą, išvykimą, galime išgerti kavos, ar

perskaityti laikraštį. Tad kodėl laukimas oro uoste yra toks nuobodus, jei yra tiek galimybių kažką veikti? Taip yra, nes oro uostas nesuteikia mums to, ko labiausiai norėtume tuo metu – patekti į lėktuvą laiku ir išvykti. Oro uostas yra tik tam, kad iš jo išvyktume. Mes negalime pabėgtis iš šios situacijos, nes esame priversti laukti ir esame laikomi šiame laukime. Situacija, jei skrydis vėluoja skiriasi nuo situacijos, kai viskas vyksta laiku, ir šis situacijos pokytis sukuria kitokią laiko patirtį. Nuobodulys išvis įmanomas tik todėl, kad kiekvienas dalykas, kaip mes sakome, turi savo laiką. Jei kiekvienas dalykas neturėtų savo laiko, nebūtų ir nuobodulio (Heidegger, 1995). Vadinasi, nuobodulys atsiranda, kai yra neatitikimas tarp paties dalyko laiko ir laiko kuriame mes susiduriame su dalyku.

Heidegger tiria, ar nėra dar gilesnių nuobodulio formų, kurios galėtų mus nuvesti dar arčiau prie šio reiškinių kilmės. Jis atskiria „kažkas atsibodo“ nuo „nuobodu su kažkuo“, pastarasis yra daug gilesnė nuobodulio forma (Heidegger, 1995, p. 108). Pirmoji forma yra jau anksčiau įvardintas situacijos nuobodulys. Antrąją yra sunkiau apibūdinti. Suvokimas, kad buvo nuobodu, gali mus pasiekti vėliau nei pats veiksmas vyko. Pavyzdžiui, kad vakarėlis buvo nuobodus ir laikas praleistas tuščiai, suprantame tik grįžę namo. Interpretuojant antrą nuobodulio formą reikia pabrėžti, kad mes netyrinėjame „laisvai plūduruojančio nuobodulio“, o tą laiką, kuris yra konkrečiai susijęs su tuo nuoboduliu, arba per kurį nuobodulys buvo numalšintas (Heidegger, 1995, p. 109). Net jei mūsų laikas yra užpildytas kažkokiu veikimu, vis tiek galime pajauti tuštumą, kuri reikš, kad veikla neatitiko mūsų poreikių. Tuštuma suprantama, kaip pilnatvės nebuvimas. Tai nepaprasta tuštuma, kuri lieka neužpildyta, o tuštuma atsiradusi pati iš savęs. Tuštuma, atsirandanti antroje, gilesnio nuobodulio formoje, yra daug gilesnė tuštuma, nes ją palieka „mūsų tikrasis aš“ (Heidegger, 1995, p. 120).

Heidegger pereina prie trečios nuobodulio, kuris yra dar gilesnis, formos. Visas nuobodulio formas apjungia vienas kriterijus – nuobodulys vis gilėja. Trečios nuobodulio formos tyrimas skirtas dar labiau priartinti mus prie nuobodulio esmės, bet ne konstruoti nuobodulį laiko atžvilgiu. Kuo gilesnis yra nuobodulys, tuo jis labiau prikaustytas prie savo laikinumo. Šioje gilioje nuobodulio formoje, man nuobodu nuo pačio nuobodulio – aš esu pilnoje nuobodulio pajauptyje. Gilus nuobodulys gimsta, kai mes sakome, ar tiesiog savaime žinome – tai man yra nuobodu. Ką reiškia „tai“ kuris yra man nuobodu? „Tai“ ir „man yra“ parodo, kad čia nėra kažkokio ypatingo dalyko, kuris būtų nuobodus, taip pat, kad mes esame sau pažįstamoje ir įprastoje aplinkoje. Jei kas paklaustų kas tai yra, jūs negalėtumėt atsakyti, nes „tai“ nėra kažkas konkrečiau. Tačiau nuobodulys toks kaip „tai man yra nuobodu“ jau priartėja prie mūsų, jeigu pastebime kad nebelieka paprasto laiko praleidimo, kaip tokio. Nuobodulys tiesiog nebeleidžia praleisti laiko apskritai. Nuobodulys mus priverčia patirti savotiškos tiesos ar pasireiškimo nuotaiką (Heidegger, 1995).

Taigi, Heidegger atsakymas į klausimą, kas mums sukelia nuobodulį, yra: Nuobodulys. Tai ne aš pats sau sukeliu nuobodulį, arba Jūs patys sau sukeliate nuobodulį, bet Nuobodulys sukelia nuobodulį. Tokiam nuoboduliui bet kokios asmeninės savybės yra nesvarbu. Tai nuobodulys kuris yra už viso to. Paviršutiniško nuobodulio formoje, žmogus jaučia tuštumą dėl jį supančių dalykų, bet gilaus nuobodulio formoje, žmogus jaučia tuštumą visko kas jį supa – netgi savęs paties. Heidegger nerado jokio pavyzdžio, kuris galėtų iliustruoti šią nuobodulio formą, nes ji nesusijusi su jokia išskirtine situacija, kaip kitos prieš tai įvardintos formos. Mums reikia suprasti šį nuobodulį per jo galią, kaip jis atskleidžia mūsų būseną (Svendsen, 2005). „Pirmojo nuobodulio atveju, užsiimant įvairia veiklia mums rūpi jo atsikratyti, kad nereikėtų jo klausyti; gilaus nuobodulio

atveju, nors mes ir nenorime jo klausyti, esame priversti, priversti tos jėgos, kurią turi visiškai autentiškas *Dasein* ir kuri yra susijusi su vidine *Dasein* laisve. „Tai yra nuobodu“ jau transportavo mus į galios karalystę, kurioje nei vienas individualus armuo, nei viešas individualus subjektas, nebeturi jokios galios“ (Heidegger, 1995, p. 136).

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti keista susieti prievartą ir vidinę laisvę, tačiau Heidegger mano, kad tai privers kiekvieną atkreipti dėmesį ir pasinaudoti savo laisve, vietoj to, kad ją pamirštume užsiimdami įvairiomis veiklomis ir pramogomis. Kaip nuobodulys priverčia mus tai padaryti? „Atimdamas iš mūsų viską, padarydamas mus abejingus, paversdamas viską tuštuma ir visišku nieku, kurioje mes negalime rasti jokios atramos. Tai nevyksta palaiptams – viskas tiesiog prasmenga vienoje abejingumo visumoje“ (Svendsen, 2005, p.123). Viskas tampa neįdomu ir nuobodu, dėl to, kad nebėra prasmės. Tas abejingumas apima ir žmogų. Mes nustojame būti subjektais kaip priešybė šiai būčiai, bet atsiduriame būties visumos viduryje, viso šio abejingumo viduryje. Būties niekur nedingsta, ji tik pasireiškia per abejingumą. Žmogus tampa tuščiu „nieku“, kurį patiria per savo tuštumą. Tam tikra prasme būtų teisinga tvirtinti, kad „niekas“ yra nuobodus arba nuobodulys yra nuobodus. Pasak Heidegger (1995), taip atsiranda galimybė radikaliai pokyčiui, nes žmogus susiduria akistatoje pats su savimi ir yra paliktas savo paties veikimui. Taip suteikiamos visos galimybės jo *Dasein*. Tos galimybės nėra susijusios su konkrečiu asmeniu kaip tokiu, nes nuobodulio nuotaikoje jis keičiasi, bet su „visomis tam asmeniui įmanomomis galimybėmis“ (Heidegger, 1995, p. 138).

Nuobodulyje *Dasein* yra įkalinta laike, tačiau ji gali išsilaisvinti atsiverdama pati sau. *Dasein* išlaisvinimas vyksta pasinaudojant savo galimybėmis ir sutelkiant visą laiką į vieną momentą *der Augenblick*. Tai regėjimo momentas, kai visa veiksmo situacija aiškiai atsiskleidžia ir lieka mums atvira. Šiuo momentu laikas atveria visas galimybes (Heidegger, 1995).

2.3. Nuobodulys kaip kritinio mąstymo sąlyga

Kritinis mąstymas nuo antikos laikų savo prigimtimi reiškė žmogaus prigimtinių norą ir galias pažinti disciplinuoto proto ir gilaus, laisvo ir kryptingo mąstymo vertę asmeniui ir visuomenei. Visi žmonės galvoja, tai yra mūsų prigimtis. Tačiau didžioji dalis žmonių mąstymo, palikto be jokios priežiūros, yra šališkas, iškraipytas ar tiesiog pažeistas. Tačiau mūsų gyvenimo kokybė ir tai, ką mes nuveikiame gyvenime, tiksliai priklauso nuo mūsų minties kokybės. Nekritiškas mąstymas brangiai kainuoja tiek pinigais, tiek gyvenimo kokybe. Kritinis mąstymas yra tas mąstymo būdas - apie bet kurį dalyką, turinį ar problemą - kai mąstytojas gerina savo mąstymo kokybę, sumaniai išanalizuodamas, vertindamas ir rekonstruodamas. Kritinis mąstymas yra nukreiptas į save, savarankiškas, savidisciplinuotas mąstymas, kuriuo sąžiningai bandoma pagrįsti aukščiausią kokybės lygį. Žmonės, kurie mąsto kritiškai, nuosekliai bando gyventi racionaliai, protingai, empatiškai. Kritiškai mąstančio žmogus nevaržo išankstiniai nusistatymai bei normos, jis vystosi kaip laisva savo teises ir pareigas žinanti asmenybė. Jis labai gerai supranta, kad žmogaus mąstymas iš prigimties yra ydingas ir turi įdėti daug valios pastangų, kad būtų kitaip. Jis naudojami intelektualinėmis priemonėmis, kurias siūlo kritinis mąstymas - sąvokomis ir principais, leidžiančiais analizuoti, vertinti ir tobulinti mąstymą. Jis uoliai dirba, kad ugdytų intelekto vientisumo, nuolankumo, intelektualinio pilietiškumo, teisingumo jausmo ir pasitikėjimo protu dorybes.

XX – XXI a. Industrinės ir technologinės revoliucijos viena po kitos esmingai pakeitė epochos žmonių mąstyseną ir gyvenseną. Russell (1919) dar XX a. pradžioje pastebėjo, kad didžioji dauguma žmonių negalvoja nei kritiškai, nei iš tikrųjų etiškai. Didžioji dauguma žmonių praleidžia visą savo gyvenimą negalvodami kritiškai apie juos supantį pasaulį. Kiekvienas atsiduria tam tikroje visuomenės vietoje ir priima tai, ką jam atneša kiekviena diena, nesistengdamas apmąstyti, ko reikalauja artimiausia dabartis. Siekiama patenkinti kasdieninius poreikius negalvojant, kad gyvenimo kokybė galėtų pasikeisti, jei tik būtų tuo tikslu pasistengta (Russell, 1919). Norėdami gyventi prasmingą gyvenimą, turime pagrįsti ir apmąstyti savo vertybes ir sprendimus. Kritinis mąstymas suteikia įrankius šiam savęs vertinimo procesui. Fromm (1976) rašė, kad „svajonė būti savo gyvenimo šeiminingais baigėsi, kai mes supratome faktą, kad mes visi užstrigome biurokratinėje mašinoje, su savo mintimis, jausmais ir skoniais, kuriais manipuliuoja vyriausybės ir pramonės atstovai bei jų kontroliuojamos masinės komunikacijos“ (Fromm, 1976, p.2).

Skaitmeninėje eroje melagingos ir neteisingos informacijos srautai didėja kartu su interneto plėtra ir milžiniškiems informacijos srautams suvaldyti būtinas kritinis mąstymas. Svarbu nepasiduoti svetimo mąstymo įtakai, sugebėti analizuoti ir adekvačiai vertinti gaunamą informaciją. Tik mąstymas, kuris naudodamais sąvokomis ir principais analizuoja, vertina ir tobulina save gali būti savarankiškas ir savidisciplinuotas. Tik kritiškai mąstatis žmogus sugebės suvokti pasaulio ir savo paties buvimą, bus atsakingas už savo buvimo pasaulyje būdą.

Kritiniam mąstymui atsiskleisti reikalingos tam tikros sąlygos, tam tikros sąmonės būsenos. Nuobodulys yra viena svarbiausių būsenų, kuri gali mus nukreipti į autentiškumo, savarankiško mąstymo kelią, kuri suteikia ir motyvaciją būti smalsiam, ir teisingą santykį su aplinka. Nuobodulys yra nuotaika, kuri būtina norint suvokti objektus, ji sudaro žmogaus supratimo ir patirties pagrindą.

Heidegger yra vedlys, kuris pirmiausia mus nuveda, o po to išveda iš nuobodulio gilumos, kad suvoktume mūsų pačių būties galimybes. Jo nuobodulio nuotaikos analizės tikslas yra transformuoti skaitytoją taip, kad jam atsiskleistų esminė egzistencijos dimensija. Heidegger (1995) požiūriu, nuobodulys pats įgyja prasmę, nes tol, kol jis tampa tikrai gilus, jis daro posūkį į kitą būties būdą, kitą laiką- akimirką *der Augenblick*. Iš esmės, Heidegger nuobodulio fenomenologijos paskutiniame taške nuobodulys yra toks radikalus, kad gali daryti posūkį į autentiškumą. *Dasein* gali būti autentiškas arba neautentiškas priklausomai nuo to, ar jo projektuojama buvimo galimybė priklauso ar nepriklauso savasčiai. Autentiškumas ir neautentiškumas yra fundamentaliosios *Dasein* buvimo galimybės (Heidegger, 1995). Gilus nuobodulys gali mus nukreipti į autentiškumo, savarankiško mąstymo kelią. Tai yra viena iš svarbiausių kritinio mąstymo sąlygų. Tik savarankišką ir disciplinuotą mąstymą, kuriuo sąžiningai bandoma pasiekti aukščiausią kokybės lygį, galime vadinti kritiniu.

Dasein turi polinkį pasinerti į pasaulį ir leisti gyvenimui praeiti neautentiškuose pasilinksminimuose. Heidegger (1995) bando pažadinti baimės jausmą mumyse. Mums baisu, kad mus pažadins nuobodulys. „*Dasein* nėra namuose kai pasaulyje yra nuobodulys. Namai tampa neįdomūs ir nemalonūs, jie mus gąsdina. Nuobodulyje mes patiriame nebūties realumą. Dalykai tolsta nuo mūsų nutraukdami įprastus tarpusavio ryšius“ (Heidegger, 1995, p.172). Atrodo, kad nuobodulys lieka vienintelis mums svarbus dalykas. Nuobodulyje visi dalykai atrodo tušti ir nereikšmingi. Mums lieka vien tik tai Būtis. Tačiau tikroji būtis slepiasi po neautentiška būtimi. Suardydami neautentišką *Dasein* santykį su pasauliu, mes būsime pažadinti autentiškam santykiui

su savimi. Tikrasis „gyvenimas niekada nebūna absoliučiai suverenus, tačiau taip galima pasiekti aukštesnį laisvės laipsnį, nei turime įprastoje kasdienybėje“ (Svendsen, 2005, p.130). Kritinis mąstymas – yra laisvo žmogaus mąstymas. Nuobodulys privers kiekvieną atkreipti dėmesį ir pasinaudoti savo laisve, vietoj to, kad ją pamirštume užsiimdami įvairiomis veiklomis ir pramogomis. Žmonės laisvalaikiu taip nuobodžiauja, kad net nebepastebi to nuobodulio.

Kai apima nuobodulys ir paskleidžia savo galią, nieko nebelieka tik pats buvimas ir jo prasmė – jei tokia iš viso yra. Nuobodulys atskleidžia tuštumą, nereikšmingumą, kur visi dalykai yra įvilkti į abejingumo kiautą. Nuobodulys kyla iš susirūpinimo paprasčiausiais dalykais kasdieniame, neautentiškame gyvenime. Neautentiškas *Dasein* neturi laiko, nes laikas yra pilnai užpildytas įvairiausiais pasaulio dalykais ir išnyksta. Kasdienio gyvenimo laikinumas sukelia abejingumą pasauliui ir sukelia nuobodulį. Kasdienybėje mums dalykai rodomi visiškai vienodi, be jokių skirtumų. Tai nereiškia, kad mes nematome skirtumų, mes nuolat ieškome kažko naujo ir skirtingo. Skirtumo trūkumą reikia suprasti kaip mūsų paviršutinišką požiūrį, nesigilinant į esminius dalykus (Heidegger, 1995). „Kritiškai mąstantys ir originalūs protai išsiskiria ne tuo, kad pirmieji pamato naują daiktą, o matydami seną, visiems gerai žinomą dalyką, kurį visi mato tačiau nepastebi, sugeba pamatyti naujai“ (Nietche, 2011, p.102). Kitaip tariant, dauguma turi polinkį nekritiškai priimti tai, kas tuo metu laikoma daugiau ar mažiau amžinąja tiesa, tik tie, kurie sistemingai kvestionuoja tai, kas buvo visuotinai priimta, sugeba nustatyti aiškesnius, labiau atspindinčius kriterijus ir standartus, leidžiančius vertinti dalykus naujai.

Dasein stiprėja kasdienybėje ir pasaulyje. Nuobodulys gali atskleisti šią stiprybę. Nuobodulio nuotaikoje žmogus yra imanencijos sukuryje, kur *Dasein* peržengia savo ribas. Įprastai kasdieniškai sąmonei pasaulis yra ne transcendentinė, o imanentinė tikrovė. Nuobodulys primena amžinybę, kurioje nėra transcendencijos. Įprastai laikas yra skaidrus, mes jo neįjuntame, kaip tokio. Bet susidūrus su gilaus nuobodulio tuštuma, kur laikas nėra užpildytas niekuo, kas galėtų patraukti mūsų dėmesį, mes patiriame laiką kaip laiką. Nuobodulio nuotaikoje laikas tampa „atsparus“, nes jis neina taip kaip mums įprasta, dėl to mes galime patirti laiko tikrovę. Žmogaus gyvenimo prasmė griūva. *Dasein* santykis su pasauliu išnyksta ir lieka tik tuštuma, visiškai niekas. *Dasein* nuobodu, nes gyvenimas neturi tikslo ir prasmės - o nuobodulio užduotis yra atkreipti mūsų dėmesį būtent į tai, kad prarandame tai kas žmogui svarbiausia. Suvokimas apie lemiamą praradimą neabejotinai tampa pagrindiniu dvidešimtojo amžiaus filosofijos motyvu ir daugeliui žmonių būtent toks praradimo supratimas priverčia imtis filosofijos, priverčia užduoti būties ir egzistencijos klausimus sau pačiam. Nuobodulys yra kaip privilegijuotas reiškinys norint suprasti save ir amžių kuriame gyvename. Galime ir turime nuspręsti, ar atrandame save tinkamoje santykio su būtimi formoje, sudarome jai sąlygas atsiskleisti, ar priešingai, atkritę į daiktų užvaldymo ir manipuliavimo stichiją, toliau ją ignoruojame.

Nuobodulys yra žmogui būdinga nuotaika tiek Heidegger amžiuje, tiek ir šiuolaikiniame pasaulyje, nes *Dasein* egzistencija nebeturi jokių esminių poreikių. Yra tik tuštuma, visi būna tik patys sau, nebėra bendruomenių, kurias jungtų vieninga veikla. „Visi ir kiekvienas esame lozungų tarnai, programų sekėjai, tačiau nėra nei vieno vidinės *Dasein* didybės ir jos poreikių saugotojo. Šita tuštuma galiausiai atsiliepia mūsų *Dasein*, jos tuštuma – yra dėl trūkumo bet kokio stipresnio poveiko ar spaudimo. Mūsų *Dasein* didybės nebėra, nes nebėra vidinio spaudimo, kuris tą didybę sukurtų, nes nebėra paslapties, kuri tą spaudimą sudarytų“ (Heidegger, 1995, p.164). Heidegger (1995) atkreipia dėmesį, kad mes visi tapome pavieniais izoliuotais asmenimis su beasmenėmis

mintimis ir nuomonėmis, be jokių išreikštų norų ar ketinimų atlikti ką nors reikšminga. Gyvenimas tapo tiesiog lengvas ir paprastas. Šis lengvumas yra nuobodulio šaltinis, ir šis lengvumas tampa pretekstu nieko nedaryti, leidžiant *Dasein* pamiršti užduotį tapti tuo, kas ji yra iš esmės. Atsisakyti gyvenimo skausmo reiškia dehumanizuoti save. Jaučiame poreikį pateisinti savo egzistavimą, o atskirų negilių išgyvenimų serijos paprasčiausiai nepakanka. Net jei mes galime pateisinti visus savo individualius veiksmus, šių veiksmų visumos pateisinimo problema išlieka - t.y., gyvenimas, kurį mes vedame. „Mūsų pareiga yra gyventi gyvenimą, kuris mus kankina“ (Svendsen, 2005, p.153).

Heidegger (1995) parodo, kad nerimo patirtis leidžia laisvesnę, autentiškesnę santykį su savimi. Gilus nuobodulys taip pat suteikia tokią galimybę, tačiau nuobodulio nuotaikoje reikia daugiau asmeninių pastangų atskleisti savo užslėptas galimybes. Tačiau į nerimą negalime pasinerti taip kaip į nuobodulį. Dėl to Heidegger taip svarbu pažadinti nuobodulį, kad jis atskleistų savo radikalus pobūdį ir apsinkintų žmogaus egzistenciją. Nuobodulys padeda išlaisvinti žmoguje žmogiškumą. Leidžia jo viduje esančiam *Dasein* tapti esminiu. Šis *Dasein* išlaisvinimas nereiškia kad žmogus atsiranda kažkokioje savavališkos laisvės pozicijoje, bet priima *Dasein* kaip savo paties našą. „Tik tas kuris prisiima sau našą yra iš tikrųjų laisvas“ (Heidegger, 1995, p.166).

Metafiziniai klausimai gali iškilti tik esant fundamentaliai nuobodulio nuotaikai. Žmogaus egzistencija yra formuojama kaip buvimas pasaulyje, kuriame yra poliškumas žmogaus ir pasaulio. Nuobodulyje šie du metafiziniai kraštutiniai susieti per tą pačią vieną nebūtį. Filosofija gimsta nuobodulio nebūtyje. Nuobodulys atskleidžia tuštumą ir beprasmiškumą kur viskas nugrimzta į abejingumą. Metafiziniai klausimai iškyla tik kai yra tuštuma ir nebūtis. Nuobodulyje slypi potencialas. Nuobodulyje yra tuštuma, o tuštuma gali būti susidomėjimo, imlumo, smalsumo pagrindas, nors tai nebūtinai turi būti. Nuobodulys ištraukia daiktus iš įprastų aplinkybių. Tai gali atverti kelią naujai daiktų konfigūracijai, taigi ir naujai prasmei, dėl to, kad ji jau atėmė daiktams prasmę. Nuobodulys dėl savo negatyvumo turi teigiamo posūkio galimybę. Jis suteikia žvilgsnį į savo egzistavimą, kai suvoki savo paties nereikšmingumą platesniame kontekste. Kaip raše Brodsky (1995) „Nuobodulys yra laiko invazija į jūsų pasaulio sistemą. Tai paverčia jūsų gyvenimą perspektyva, o grynasis rezultatas yra tikslis išvalgos ir nuolankumas. Pirmasis sukuria pastarąjį. Kuo daugiau sužinosite apie save, tuo kuklesnis ir simpatiškesnis tapsite savo bičiuliams“ (Brodsky, 1995, p. 109). Nėra vieno recepto kaip galima kuo giliau pasinerti į savo vidų, pažinti save. Savirefleksija yra užduotis, kurią atliekame vieni patys. Pascal (1966) buvo teisus sakydamas, kad pačioje nuobodulio nuotaikoje glūdi savirefleksija, tiksliau galimybė pažvelgti į savo vidų. Tik nuobodulio nuotaikoje galime pajusti gilią bedrystę su savimi. „Tas, kuris visiškai nugali nuobodulį, nugali ir patį save“ (Nietzsche, 2011, p.274). Nuobodulio nuotaikoje galime pradėti užduoti klausimus, kurie veda į geresnę savęs supratimą. Pradėję ieškojimą į kurį mus nuvedė nuobodulys, suprantame, kad bandydami pažindami save sužinome, kad nieko nežinome. „Aš žinau, kad nežinau“ yra sukurtas iš nuobodulio. Kitaip tariant, „Sokrato neišmanymo išmintis gimė naudojant metodą, kuris prasidėjo iš nuobodulio“ (Hamann, 1967, p.114).

Mes gimėme jau sukurtų prasmių pasaulyje ir tęsiame gyvenimą jas toliau kurdami. Augant žmogui reikia socializuotis pirmtakų sukurtame pasaulyje. Žmogus gimsta konkrečioje šeimoje, lanko darželį, mokyklą, universitetą, ir visur reikia mokytis žaisti pagal tos institucijos žaidimo taisykles. Jas mums primetė tėvai, seneliai, auklėtojai, mokytojai, visa visuomenė, o skaitmeninių technologijų eroje dar ir medijos ir socialiniai tinklai, ir, savaime suprantama, gyvenant tokiomis

sąlygomis, galima labai lengvai prarasti save. Vieni geriau prisitaiko, kiti prasčiau, bet socializacijos procesas skausmingas kiekvienam. Kai socializuojamės mūsų civilizacijos pasaulyje, įvaldome jo vaidmenį, išmokstame naudotis technologijomis, mūsų kasdieniame pasaulyje. Tačiau įprastybėje vyrauja nuobodulys, nes nuolat kartojamos senos prasmės ir neįvyksta nieko nauja. Kai apninka nuobodulys, mus vargina senos, nudėvėtos prasmės, nerandame galimybių atrasti naujų, netikėtų prasmų. Įprastiniame pasaulyje viskas virsta rutina, kelia nuobodulį, ir žmonės norėdami pabėgti nuo jos, bando sukeistinti pasaulį. Tai reiškia, kad į įprastus dalykus imama žvelgti kitu, netikėtu, aspektu, kai pasaulis lieka toks pats, koks buvo, bet keičiama žiūros į pasaulį nuostata. Tada daiktai, išvystami naujoje šviesoje ir patiriama nuostaba, keistumo būseną, blyksnis, Heidegger įvardintas kaip Augenblick. Šios būsenos galimos tik išėjus iš įprastybės. Įprastybės struktūra – tai daiktams priskirti vardai ir prasmės, o tų vardų prasmės yra įvairūs daiktų vaizdiniai. Pasaulis anapus įprastybės – tai pasaulis anapus pasaulio duoties. Anapus kalba įvardyto pasaulio yra daiktai, ir, norint patirti tą prasmės naujumą, reikia išeiti į tokį daiktų regioną, kuriame nebūtų kalbos padarytų pasaulio duočių. Mums reikia daikto prasmės anapus daikto duoties, kad gautume naujų idėjų, kad pažvelgtume į pasaulį tarytum pirmą kartą, ir tada pasaulis mums suteiktų tam tikrų naujų galimybių nestandartiškai jį įvardyti. Daiktas, nesubordinuotas jo sąvokai, nutinka kaip grožio blyksnis, nuostaba, keistumo būseną (Dainys, 2018).

Nauja įprastybėje gali įvykti tik per įprastybės pertrūkį. Tokį pertrūkį galime rasti Platono olos alegorijoje. Jis aiškina apie pažinimo ir tikėjimo skirtumą. Oloje sėdintys žmonės yra surakinti, negali pasisukti į šoną ir gali matyti vaizdą tik priešais. Už jų nugaros toli aukštai dega ugnis, ir jos šviesa patenka į olą. Žmonės negali matyti nieko, išskyrus judančius šešėlius, krentančius ant priešpriešinės sienos. Šiuos šešėlius jie laiko tikrovės visuma. Pasak Platono, kaliniai – tai mes. „Beveik du su puse tūkstančio metų prieš kino teatrą ir televizijos atsiradimą Platonas pavaizdavo ekrano visuomenę“ (Dainys, 2018). Tai yra kasdienybė: surakintos kojos, surakintas kaklas ir matomi šešėliai. Oloje žmonės yra sukurtų prasmų pasaulyje. Ant sienos priešais kalinius judantys šešėliai – tai daiktus įvardijančių žodžių prasmės, kurias sudaro daiktų vaizdiniai, atitrūkę nuo tikroviškų daiktų. Anot Platono, filosofas turi išsivaduoti iš kasdienybės, kuri yra šešėlių karalystė, ir žengti į aiškių daiktų matymo regioną. Išeiti iš olos ir pasižiūrėti į saulės apšviestus daiktus. Iš pradžių jis bus apakintas, bet galiausiai pradės regėti aiškiai ir pamatys, jog tai, ką laikė tikrove, yra ne kas kita kaip šešėliai ir iliuzija (Platonas, 1981). Tikrai tuomet jis įgis tikrą pažinimą. Išėjus iš olos į saulės apšviestą teritoriją atsiveria naujas pasaulis į kurį patekti galima tik išsivadavus iš įprastybės grandinių, kai įprastybėje įvyksta pertrūkis. Olos alegorija atskleidžia filosofijos prigimtį - filosofija verčia klausti, permąstyti tą, ką manome žinantys užtikrintai. Tik pradėję filosofuoti mes suvokiame, kad netgi patys kasdieniškiausi dalykai veda prie klausimų, į kuriuos gali būti pateikti tik labai riboti atsakymai. Kol žmonės nekritiškai pasilieka kasdienio patyrimo ribose, jie gyvena iliuzijų pasaulyje „oloje“ ir nieko nežino apie tikrąją būtį. Taigi išėjimą iš olos turime suprasti ne tiesiogine prasme, bet kaip nuostatos pasaulio atžvilgiu pokytį, lemiantį įprastybės pertrūkį. Įprastybė lūžta, ir per jos plyšį atsiveria unikalūs ir nepakartojami dalykai. Įprastybės nuobodulį mums padeda įveikti pasaulio sukeistinimas. Sukeistinti pasaulį – tai pasižiūrėti į jį kitu aspektu, netikėtais rakursais (Dainys, 2018). Pamatę pasaulį keistą ir nepakartojamą, atrandame pasaulio prasmę, kuri yra ne padaryta, bet mūsų atrasta. Ir tos atrastos prasmės mums teikia naujų prasmingo gyvenimo galimybių. Svarbiausias yra išsivaduoti iš tariamų gėrybių pasaulio, aklų aistrų ir veikti remdiantis žmogiškumu, proto įžvalga.

Nuobodulys yra nuotaika, primenanti nebuvimą nuotaikų. Kadangi nuotaika yra būtina mūsų santykiams su daiktais, o nuobodulys yra savotiška ne-nuotaika, mūsų santykiai su daiktais tampa taip pat atsieti. Atsiribojimas nuo aplinkos yra būtina sąlyga norit pasiekti kritinį mąstymą. Rainer Maria Rilke (1962) pataria: „Tobulėk tyliai ir rimtai per savo visą vystymosi laikotarpį; Šį augimą labiausiai sutrukdytų tik galvojimas apie išorinį pasaulį ir tikėjimasis, kad kiti žmonės atsakys į klausimus į kuriuos tik tavo giliausias vidinis jausmas pačią tyliausią ir ramiausią valandą galėtų atsakyti“ (Rilke, 1962, p.21). Kuo daugiau ieškosite atsakymų už savęs ribų, Rilke rašė laiškuose jaunam poetui, tuo mažesnė tikimybė, kad juos rasite. Apimtas nuobodulio nuotaikos žmogus yra vienišas. Tačiau žvelgiant istoriškai, į tokią vienatvę visada būdavo žiūrima teigiamai, nes ji buvo labai tinkama atsisakyti savęs, kad galėtume pasinerti į intelektualinius svarstymus ir savistabą. Savirefleksija yra kritinio mąstymo šerdis.

Mes kalbame apie savęs stebėjimą ir sprendimų priėmimą mūsų pačių veiksmais. Sąžinė priklauso nuo vienatvės, nes visada esu kaltas aš. Nors vienatvė yra universali žmogiška, ji yra visiškai asmeniška. Vienatvėje aš būnu tik su savimi, o kartais ji yra tiesiog aš. Lygiai taip pat, kaip vienatvė ir sąžinė yra mano, nuobodulys yra tik mano nuobodulys. Tai yra nuobodulys, už kurį esu atsakingas (Svendsen, 2005). Sąžinė skatina apmąstyti gyvenimą, kurį žmogus veda. Sąžinė taip pat įvardijama kaip rūpesčio šauksmas, kuris kviečia *Dasein* grįžti iš neautentiško buvimo link savo savasties. Kasdienybės atžvilgiu, šis kvietimas yra visiškai svetimas ir nepatogus, bet atsiliepimas į jį reiškia autentišką gyvenimą, o atsisakymas į jį atsiliepti yra nuopolis į neautentišką egzistenciją. Sąžinė pasirenka mus ir ateina iš autentiškos savasties. Mes nepasirenkame šio kvietimo, priešingai, tai sąžinė pasirenka mus kviesdama. Ji ateina iš autentiškos savasties, yra beviėtė, todėl pasirengimas jos kvietimui yra pasirengimas baimei. Sąžinės šauksmas yra rūpinimasis savo paties tinkamu buvimu pasaulyje. Labai svarbu yra valia arba noras-turėti-sąžinę. Tam reikia turėti ryžtingumo. Heidegger ryžtingumas reiškia buvimo būdą, pasireiškiantį *Dasein* norėjimu veikti pagal sąžinę. Tai pasiryžimas rūpintis situacijomis, dėl kurių tinkamo nepasirūpinimo išgyvenama kaltė, bet čia siekiama ne kokio nors objektyvaus tikslo ar daikto, o savasties. Tai yra laisvė nuo bijojimo, bet kartu ne bėgimas nuo baimės, o autentiškas jos, kaip egzistencinės galimybės, priėmimas. Autentiška egzistencija reiškia ryžtą, o neautentiška – ryžtingo sprendimo stoką (Vėželis, 2016). Nepasitikėjimas savo sugebėjimais gali blokuoti kritinį mąstymą. Taigi norėjimas kritiškai mąstyti reikalauja pasitikėjimo ne tik protu, bet ir intuicija, vaizduote ir emocijomis. Iš baimės galvoti apie save žmogus gali nustoti iš viso tai daryti. Norėjimas kritiškai mąstyti reikalauja intelektualinės drąsos ir atviro mąstymo.

Pavojingiausias nuobodulio bruožas gali būti tai, kad priverčia mus pamiršti, kad tokiu būdu nuobodulys yra ir politinis. Kai žmonės negalvoja ir nemąsto kritiškai, nuobodulys veikia kaip labai klaidinga sąmonės forma, kamuojanti žmones, gyvenančius po laisvo laiko jungu. „Negalėdami suvokti politikos reikšmės jų pačių interesams, žmonės pasitraukia iš visos politinės veiklos“, - reziūmuoja Adorno (1991, p.192). „Pagrįstas ar net neurotiškas bejėgiškumo jausmas yra glaudžiai susijęs su nuoboduliu: nuobodulys yra objektyvi neviltingis. Tačiau tai taip pat požymis, kad žmogaus socialinei visumai padarytos ženklios deformacijos, iš kurių svarbiausia yra suklaidinta ir atrofavusis vaizduotė“ (Adorno, 1991, p.192). Tačiau nuobodulio nuotaiką galime suvokti ne kaip kalėjimą, kuriame sąmonė yra įstrigusi į savaiminio tuštybės įpročius, o galimą vaizduotės galimybių išbandymą. Taigi dar kartą, bet dabar su politiniu atspalviu - „nuobodulys yra ne pabaiga, o visako pradžia“ (Gardiner, Haladyn, 2017, p.237).

Šiuolaikinė psichologija ir neuromokslas patvirtina ankstesnio amžiaus filosofinių apmąstymų literatūrinės įžvalgas. „Paradoksalu, bet nuobodulys yra motyvuojanti jėga, katalizatorius veiklai“, - teigiama Mann, S. and Cadman, R. (2014, p.171) tyrime. Nuobodulys paskatina imtis naujos veiklos, ieškoti naujo hobiaus ar naujo darbo, ieškoti iššūkių. Paradoksalu, kad nuobodulys, kuris siejamas su apatiškumu, iš tikrųjų suteikia energijos ir įkvepia ieškoti pokyčių ir įvairovės. Nuobodulys pats savyje slepia paskatą įveikti letargišką būseną. Kai bandoma išspręsti problemą ar rasti kūrybinius jos sprendimus, psichologų tyrimai rodo, kad reikia imtis nuobodžios užduoties (ypač tam tinka skaitymas), kuri savaimė nuves prie kūrybiškesnio rezultato (Mann, Cadman, 2014). Nuobodulys kartais gali būti postūmis į gera. Tai reiškia, kad galbūt yra geras sumanymas įsileisti ar net pasinaudoti nuoboduliu darbe, švietime ir laisvalaikyje.

Nuobodulys yra filosofinių klausimų ištaka, tačiau pradžia yra tuo pačiu ir pabaiga, nes principingas nuobodulio tyrimas neatneša palengvėjimo. Mes stebime bendrą paradoksą bandant filosofškai perprasti sveiko proto sampratą, kuo mes labiau ištiriame su tuo susijusias kategorijas, tuo labiau menksta mūsų supratimas kas yra tas sveikas protas. Nuobodulys yra nemalonus, alinantis, varginantis. Neturėtume įsivaizduoti, kad teigiamos pasekmės kurias sukelia nuobodulys – filosofinės įžvalgos, savarankiškas mąstymas ir kūrybinės idėjos – reabilituos pačią neigiamą patirtį. Gardines ir Haladyn (2017) mano, kad tik todėl, kad nuobodulys yra toks nemalonus, jis ir vaidina svarbiausią vaidmenį sužadinant filosofines įžvalgas, mes negalime klausti kokia yra pasaulio prasmė, kol patys realybėje nepatyrėme tos siaubingos būsenos, kurioje nėra prasmės. Išgyventa beprasmybės tikrovė, galima sakyti, yra būtina sąlyga prasmės galimybių tyrime. Tai nėra įprastas, kaip dažnai yra manoma, nuobodulio vengimas pasineriant į socialinius tinklus, įtraukiančius žiniasklaidos portalus ar tiesiog įprasta bet kuri veikla, kuri leidžia tiesiog veikti ir nieko negalvoti. Tačiau pirmiausia nuobodulio išmintis glūdi ne filosofinėse įžvalgose, kurias nuobodulys sužadina, tačiau pačiame atsivėrime laukiant tos akimirkos. „Mes galime išgelbėti save tik tada, jei ne kovosime su nuoboduliu, bet priimsime, nors ir su baime, kaip primygtinį energiją eikvojančią kvietimą“ (Gardiner, Haladyn, 2017, p.240).

Heidegger nuolat primena, jog modernūs Vakarų žmonės prarado originalų savo sveikumą ir išaknytumą būtyje ir tapo išblaškyti materialiajame daiktų pasaulyje, technologijų pasaulyje, žmogaus projektų galios santykiuose. Žmogus prarado būties tiesos, kaip pirminio stebuklo, įvykio patirtį, paprastumo nuostabos išgyvenimo gebėjimą. Apėmus tokiais negaliai, nuobodulys iš tikrųjų yra vaistas, kurio mums reikia šiuolaikiniame pasaulyje.

3. Nuobodulio interpretavimo filosofinės tradicijos

Vakarų filosofai daug kalbėjo ir raše apie nuobodulį kaip vieną iš svarbiausių žmogaus sąmonės būsenų. Jie nagrinėjo kas yra nuobodulys, ką su juo daryti, kaip jį įveikti, sumažinti ar išmokti su juo gyventi, ką atskleidžia nuobodulio fenomenas, ką sukelia nuobodulys ir ką jis paaiškina, kaip jis atspindi žmogaus esminę nuotaiką ar „prisitaikymą“ prie pasaulio, kokios sąlygos sukelia nuobodulį ir kokios būtybės linkusios tai pajauti.

Mokslininkai ir filosofai nesutaria, kaip toli siekia nuobodulio istorija. Kai kurie filosofai teigia, kad nuobodulys žmoniją kamavo visada, kiti sako, kad tai yra tik šiuolaikinės moderniosios visuomenės problema. Tie, kurie laikosi pastarosios nuomonės, iš esmės pripažįsta, kad egzistavo priešmodernūs nuobodulio pirmtakai.

Nuobodulys yra viena tokių nuotaikų, kurių idėjų istorijoje susilaukė labai prieštaringų vertinimų; vieni teigė, kad nuobodulys atsiranda iš sąmonės tingumo, jog tai liga, kurią reikia gydyti (Seneca, 1917), jog tai tuštuma ir niekybė (Kierkegaard, 1987), kurios reikia visomis įmanomis priemonėmis vengti, „nuobodulys yra vienas didžiausių kankinimų“ rašė Fromm (1949, p.40), kurį gali išgydyti tik tikėjimas Dievu (Pascal, 1966). Nuobodulį reikia gydyti darbu (Kant, 1997), pramogomis arba kitokia veikla. Nuobodžiaudami mes esame nepatenkinti mūsų pasaulio patirtimi. Kiti tvirtino, kad nuobodulys atveria žmogui akis, nuobodulys yra būseną, atskleidžianti tikrovės pobūdį, jos beprasmiškumą (Heidegger, 1995). Nuobodulys yra ne pabaiga, o visako pradžia. Schopenhauer (1974) teigia, kad nuobodulys nėra geras dalykas, tačiau siekis išvengti nuobodulio yra stimulus skatinantis žmogų judėti pirmyn. Russel (1930) teigia, kad nuobodulys, ar baimė skatinanti nuo jo pabėgti, visada buvo puikus motyvatorius per visą žmonijos istoriją. Žmonėse slypi gilus potraukis jauduliui, todėl jie nuolat ieško veiklų ir pramogų, ir tai yra gerai, nes tai skatina žmones domėtis juos supančiu pasauliu.

Romėnų filosofas Seneca (1917) pasakoja apie nuobodulį kaip tam tikrą pykinimą ar ligą. Seneca kalbėdamas apie nuobodulį mini, kad tai yra ligotumas ir neramumas, motyvacijos ir susidomėjimo stoka, nuovargis. Kai žmogus savo gyvenime neranda aiškaus kelio, jo sielą kankina nuobodulys slypintis beprasmėse viltyse. Jis dar labiau sustiprėja, jei žmogus užsiima studijomis vienuoje, kurios nesuprantamos protui, nes jis trokšta aktyvios viešos veiklos ir dėl to yra neramus, nes turi per mažai išteklių savyje. Todėl kai tik atsiranda galimybė kažką maloniau nuveikti, protas nebegali išverti namų, kambario sienų ir vienatvės. Iš to kyla nuobodulys, nepasitenkinimas, protas niekur neranda ramybės. Ateina liūdesys ir melancholija, protas tampa įžūlus, pradeda skūstis, verda savo bėdose, kol pavargsta ir suserga. Nes žmogaus protas iš prigimties yra aktyvus ir linkęs judėti. Protas linkęs pasinaudoti kiekviena pramogos ir jaudulio galimybe. Norint nugalėti nuobodulį geriausia yra užsiimti praktiniais dalykais, tvarkyti viešuosius reikalus ir atlikti piliečio pareigas. Pasak Seneca (1917), nuobodulį reikia gydyti, nes jis gali pavirsti dar blogesne būseną ir gydyti reikia pasineriant į darbą ir kitokius praktinius reikalus.

Krikščioniškoje tradicijoje chroniškas nuobodulys buvo *acedia* - nuodėmė, atėjusi iš prigimties. Tai „Vidurdienio demonas“, kaip jį pavadino vienas iš ankstyvųjų metraštinių, reiškia būseną, kuri tuo pat metu yra bevardė ir nerami, pasireiškia tingumu, inertiškumu ir vangumu. Ji dažnai buvo priskiriama vienuoliams ir kitiems žmonėms, kurie vedė atsiskyrėlių gyvenimą. *Acedia* buvo laikoma ypač sunkia nuodėme, nes iš jos kilo visos kitos nuodėmės. Jei gyvenimas, kurį Dievas paskyrė jums, atrodo nuobodus, jūsų sieloje neabejotinai yra kažkas negero, tai, ką geriau

suskubkite sutvarkyti. *Acedia* sąvoka turi sudėtingą istoriją, kuri tęsiasi daugiau nei tūkstantmetį, nuo pat antikos laikų iki vėlyvojo viduramžių laikotarpio, Renesanso laikais buvo išstumta atsiradusios naujos melancholijos sampratos.

Ankstyvųjų modernių laikų prancūzų filosofas Blaise Pascal formuoja atitinkamą perėjimą nuo *acedia* prie nuobodulio, nes nuobodulį glaudžiai sieja su teologiniu problemų kompleksu. Žmogus yra pasmerktas nuobodžiauti be Dievo: „Nereikia turėti subtilios sielos, kad suvoktum jog šiame gyvenime nėra tikro ir tvirto pasitenkinimo“ (Pascal, 1966, p.191). Jei nėra santykio su Dievu mes kreipiamės į malonumus, kad pamirštume mūsų apgailėtiną būseną, bet iš tikrųjų tai turi tik dar daugiau destruktivaus poveikio, nes tai mus veda dar toliau nuo Kūrėjo. Jis pastebėjo, kad jei žmogaus niekas neblaško ir nėra nukrypimų į išorinį pasaulį, žmogus natūraliai nuobodžiauja. Nuobodulys yra natūrali žmogaus būseną. Tačiau žmonės negali gyventi ramiai, pasinėrę tik į savo mintis. Jie ieško kur prasiblaškyti ir nukrepti dėmesį, kad atitrauktų mintis nuo savo pačių vidinės tuštumos. Tačiau tas blaškymasis nepadeda, žmogus nuolat grįžta prie suvokimo apie savo gyvenimo tuštumą ir niekingumą ir nuobodulys sugrįžta, kaip vienintelis atsakas į jo vidinę tuštumą. Visas gyvenimas tampa pabėgimu nuo gyvenimo, kuris iš esmės yra nuobodi niekybė be Dievo. „Nėra nieko blogo jei žmogus yra visiškai atsipalaidavęs, be aistros, be užsiėmimo, be pramogų, be pastangų. Tada jis jaučia savo menkumą, vienišumą, neadekvatumą, priklausomybę, bejėgiškumą, tuštumą. Ir iškart nuo jo sielos gelmių kyla nuobodulys, niūrumas, depresija, šiurkštumas, pasipiktinimas, nevirtis“ (Pascal, 1966, p.208). Pramogos yra pabėgimas nuo gyvenimo realybės sukurianti laikiną laimės iliuziją. Nuobodulys neturi svarbaus visuomenės aspekto, pasak Pascal, turėtų būti vertinamas kaip esminė žmogaus savybė. Be Dievo žmogus yra niekas, o nuobodulys yra šio nieko suvokimas. Dėl to žmogus nuobodulio nuotaikoje geriau suvokia pats save, nes yra likęs pats vienas su savim, joks santykis su niekuo kitu neegzistuoja. Dėl šios priežasties kančia tam tikra prasme galbūt yra geriau už nuobodulį, nes kančia bent jau yra kažkas. Bet kadangi mes esame tokie privilegijuoti, kad mums nereikia atsisakyti savęs kančiai, mes galime tiesiog pasiduoti pramogoms. Tačiau ten taip pat neišvengiamas nuobodulys.

Immanuel Kant mini nuobodulį moralinės filosofijos kontekste - pareiga yra kaip būdas skatinti tam tikras būsenas. Ta prasme jis išlaiko *acedia* tradiciją. Kant nuobodulys yra susijęs su kultūros raida. Jei vaikui vystantis jo visi norai ir pageidavimai yra nuolat patenkinami, auginami individai, kurie linksta nuobodžiauti siekdami nuolat patirti naujas malonumo formas. Nuobodulyje žmogus jaučia niekinimą ar pykinimą dėl savo egzistencijos. Tai yra tuštumos, siaubingo vakuomo baimė, suteikianti „lėtos mirties“ skonį (Kant, 1997, p.154). Vienintelis vaistas nuo nuobodulio yra darbas, o ne malonumai. „Žmogus yra vienintelis gyvūnas kuris turi dirbti“ (Kant, 1997, p. 154), kaip ir „Žmogus yra vienintelis gyvūnas, kuriam gali būti nuobodu, kuris gali nusivilti ir kuris gali jaustis iškeldintas iš rojus“ (Fromm, 1949, p. 40). Be darbo mums nuobodu iki mirties, nes mes negalime gyventi be jokio turinio. Kant teigia, kad „žmogus jaučia savo gyvenimą per veiksmus, o ne per malonumą ir dykinėdamas žmogus jaučia gyvenimo trūkumą“ (Kant, 1997, p.153). Gyvenimo malonumai neužpildo laiko, bet palieka jį tuščią. Tačiau žmogaus protas jaučia neapykantą ir diskomfortą esant tuščiam laikui. Dabartinis laikas mums atrodo turiningas, bet mūsų atmintyje jis vis dėl to atrodo tuščias. Kai laikas užpildytas tik pramogom ir malonumais, vertingas jis atrodo tik tuo momentu, atmintyje nieko nelieka, tik jausmas, kad gyvenimas praėjo veltui. Kant pabrėžia, kad gyvenimas tampa nuobodu žmogui, kuris nieko nedaro, ir jam atrodo, tarsi jis niekada nebuvo gyvenęs. Tuštuma ir nuobodulys veda prie gyvenimo nykimo.

Artur Schopenhauer (1995), vokiečių filosofas tvirtino, kad nuobodulys yra vienas iš žmogaus gyvenimo polių. Priešingas polių yra žmogaus poreikiai ir troškimai. Žmogaus esmė yra nuolatinis siekimas be tikslo ir pertrūkio. Valioti ir siekti yra esmė, visai panaši į nenumaldomą troškulį. Valiojimo pagrindas yra stoka ir trūkumas. „Žmogaus esmė yra ta, kad jo valia siekia, pasitenkina ir vėl siekia, ir taip visą laiką; ir net jo laimė bei gerovė paremta tik tuo, kad tas perėjimas nuo noro prie jo patenkinimo, o nuo patenkinimo prie naujo noro vyksta greitai, nes noro nepatenkinimas yra kančia, o naujo noro stoka yra bevaisis ilgėjimasis, *languor*, nuobodulys“ (Schopenhauer, 1995, p. 367). Žmogus yra nepajėgus nusikratyti pamatinės gyvenimo kančios. Kančia tik keičia savo pavidalą. Ji gali iškilti kaip aistringa meilė, kaip pavydas, kaip garbės, pinigų troškimas ir t.t. Juo stipresnė valia gena individą siekti efemerinio tikslo, tuo didesnė jį ištinka kančia jo nepasiekus. Juo labiau sieki tikslo – tuo labiau jis nutolsta. Nėra tokio troškimo, kurį realizavus valia pasakytų sau „jau gana“. Žmogus jaučia, kad jam kažko trūksta, tada jis siekia kad gautų tai ko jam trūksta. Bet net ir pasiekusi tikslą, kitą rytą jis vėl genamas stumtis į priekį ir siekti ko kito. Valia nepasotinama ir raji. Ji amžina, kaip ir iš jos kylanti individo kančia. O ką jei žmogus nieko labai stipriai nesiekia, jeigu jo valia priblėsusi, o troškimai tampa lengvai patenkinami? Tada kančia, kaip aštrus skausmas, nurimsta, bet visai neišnyksta, tik įgyja kitą pavidalą. Individą apninka bailsi tuštuma ir nuobodulys. Jo paties egzistencija, sako Schopenhauer, jam tampa nepakeliama našta. Nei norėjimas, nei nuobodulys nėra malonios būsenos, Schopenhauer sako, kad abi būsenos yra tam tikros kančios formos, žmogaus gyvenimas vyksta švytuoklės principu, nuo vienos būsenos prie kitos, ir atgal. Schopenhauer žmogų laiko būtybe, kuri nuolat stengiasi išvengti kančių, kurios yra pagrindinė gyvenimo sąlyga, suteikdamas jai kitas formas. Bet kai šis pertvarkymas yra nesėkmingas ir kančios tiesiog turi būti nuslopintos, gyvenimas tampa nuobodus. Jei nuobodulys sėkmingai nutrūks, kančia vėl sugrįš. Taigi jo gyvenimas svyruoja panašiai kaip švytuoklė, pirmyn ir atgal, tarp kančios ir nuobodulio, kurie faktiškai yra galutiniai gyvenimo elementai (Schopenhauer, 1995) Nuobodulys, Schopenhauer manymu, nėra mažesnis blogis nei aštri kančia. Jis subalansuoja neigiamą ir teigiamą nuobodulio efektus žmogui, nes tarp šios švytuoklės polių žmogaus valia neišvengiamai veda jo gyvenimą į priekį priversdama peržengti savo ribas.

Schopenhauer (1995) pabrėžia nuobodulio rimtumą labiau nei bet kuris jo pirmtakas. Tai kančios forma ir tikra žmonių rasės bėda. Gyvenimo kančios ir vargai gali taip išaugti, jog pati mirtis gali atrodyti geidžiama. Kai tik vargas ir kančia atsitraukia, tada priartėja nuobodulys ir žmogui rodos, kad reikia kažkaip prastumti laiką. Kiekvieno žmogaus siekis egzistuoti, verčia jį nuolat kažką veikti, bet kai tas siekis užtikrintas, žmogus nebežino ką su juo veikti. Todėl siekis nusimesti gyvenimo našta, „užmušti laiką“, išvengti nuobodulio yra taip pat stimulus skatinantis žmogų judėti pirmyn. Žmonės, nusikratę visų vargų ir sunkumų, tampa patys sau našta, nes kiekvieną prastumą valandą laiko laimėjimu, kurią iki tol visomis jėgomis stengėsi pratęsti kaip galima ilgiau. „Nuobodulys jokiū būdu nėra nežymus blogis; galiausiai veide jis išpaudžia tikrą neviltį. Tai nuobodulys lemia, kad žmonės - būtybės, taip mažai mylinčios viena kitą, - vis dėlto labai ieško vienas kito, ir šitaip nuobodulys tampa bendravimo šaltiniu“ (Schopenhauer, 1995, p.434). Prieš nuobodulį, kaip ir prieš kitas bendras nelaimes, valdžia imasi oficialių priemonių, nes norėdamas įveikti kraštutinius, žmogus gali tapti karų, žudynių ir žmogžudysčių kurstytoju.

Šiuolaikiniai mokslininkai pratęsia ir papildo Schopenhauer žmogaus nuolatinį nepasotinamą kažko siekimą, sakydami, kad vyksta „pasirinkimo paradoksas“. Mes galvojame, kad kuo didesnį pasirinkimą dalykų turėsime, tuo laimingesni būsime, tačiau atsitinka priešingai. 1950 m. psichologas Herbert A.Simon išskyrė dvi kategorijas žmonių, vieni siekia maksimumo, o kiti

pasitenkina tuo kas jau yra žmonijos išrasta. Maksimalistas yra tarsi perfekcionistas, kuris turi būti tikras, kad jo asmeniniai sprendimai ir pasiekimai yra geriausia, ką įmanoma padaryti ir pasiekti. Jie siekia maksimaliai apsvarstyti visas galima alternatyvas, kurias tik gali įsivaizduoti. Ši užduotis tampa bauginanti, kai galimybių skaičius didėja. Kita alternatyva yra būti tuo patenkintoju, kuris turi savo nusistatytus standartus, tačiau jo neperseioja galimų pasirinkimų begalybė. Patenkintieji paprastai yra laimingesni žmonės, nes jų gyvenimo užduotys yra paprastesnės. Šiuolaikinėje skaitmeninių technologijų prisotintoje visuomenėje, socialiniai tinkai siūlo begalinę pasirinkimų galimybę. Žmonės yra skatinami pasirinkti maksimalisto psichologiją. Žinoma, žmonės visada turėjo galimybę patekti į tokią psichologinę būseną, tačiau internetas verčia galvoti, kad tai yra vienintelė logiška žmogaus proto būseną (Turkle, 2015) Šiuolaikinėje visuomenėje pasirinkimo gausa veda į depresiją ir kančią. Perėjimas nuo noro prie jo patenkinimo, o nuo patenkinimo prie naujo noro vyksta dar greičiau, gyvenimo švytuoklė, tarp kančios ir nuobodulio, svyruoja dar dažniau.

Soren Kierkegaard (1987) pritaria Schopenhauer idėjai, kad nuobodulys yra gana rimtas dalykas. Jis tvirtina, kad nuobodulys yra viso blogio šaknis. Dievams buvo nuobodu, todėl jie sukūrė žmones. Adomui buvo nuobodu, nes jis buvo vienas, todėl buvo sukurta Ieva. Nuo to laiko pasaulyje atsirado nuobodulys ir jis išaugo proporcingai gyventojų skaičiaus augimui (Kierkegaard, 1987).

Kierkegaard (1987) nuobodulys yra savotiška niekybė, persmelkianti visą realybę. Kierkegaard minimas žmogus estetas, įstrigęs gyvenimo būde, kuriame jis nuolat bando išsivaduoti iš nuobodulio pasitelkdamas malonumus. Jis turi tik vieną gyvenimo siekį - nuobodų paversti kažkuo įdomiu ir taip iš naujo sukurti pasaulį pagal savo įvaizdį. Kierkegaard nuobodulį apibūdina kaip „demonišką panteizmą“ (Kierkegaard, 1987, p.290) – demonišką, nes jis yra tuščias, panteizmą, nes yra visa apimantis. Pagrindinis klausimas Kierkegaard yra nuobodulio būseną kaip egzistencinė nuotaika, kur nuobodulio galia išsekina gyvenimą taip, kad žmogus, ar visa žmonių visuomenė, yra įsitikinę, kad pasaulyje nebėra jokių prigimtinių galimybių. Nepaisant niekumo pobūdžio (o galbūt ir dėl jo), nuobodulys veikia kaip labai efektyvus impulsas veikti. Tai Kierkegaard (1987) atrodo kaip kažkoks paradoksas. Jam atrodo keista, kad rimtumas ir tvirtumas kažkodėl atrodo suderinamas su nieku, o nuobodulys gali būti motyvacija veiksmui. Noras tikrai skatina veikti, o tai nėra taip mįslinga. Tačiau nuobodulys yra priešingybė norui, jis ne traukia, bet atstumia. Tai yra kažkoks neigiamas veiksmų stimulus. Taigi Kierkegaard apie šią nuobodulio veiksmą skatinančią savybę kalba kaip apie stebuklingą (Kierkegaard, 1987).

Schopenhauer ir Kierkegaard remdamiesi nuobodulio, kaip kritinės sąvokos, tyrinėjimais suformavo teorinį ryšį, kuris nuobodulį sieja su subjektyviu egzistavimu modernumo ribose. Abu jie teigia, kad asmeninis ir visuomeninis atsakas į nuobodulį laikomas neigiamu gyvenimo idealu šiuolaikiniame pasaulyje – kai susidūrę su išaugusiomis laisvėmis ir galimybėmis, žmonės „nuobodžiauja iki mirties“. Nuobodulys kaip nuotaika tampa arba „viso blogio šaknimi“, arba pasipriešinimo ar atstūmimo tašku, nuo kurio individas subjektyvios valios dėka paskatinamas veikti. Kierkegaard dievobaimingos egzistencijos beprasmiškumas užgrūdina tą, kuris apmąsto tikėjimo kryptį; Schopenhauer šis visiškasis beprasmiškumas tampa priemone transcendencijai, ir būdu įveikti prisirišimą prie savasties (Goodstein, 2005).

Friedrich Nietzsche filosofijoje nuobodulys išlaiko atstūmimo jėgą, be to matomos jam būdingos galimybės ir sugebėjimas priversti asmenis abejoti savo egzistencija, net suabejoti žmogaus egzistencija kaip visuma. Nietzsche (1996) nuobodulys yra krikščioniškų, šventųjų ar asketiškų

idealų ir praktikos paaiškinimų dalis. Šie idealai yra kuriami ir šios praktikos laikomasi iš esmės bandant kovoti su nuoboduliu. Tai būdai, kaip su tuo kovoti, būdai, kaip su tuo susitvarkyti. Nietzsche (1996) rašo: „Ką reiškia asketiški idealai? <...> fiziologiškai luošiams ir netaisyklingiems (tai yra daugumai mirtingųjų) mėginimą atrodyti, jų nuomone, šiam pasauliui „pernelyg geriems“, tam tikrą šventą šėlimo formą, jų pagrindinį kovos su nepaliojamu skausmu ir nuoboduliu ginklą; kunigams, pastoriams ir šventikams - tvirtą dvasišką tikėjimą, geriausią jų galios įrankį, taip pat ir „visų aukščiausią“ leidimą turėti šią galią; pagaliau šventiesiems - pretekstą žimos miegui, jų ramybę, kurią teikia niekas (arba Dievas), jų beprotybės formą“ (Nietzsche, 1996, p.110). Tačiau tai, kad asketiškasis idealas žmogui išvis buvo toks reikšmingas, čia atskleidžia pagrindinį žmogaus valios faktą, žmogui reikia tikslo - ir jis veikia norės nieko, nei išvis atsisakys norėti. Krikščionybėje išryškėja pavergtųjų ir prispaustųjų instinktai: čia žemiausios klasės siekia išsigelbėjimo. Nuodėmės kritika, savikritika, sąžinės inkvizicija yra vykdoma kaip pramoga, kaip nuobodulio gynimo priemonė.

Nuobodulys paaiškina ne tik šventuosius ir asketus. Tai paaiškina beveik viską. Nietzsche (1918) sako, kad pagal pasakojimą Pradžios knygoje Biblijoje senasis Dievas yra nuobodus. Taigi jis sugalvoja žmogų. Žmogus linksminasi su Dievu, bet pats žmogus nuobodžiauja. Tada Dievas sukuria jam gyvūnus, su kuriais galima žaisti, tačiau jie jo nežavi. Taigi, Dievas sukuria moterį. (Nietzsche, 1918). Remiantis Biblijos pasakojimu, nuobodulys iš tiesų yra galingas, nes davė pradžią visam žmonių ir gyvūnų pasauliui! Krikščionybėje išryškėja pavergtųjų ir prispaustųjų instinktai: išganymo joje siekia tik tie, kurie yra apačioje. Čia vyraujanti pramoga, mėgstamiausia nuobodulio gynimo priemonė, yra nuodėmės aptarimas, savikritika, sąžinės inkvizicija; čia emocijos, kurias sukuria galia – Dievas.

Nietzsche (1968) kartais teigiamai kalba apie nuobodulį. Jis sutinka su Schopenhauer (1995), kad nuobodulys yra gyvybingumo ir intelekto ženklas tam, kuris jį turi. Nuobodulys yra „nemaloni sielos ramuma“ juntama prieš kūrybinę veiklą, kūrybiškos sielos tą nuobodulį išveria, „silpnės prigimties“ - nuo jo bėga (Nietzsche, 2011). Kaip ir vėliau Heidegger, Nietzsche sako, kad žmogus, kuris blokuoja visą savo gyvenimo nuobodulį, taip pat blokuoja prieigą prie savasties gilumų ir vandens, kuris teka iš to fontano. Vis dėl to, anot Nietzsche, nuobodulys yra tai ko niekas nenori. Gyvenimas yra per trumpas, kad nuobodžiautume. Laisvė ir privilegija nuobodžiauti ateina su kūrybine skola, kuri įvykdoma tik per didžius darbus ir poelgius, o tai, pagal Nietzsche, yra varomoji jėga, apibrėžianti žmonijos būties impulsą (Gardiner, Haladyn, 2017).

Amerikos filosofas ir psichologas William James sako, kad nuobodulys yra patirtis „atsirandanti tada, kai dėl santykinio laiko tarpo tuštumos mes tampame atidūs paties laiko praleidimui“ (James, 1890, p.1433). Kai žmogui nuobodu, jis atranda tikrąjį laiko jausmą per se. James pažymi, kad nuobodulio patirtis yra nemaloni, netgi šlykšti, ir siūlo paaiškinimą, kodėl taip yra. Nuobodulio patiriamas keistumas atsiranda dėl jo klatingumo. Tuščio laiko jausmas yra mažiausiai stimuliuojanti patirtis, kurią galime turėti, o stimuliacija yra būtina bet kokio malonumo, kuri galime patirti, sudedamoji dalis. Nuobodulio nuotaika yra protestas prieš visą dabartį (James, 1890).

Britų filosofas Bertrand Russell siūlo pasvarstyti kas iš tikrųjų yra nuobodulys. „Nuobodulys, - sako jis, - iš esmės yra užgniaužtas įvykių troškimas“ (Russell, 1930, p.57). Be šio slegiančio noro, yra dar du nuobodulio dalykai. Viena iš jų yra kontrastas tarp esamų aplinkybių ir kitų, labiau pageidautinų, kurios nenumaldomai skatina vaizduotę. Kita yra tai, kad žmogus negali išnaudoti

savo gebėjimų visapusiškai. Nuobodulio priešingybė yra jaudulys. Be to, Russell pradeda tradiciją atskirti įvairius nuobodulio tipus nors jo skirstymas yra gana keistas. Dvi nuobodulio rūšys yra tos, kurios atsiranda dėl narkotikų nebuvimo, ir tos, kurios atsiranda dėl gyvybinės veiklos nebuvimo. Yra bent du dalykai Russell filosofijoje su kuriais kiti nesutiktų. Tie, kurie galvoja apie nuobodulį kaip tam tikrą tuščią ilgėsį, ar sutramdytą ilgėsį be objekto ar noro troškimą (Shopenhauer, 1995), nesutiktų su Russell (1930) pasiūlymu, kad nuobodulio aplinkybėmis, kažkas kitas, bet ne pats žmogus skatinamas savo paties vaizduote. Ir kai kurie filosofai mano, kad akivaizdu, jog nuobodulio priešingybė yra ne jaudulys, o susidomėjimas. Susijaudinęs žmogus, be abejo, yra kažkuo susidomėjęs, tačiau asmuo, kažkuo susidomėjęs, nebūtinai turi būti sujudintas. Atrodo neteisinga laikyti žmogų, kuris kažkuo domisi, nuobodžiaujančiu vien todėl, kad šiuo metu toje veikloje nėra nieko, kas jaudintų. Russell (1930) teigia, kad nuobodulys, ar baimė skatinanti nuo jo pabėgti, visada buvo puikus motyvatorius per visą žmonijos istoriją. Ji paskatino karus, persekiojimus, kivirčius us kaimynais. Russell net spėlioja, kad daugiau nei pusę žmonijos nuodėmių sukėlė nuobodulio baimė. Nuobodulys yra nemalonus jausmas, todėl norima jo atsikratyti. Tačiau nuobodulys yra sudeamoji gyvenimo dalis, ne visas nuobodulys yra blogas. Laimingam ir pilnaverčiam gyvenimui būtina nuobodulio galia. „Visos puikios knygos turi nuobodžias dalis, bet kuriame nuostabiame gyvenime yra ir nuobodžių akimirtų. Joks gyvenimo pasiekimas neįmanomas be atkaklaus darbo, įsijaučiant ir atsiribojant nuo išorinių trukdžių“ (Russell, 1930, p.57) Russell palaikė idėją, kad visaverčiam gyvenimui reikalinga tyła, vienuma ir nuobodulys. Norintys pasiekti didžiųjų laimėjimų gyvenime turi mokėti patirti vienumos ir nuobodulio akimirksnių (Russell, 1930).

XX amžiaus filosofai diskutavo ar šiuolaikiniame amžiuje yra daugiau nuobodulio ar mažiau, nei buvo seniau. Ankstyvieji žmonės turėjo daug fizinės veiklos, kuri juos jaudino ir teikė adrenalino, tai medžioklės, muštynės, imtynės ir pan. Prasidėjus žemės ūkio erai, gyvenimas tapo nuobodus, nes vyravo rutininis darbas. Žemdirbio gyvenimas namuose buvo sunkus ir niūrus, nebuvo elektros, knygų, muzikos ar pan. dalykų. Prasidėjus mašinų amžiui ir vystantis naujoms technologijoms viskas pasikeitė. Šiuolaikinis gyvenimas yra daug mažiau nuobodus, nei buvo šimtmečius žemės ūkio amžiuje. Akivaizdu, kad dabartiniame kompiuterių ir mobiliųjų telefonų amžiuje to nuobodulio yra dar mažiau. Žmonės turi daugybę virtualių pramogų, nuoboduliui laiko nebeturi. Tai pat Russell (1930) pastebėjo, kad nors mes patiriame daug mažiau nuobodulio nei mūsų protėviai, mes daug labiau jo bijome, nei jie bijojo. Žmonės tiesiog priimdavo nuobodulį kaip savaime suprantamą dalyką, tuo tarpu šiuolaikinis žmogus galvoja, kad jo gyvenime nuobodulio neturi būti visai. Mes linkę manyti, kad nuobodulys nėra natūrali žmogaus gyvenimo dalis. Žmonės siekia, kad gyvenime nuolatos vyktų kažkas jaudinančio. Tačiau anot Russell (1930) gyvenimas taip nevyksta, didelis jaudulys lemia dar didesnę jaudulį, kuris baigiasi nesugebėjimu apskritai jaudintis, taip pat nesugebėjimu pajauti gyvenimo džiaugsmą. Paradoksalu, kad pernelyg uolus jaudulio ieškojimas sukelia nuobodulį. Stimuliacijų ir įspūdžių gyvenime turi būti su saiku. Russell rekomenduoja ramų gyvenimą, suderintą su „žemės ritmu“. „Laimingas gyvenimas, - sako jis, - didžiąja dalimi turi būti ramus gyvenimas, nes tikras džiaugsmas gali gyventi tik tyloje“ (Russell, 1930, p.59). Nuobodulys kaip žmogaus elgesio veiksnys, sulaukė kur kas mažiau dėmesio, nei jis vertas. Tai buvo viena iš didžiausių varomųjų jėgų istorinėje epochoje, ir šiandien tokia yra labiau nei bet kada (Russell, 1930).

Vokiečių filosofo Martin Heidegger manymu nuobodulys yra esminis nusiteikimas, nuotaika. Kartu su nerimu ir jauduliu yra svarbiausi žmogaus vidinei pusiausvyrai. Nuobodulys slypi kiekviename

žmoguje, tačiau dažnai jis yra užslėptas, tarsi užmigdytas. Žmonės kasdieniame gyvenime yra išsiblaškę, „užmigę“, jie nori nuolat būti užimti, nes tai išlaisvina nuo nuobodulio tuštumos. Bet Heidegger (1995) mano, kad tik pažadinę nuobodulio nuotaiką, mes galėsime pasiekti savo gyvenimo laiko ir būties prasmę. Tačiau žmonės nenori pabusti nes bijo pajauti nuobodulio tuštumą. Nuobodulys pašalina prasmės iliuziją iš daiktų ir leidžia jiems pasirodyti tokiems, kokie jie yra: tuštuma ir niekybė.

Sekdamas Kierkegaard, Heidegger nuobodulį laiko nuotaika, kurioje savastis atpažįstama per jos nesugebėjimą pamatyti savo pačios praeitį, dalyvauja atsakant į tris filosofinius pasaulio, baigtinumo ir tapatumo klausimus. Šie klausimai yra keliami atsižvelgiant į laiko problemą, kuri Heidegger rezonuoja per savasties patyrimą nuobodulio nuotaikoje, būsenoje kuri yra progresyvi ir galiausiai metafizinė. Heidegger (1995) nuomone, egzistencinis nuobodulys suteikia galimybę žmogui pažinti save, pradėti savarankiško mąstymo kelią. Tik nuobodulys leis žmogui įsigilinti į save, privers atkreipti dėmesį ir pasinaudoti savo laisve. Heidegger taip svarbu pažadinti nuobodulį, kad jis apsunkintų žmogaus egzistenciją ir priverstų jį patį atsibusti ir pradėti mąstyti. Nuobodulys padeda išlaisvinti žmoguje žmogiškumą. Leidžia jo viduje esančiam *Dasein* tapti esminiu. „Tik tada ir būtent tada, kai specialiai neužsiimame daiktais ir savimi, kai iš viso nieko nedarome, gilus nuobodulys mus stipriausiai apima. Šis nuobodulys atveria esatį kaip visumą“ (Heidegger, 1995, p. 88).

4. Nuobodulio nykimo poveikis kritiniam mąstymui naujų medijų kultūroje

4.1. Naujosios medijos - pramogų ir išsiblašymo šaltinis

Kilus industrinei revoliucijai, technologijos atnešė daug pozityvių pokyčių – socialinę, materialinę ir kartu intelektualinę pažangą, mokslo, švietimo plėtrą. Tačiau technologizacija sukėlė ir visuomenės sąmonės pokyčius. Iš kilo pavojus žmogaus ir visuomenės autentiškumui, asmenybės egzistencijai. Didžiulė problema visuomenėje yra nestabilumo, nesaugumo, nudvasinimo jausmas, susvetimėjimas, žmonių demotyvacija, troškimų praradimas ir vertybių krizė. Modernusis žmogus technikos, kaip savo mokslinės kūrybinės veiklos produkto, jau nebesugeba kontroliuoti, ji veikia spontaniškai ir neprognozuojamai. Šiandien kalbėdami apie visuomenę, jos santykį su aplinka, mąstytojai dažnai negaili kritikos technologijų, medijų įtakai ir kitiems aplinkos procesams.

XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje išaugus industrializacijai, rankinis žmonių darbas gamyklose tapo organizuotas ir kontroliuojamas griežtų taisyklių. Dauguma žmonių pradėjo dirbti kitiems, bet ne sau, dėl to darbas ir laisvalaikis tapo atskiromis kategorijomis. Darbas tapo sunkus fiziškai ir varginantis psichologiškai dėl didžiulės monotonijos. Gamyklų darbuotojai manė, kad darbas tampa nuobodus, nes jį vis labiau ir labiau reguliuoja „efektyvumo algoritmai ir laikrodžio tironija“ (Fernandez, Matt, 2019, p. 158). To meto ekspertai svarstė, ką daryti, kad darbas būtų mažiau nuobodus. Siūlė pertraukas darbo dienos bėgyje, taip pat manė, kad nuobodulį galėtų sumažinti pramogos laisvalaikio metu. Po ilgos pamainos gamyklose, dauguma ieškojo atsipalaidavimo filmuose, šokiuose ar kitose pramogose. Kadangi darbo pobūdžio pakeisti negalėjo, vis stiprėjo jausmas, kad visi žmonės turi ne tik pareigas, bet ir teisę į malonumus ir prasiblašymą. Laisvalaikis ir pramogos pasirodė kaip naujos ir pagrindinės teisės. Daugelis, norėdami palengvinti nuobodulį, pasinėrė į klestinčią vartojimo kultūrą. Tai buvo gyvenimo prasmės revoliucija, ji pakeitė žmonių lūkesčius. Daugelis užuot liūdėję ir pasyviai susitaikę su įprasta gyvenimo monotonija, patikėjo, kad malonumas, laimė, jaudulys ir naujovės yra jų prigimtinė teisė. Tai tapo visuotinai priimta. Gamyklų darbuotojai miestuose ir miesteliuose pasinėrė į komercinius gyvenimo malonumus ieškodami naujovių ir prasiblašymo. Technologijos buvo pasitelktos nuobodulio palengvinimui – radijas, televizija, muzikos grotuvai ir kt. Tai atspindėjo ankstesnių kartų, kurios dažnai laikė nuobodulį ir monotoniją savo dalia, požiūrio ir lūkesčių pasikeitimą (Fernandez, Matt, 2019). Žmonės džiaugėsi vis naujomis pasilinksminimo galimybėmis, kad jiems nebereikia kęsti monotonijos. Sąmoningas bėgimas nuo nuobodulio tapo normalus ir pagirtinas reiškinys. Tačiau, kaip pastebi Fernandez ir Matt (2019), ne visi džiaugėsi dėl šio pokyčio. Kai kurie abejojo ar yra išmintinga ieškoti nuobodulio gydymo būdų komercinėse pramogose ir nerimavo, kad vis labiau plinta masinės kultūros vartojimas. Daugelis manė, kad šis platus stimuliacijos ieškojimas buvo nuolatinio susidomėjimo miesto gyvenimo naujovėmis rezultatas, jie bijojo, kad ši naujovė pakeitė žmogaus sąmonę, susirūpino, kad technologijos kelia grėsmę nuoboduliui, nes suteikia daugybę naujų jaudinančių galimybių (Fernandez, Matt 2019). Nuobodžiauti reiškia nustoti reaguoti į išorinį pasaulį ir tyrinėti vidinį. Būtent reflektyviuose apmąstymuose žmonės dažnai atranda ką nors naujo. Naujų medijų teikiamų pasilinksminimų kritikai nuobodulį matė kaip efektyvią priemonę žmonių kritiniam mąstymui. Tuo tarpu naujos technologijos siekė vartotoją palaikyti nuolatinėje susidomėjimo ir įsitraukimo būsenoje. Žmonės siekia, kad gyvenime nuolatos vyktų kažkas jaudinančio, tam reikalingi vis nauji stimulai ir technologijos žmonėms tą nuolat teikė. Russell (1930) manė, kad didelis jaudulys sukelia norą pajauti dar didesnę jaudulį, kuris baigiasi

nesugebėjimu apskritai jaudintis, taip pat nesugebėjimu pajauti gyvenimo džiaugsmą. „Nevaržomas visų norų patenkinimas nepadeda gerovei, taip pat nėra kelias į laimę ar net į maksimalų malonumą“ (Fromm, 1976, p.2). Kadangi darbas pramoninėje visuomenėje buvo nuobodus, žmonės ieškojo pramogų, kaskart reikalaudami vis daugiau ir naujesnių. Šiuolaikiniam žmogui reikia greitai didėjančios stimuliacijos, kad jis jaustųsi gyvas. Fernandez, Matt (2019) teigia, kad tikrąją nuobodulio priežastį sukėlė ne darbas, o laisvalaikis, kitaip tariant per daug laisvo laiko. Žmonės vis labiau pradėjo skųstis, kad neberanda įdomių laisvalaikio praleidimo būdų. XX a. viduryje tik nedaugelis žmonių buvo patenkinti šiuolaikinio gyvenimo prietaisų teikiamomis pramogomis. Fernandez ir Matt (2019) rašė, kad „viena didžiausių šio stebuklų kupino šiuolaikinio pasaulio problemų yra vengti žiovauti, kol pramogaujate. Tai yra apgailėtinos visuomenės apgailėtinos padėties akimirka - per daug žmonių nuobodžiauja. Bandydami džiaugtis savimi, jie tampa prislėgti. <...> Tai naujam laikmečiui būdinga problema, nes joks ankstesnis istorijos laikotarpis niekada nebuvo apsuptas daugiau įtaisų, skirtų suteikti malonumo, atsipalaidavimo ir linksmybių“ (Fernandez, Matt, 2019, p.168). XVIII amžiuje nuobodulys, kaip jausmas, dar neegzistavo, XIX amžiuje jis dar buvo retenybė, o XX amžiuje tapo problemine emocija, kurią reikia gydyti. Ankstesnės kartos buvo labiau įpratusios prie nuobodulio, o šiuolaikiniai žmonės – nebe, jie negailestingai ieško naujų būdų šiai būklei palengvinti. Kiekvienas naujas žaidimas ar socialinės žiniasklaidos svetainė laikinai panaikina nuobodulį, tačiau tik tam tikrą laiką, ir tai galiausiai padidina ilgesį kažko naujo ir geresnio.

4.2. Naujosios technologijos ir skaitmeninis nuobodulys

Industrializacijos, racionalizacijos ir materialėjimo procesai visuomenėje sukūrė bendrą tuštumo jausmą patiriamą kaip nuobodulį. Vis daugiau žmonių šiandien ieško būdų, kaip kovoti su nuoboduliu darbe ir laisvalaikyje. Nors fizinį darbą dirbantys jau seniai susitaikė su monotoniškumu pramoniniame darbe, biurų ir ofisų, kitaip dar vadinami “baltų apykaklių” darbuotojai, turi tai padaryti šiandien, nes jų darbai taip pat automatizuojami. Tie patys procesai, kurie XX amžiaus pradžioje pakeitė rankų darbą, dabar keičia “baltųjų apykaklių” profesijas (Fernandez, Matt, 2019). 8 ir 9 dešimtmečiuose biuro aplinkoje darbo pobūdis pradėjo keistis, o to padarinius pajuto visi tarnautojai. Jie pastebėjo, kad darbas tapo mažiau įdomus, daugelis užduočių paverčiamos procedūromis, kurioms vadovauja ar kurias atlieka kompiuteriai. Darbuotojai praranda susidomėjimą savo darbu dėl to, kad jų darbas yra suskaitmenintas ir automatizuotas. Rezultatas - nuobodulys plinta visame profesiniame pasaulyje (Carr, 2015). Norėdami kompensuoti nuobodų darbą, žmonės šiuolaikinėje visuomenėje pasineria į skaitmenines pramogas. “Daugybė žmonių sėdi biuruose prie savo darbo stalų ir nors turi ką nuveikti, tačiau daugybę kartų per dieną jie būna „Facebook“, „YouTube“ ar bet kur kitur” (Fernandez, Matt, 2019, 176). Atsiradus išmaniesiems telefonams, pramogos žmonėms yra pasiekiamos bet kur ir bet kada ir išsprendžia nuobodulio klausimą visose situacijose – gydytojo laukiamajame, viešajame transporte, nuobodžiam darbo susirinkime ir pan. Siegdami galutinai išnaudoti visas “tuščias” akimirkas, išmaniųjų telefonų kūrėjai sugalvojo terminą “micro-nuobodulys”, kuris apibūdina tuos mažus “tuščius” momentus, kuriuos jų telefonai galėtų palengvinti. Programinės įrangos kūrėjai, kuriantys programas ir socialinės žiniasklaidos svetaines, taip pat sėkmingai reklamuoja savo produktus, kaip priešnuodžius nuobodulio jausmui. Programų kūrėjai ir socialinė žiniasklaida žmonėms nuolat primena, kad jie neturėtų kentėti nuobodulio jausmo, nes tai bloga emocija. Žaidimai mobiliuosiuose telefonuose dažnai būna skirti vos kelioms minutėms - nesudėtingi, užkandžių dydžio nukrypimai, tokie kaip Snake, Solitaire ir Tetris. Socialiniai tinklai, tokie kaip „Twitter“ ir „Facebook“,

kiekvieną kasdienišką momentą tarp veiklos paverčia galimybe perduoti jausmus ir mintis. Šios tuščios akimirkos vis labiau didina produktyvumo, bendravimo ir skaitmeninio blaškymo galimybes, kurias savo ruožtu nuolat siūlo gausus mobiliųjų įrenginių rinkinys (Johnson, 2008). Daugybė žmonių naudoja savo išmaniuosius telefonus, kad išvengtų nuobodulio. Gardiner, Haladyn (2017) pastebi, kad nuolatinis buvimas prisijungus sukelia „produktyvumo“ ir „laimės“, bet taip pat „atitraukimo“ ir „nusivylimo“ jausmus (Gardiner, Haladyn, 2017, p.123). Idėja, kad nuolatinis kontaktas su kuo didesniu pasauliu ir aktyvios pramogos yra nuobodulio ir rutinos pabaiga ir tai būtina geram gyvenimui, atspindėjo naują požiūrį į tai, ką reikia būti laimingu žmogumi, ir ši vizija galioja ir toliau. Iš vienos pusės, skaitmeninė mediacija skatina nuolat užpildyti mūsų laiką tiesiog nuobodžia veikla, bet iš kitos pusės, taip darydama ji nepalieka jokių galimybių egzistenciniam nuoboduliui, taip užkirsdama kelią savirefleksijai ir giliam pasaulio pažinimui. Svendsen (2005) tvirtina, jog „problema ta, kad šiuolaikinės technologijos vis labiau ir labiau mus verčia pasyviais stebėtojais ir vartotojais ir vis mažiau aktyviais žaidėjais. Tai sukelia prasmės deficitą“ (Svendsen, 2005, p.29). Skaitmeninis nuobodulys reiškia prasmės, kuri paprastai ateina per refleksijos procesus, stoką, nes refleksija dabar dažniausiai yra medijuojama per skaitmenines technologijas. Tai gali būti dėl nuolatinio veiksmų pasikartojimo, laukimo arba dar gilesnio nuobodulio, kai asmuo desperatiškai ieško bet kokios rūšies norų ir troškimų, kuriuos suponuoja informacijos ženklų, simbolių ir „triukšmo“ perkrova informaciniame kapitalizme. „Nuobodulys susijęs ne su tikraisiais poreikiais, bet su norais, kurie kyla iš jutiminių dirgiklių troškimo. Stimulai yra vieninteliai „įdomūs“ dalykai. Vengdami monotonijos mes tampame pagrindiniais naujų dalykų ir naujų žmonių vartotojais“ (Svendsen, 2005, p.27). Žmonės griebiasi skaitmeninių technologijų, kad pabėgtų nuo nuobodulio, bet ryšiai, veikla ir objektai skaitmeninėje erdvėje savo ruožtu patys sukelia nuobodulį, taip atsiduriame uždarame nuobodulio rate. Tai nėra Heidegger (1995) gilus egzistencinis nuobodulys, kuris pasiekia pačios būties gelmes, bet su moderniais laikais siejamas „skaitmeninis nuobodulys“, kuris kyla iš nuolatinio nepasitenkinimo jausmo veikla, susijusia su skaitmeninėmis technologijomis. Nors filosofas Russell (1930) rašė apie laimingo gyvenimo sudedamąsias dalis prieš šimtmetį, tačiau jo išvalgos apie nuobodulio reikšmę itin aktualios ir šiandien. Pakylėjimų perteklius veda prie išsekimo. Mums reikalingi stipresni stimulai, galintys padėti jausti susijaudinimą, juk jie yra ne kas kita, kaip pagrindinė malonumų dalis. Vien šurmilio ir pakilimų apimto žmogaus gyvenimas primena gyvenimą to, kuris nuolatos siautulingai trokšta aitriųjų pipirų. Galiausiai jis nebegali jausti tikro skonio bei praranda juslių jautrumą. Žmonės yra pervargę daugybės dirgiklių prisotintame pasaulyje, kurio neapbrėptumo jausmas visai kitoks nei kitų kartų. Nuobodulys padeda išvengti per didelio pasinėrimo į tokį gyvenimą. Gyvendami vien pakilime – nejausdami jokie nuobodulio – mes kenkiame savo sveikatai, bukiname malonumo jusles, o nustoję stebėtis, žavėtis grožiu, nebesiekiame tikrosios išminties (Russell, 1930).

Mes gyvename apsupti duomenų ir reikia pripažinti, kad skaitmeniniame amžiuje pati galimybė „suvokti subjektyvų laiką be medijų tapo beveik neįmanoma“ (Rosa, Hassan, 2014, p.3). Iš dalies taip yra todėl, kad skaitmeninius prietaisus, tokius kaip išmanieji telefonai, žmogus nešiojasi nuolatos. Tokiu būdu jie įsitvirtina kasdieniniame gyvenime ir diktuoja kasdienį ritmą ir režimą, „panaikindami ribas tarp darbo ir laisvalaikio, apmokamo ir neapmokamo darbo“ (Gardiner, Haladyn, 2017, p.124). Panašu, kad skaitmeninis nuobodulys yra neišvengiamas ir turi savo specifines savybes ir pojūtį. Per pastaruosius dvidešimt penkerius metus skaitmeninė infrastruktūra, įrenginiai ir duomenys vis labiau skverbėsi į institucinį ir asmeninį gyvenimą. Kalbėdami apie tokį gilų skaitmeninių technologijų įsitvirtinimą mūsų gyvenime, Turkle (2015) ir Svendsen (2005) išskyrė tokius momentus: *pirma*, modernios ekranus turinčios technologijos skatina pasyvų ryšį su

kultūra pagal vartotojiškumo principą, *antra*, visuotinis ryšys turi paradoksalų poveikį didėjančiai individualizacijai, *trečia*, šiuolaikinės technologijos visomis prasmėmis reikalauja mūsų dėmesio bet kuriuo paros metu.

4.3. Skaitmeninės technologijos okupuoja visą subjektyvų laiką

Yra keli aspektai, kurie yra svarbūs galvojant apie skaitmeninį nuobodulį. Skaitmeninės technologijos viską taip pagreitino, kad ta akseleracija naikina mūsų pasyvų laiką *downtime*. Žmonių greičio ir nuolatinio įsitraukimo būsenos lūkesčiai kelia susirūpinimą dėl fragmentuotos kasdienybės. Į tam tikrą laiko tarpą spraudžiama kuo daugiau minčių, veiklos, sprendimų, įvykių, informacijos, vartojimo, judėjimo, žmonių, santykių. Lėtas laikas *downtime* tampa deficitu. Patirtis susiskaido į vis mažesnius vienetus, o atskiros veiklos sritys, ypač „darbas“ ir „namai“, yra mažiau aiškios ir išskirtinos. Didžiulė sparta mūsų gyvenime mums leidžia susitelkti tik į dabartį. Skaitmeniniame amžiuje naujų technologijų tobulinimas dar labiau suintensyvino gyvenimo greitį ir akseleraciją. Radikaliai keičiasi ryšys tarp laiko ir erdvės, buvimo ir nebuvimo. Kasdien patirtis taip pagreitėjo, kad nebėra laiko apmąstymams (Lash, 2002). Taip yra dėl „ekonominės kapitalizmo logikos“, dėl kurios „iLaikas prasiskverbia visur išstumdamas pasyvų laiką *downtime* (Rosa, 2005, p. 448). Anksčiau buvę laiko skirtumai išsityrė ir susiliejo į bendrą laikinumą, kuris pasiekė visas gyvenimo sritis. Kartu su mumis visada esantys išmanieji telefonai, kompiuteriai, belaidis internetas, socialinė žiniasklaida prie to ženkliai prisidėjo, mesdami iššūkį buvusioms riboms tarp viešo ir privataus, dienos ir nakties, darbo ir laisvalaikio, erdvės ir laiko (Agger, 2011). Nuolatinė mediacija tarsi prailgina „disponuojamą laiką, bet jis užuot skirtas apmąstymams, tiesiog tampa kapitalo kaupimo šaltiniu per socialinę žiniasklaidą“ (Fuchs, 2014, p.99). Žmonės pilnai integruojami į kapitalizmo infomacines grandines per mobiliuosius įrenginius, kurios „fraktalizuotą“ laiką, kurį siekiama pertvarkyti ir priderinti kažkieno poreikiams. Žmogus nebesusitvarko su savo laiku, nes nuolat susiduria su dar didesniu laiko pagreičiu. Skaitmeninis nuobodulys sukuria tokius specifinius emocinius aspektus, kaip nerimą, norą būti visada prisijungus, norą būti produktyviam ir organizuotam visose gyvenimo srityse (Gardiner, Haladyn, 2017). Mūsų gyvenimo tempo jausmas pasikeitė, nes daugiau dėmesio dabar skiriame „laiko trūkumui“. Reikšmingiausias pokytis yra tas, kad nuolat mažėja laikas, kada mes galime susitelkti tik į vieną dalyką, mus nuolat pertraukia gaunamų pranešimų srautas, telefono skambučiai, televizijos ir radijo pranešimai arba tiesiog staigios mūsų sąmonės srauto pertraukos, kurios nutraukia bet kokią tuo metu vykdytą veiklą (Rosa, Scheurman, 2009). Šiuolaikinis gyvenimo būdas labai trukdo apmąstymams. Žmonėms atrodo tiesiog nebepriimtina tiesiog galvoti ir tuo metu nieko daugiau nedaryti. Tačiau sutelktas mąstymas yra vienas iš geriausių būdų ugdyti kritinį mąstymą. Norint, kad tavo paties balsas skambėtų tavo galvoje, svarbu pašalinti visus kitus balsus. Ir tai sunku, nes aplink tiek daug blaškymosi. Kiekvienas žmogus turi savo mąstymo būdą. Kritiškai mąstantis asmuo generuoja naujas idėjas, mato problemas ir randa savus būdus joms spręsti. Tai ypač sunku, kai įsivaizduoji, kad tuo pačiu metu tūkstančiai žmonių visame pasaulyje galvoja apie panašias idėjas ir sprendžia tokias pat problemas. Informacijos srautai milžiniški ir kyla noras tiesiog rasti paruoštą sprendimą internete. „Google“ tapo trečiąja mūsų smegenų puse. Daugiau negalime ir nesistengiame patys atsakyti į klausimus, nes visus atsakymus galime rasti internete. Norint ugdyti kritinio mąstymo įgūdžius, žmogus turi galvoti pats. Kad galėtų mąstyti, žmogui reikia laiko, tylos ir vienatvės. Naujųjų medijų kultūroje nieko neveikimas tapo nepriimtina, nes tai visiškai nepanašu į produktyvų laiko naudojimą. Tačiau tik taip kyla puikių idėjų. Kritiškai

mąstantis asmuo turi sugebėti įsijungti į nešališką samprotavimą, paremtą kontroliuojamu racionalių išvadų darymu ir sprendimų priėmimu.

Naujųjų medijų kultūroje susiformavo tokia būseną kaip nuolatinis įsitraukimas. Tai reiškia, kad iš mūsų tikimasi ir mes iš kitų tikimės, kad bus nuolat prisijungę, pradedant darbiniais reikalais ir baigiant draugystės ryšių palaikymu. Tomlinson (2005) apibūdina tai kaip „akimirksnio kultūrą“, įpratusią prie greito pristatymo, nuolatinio pasiekiamumo ir greito norų patenkinimo. Jis teigia, kad tai nebūtinai yra susiję su interneto sklaida, o yra įrenginių integravimo su konkrečiomis kultūrinėmis vertybėmis rezultatas. Skaitmeninių technologijų kultūra įgalina naujas intymumo su tolimais žmonėmis formas „prisijungimo“ sąlygomis, kurios gali būti ir naudingos, ir varginančios. Tai sukuria „kasdieninio nuotolinio bendravimo patirtį“, kai iš mūsų tikimasi, kad būsime „nuolat pasiekiami ir bendraujantys“ (Tomlinson, 2005, p.158). Metaforinis įsitraukimo jausmas, kaip labai svarbus jausmas, tapo dominuojančiu daugelyje kasdienio patyrimo sričių. Įsitraukimo kultūra vertina dėmesį čia ir dabar. „Tačiau tai yra „išplėstinė dabartis“, įtraukianti į ją ir ateitį, kai „nesinchronizuoti“ ir individualizuoti veiklos modeliai pašalina mus iš bet kokio kolektyvinio laiko organizavimo, versdami žmones prisiimti individualią atsakomybę už daugialypės veiklos planavimą ir koordinavimą“ (Gardiner, Haladyn, 2016, p.133). Individualiu lygmeniu pagreičio procesus galima išskirti kaip „laiko spaudimo“ patirtį. Plačiai paplitusi nuomonė, kad gyvenimas šiomis dienomis yra greitesnis nei anksčiau. Nuolat girdime raudą, kad gyvename per greitai, trūksta laiko, o gyvenimo tempas nekontroliuojamas. Kiti mano, kad spartėjant laikui, paprasčiausiai turime „mažiau laiko“. Populiariajame diskurse, kuriame apgailestaujama dėl laiko stokos ir ieškoma būdų „susikurti gerą gyvenimą“ skaitmeniniame amžiuje, technologinės inovacijos vaidina pagrindinį vaidmenį iš esmės keičiant kasdienio gyvenimo struktūrą. „Per porą paskutinių dešimtmečių mes atradome kas padidina mūsų užimtumą – tai skaitmeninė technologijos. Kompiuteriai ir išmanieji telefonai dažnai pasirenkami kaip mūsų stresuoto ir perpildyto gyvenimo problemų sprendimas. Daugeliu atvejų jie palengvina reikalus<...> Tuo pat metu jie dar labiau susieja mus su mūsų užimtumo šaltiniais“ (Powers, 2010, p.14).

Atsiranda naujos buvimo nuolat prisijungus tendencijos, kurios parodo kaip skaitmeninės technologijos skverbiasi dar giliau. Nauji nešiojami prietaisai skirti savęs stebėjimui ir vertinimui, tokie kaip Fitbit ir panašūs, yra tvirtinami prie kūno, kad matuotų širdies ritmą, kalorijas ir panašiai. Toks kasdienės savianalizės reiškinys turi pasekmes žmogaus savivertės supratimui, sveikatai ir perauga į dar tolesnį kiekybinį savęs vertinimą. „Jei mes manysime, kad savęs stebėjimas yra logiškas „nuotaikos suprekinimo“ rezultatas, vadinasi galvojame, kad už mūsų sėkmingą gyvenimą yra atsakingas tik mūsų kūnas“ (Gardiner, Haladyn, 2017, p.129). Žvelgiant iš šios perspektyvos, šie pokyčiai toliau prisideda prie subjektyvaus laiko skaitmeninės kolonizacijos, savęs kalibravimo atsižvelgiant į tiesioginių skaitmeninių matavimų reikalavimus. Nuolatinis savęs stebėjimas reiškia laiko permąstymą, ir savo veiklos ir gyvenimo planavimą taip, kad visos veiklos turėtų kiekybinį įvertinimą, kad nebūtų tuščio laiko ar pasyvaus laiko *downtime*, kurių neįmanoma išmatuoti (Fernandez, Matt, 2019). Laiko, kuris galėtų būti skirtas reflektyviam mąstymui, pasinėrimui į gilų nuobodulį žmonių gyvenime nebelieka. Situacinis ir sotumo nuobodulys yra sėkmingai naikinami skaitmeninių įrenginių pagalba. Situacinis ir sotumo nuobodulys yra kelias į dar gilesnį – egzistencinį nuobodulį. Gilus nuobodulys gali mus nukreipti į savarankiško mąstymo kelią. Tik nuobodulys leis žmogui įsigilinti į save, privers atkreipti dėmesį ir pasinaudoti savo laisve, vietoj to, kad ją pamirštume užsiimdami įvairiomis veiklomis ir pramogomis. Gilus nuobodulys yra labai svarbus žmogui, nes tai jis atveria žmogui akis ir yra svarbus jo vidinei pusiausvyrai (Heidegger,

1995). Tik nuobodulio nuotaikoje galime pajusti gilią bendrystę su savimi. Laikas praleistas tik su savimi žmogui yra labai svarbus, nes tik tada kai esame vieni su savo mintimis, be jokių išorinių dirgiklių, vystosi ta smegenų dalis, kuri atsakinga už asmenybės stabilumo, savęs suvokimo jausmą, už viso smegenų taip vadinamo „numatytojo režimo tinklo“ darbą. Mokslininkai pripažįsta, kad numatytojo režimo tinklas dažniausiai yra aktyvus, kai asmuo nėra sutelktas į išorinį pasaulį, o smegenys ramiai miega, pavyzdžiui, svajoja ir klajoja. Buckner, Andrews-Hanna, Schacter (2008) teigia, kad numatytojo režimo tinklas veikia tik tada, kad žmogus susitelkęs į savo vidines mintis ir užduotis, įskaitant autobiografinės atminties peržiūrą, ateities įsivaizdavimą, kitų perspektyvų suvokimą. Tik tuomet, kai žmogaus smegenys klajoja, apmąstoma emocinė būseną, vyksta moraliniai samprotavimai ir socialiniai vertinimai. Ypač svarbu yra vaikams pabūti vienuoje su savo mintimis, nes taip jie susikuria pagrindą po kojomis. Vaizduotė vaikams suteikia komfortą. Jei yra nuolat atakuojami tam tikrų veiksmų iš išorės, jie nesukaupia vaizduotės išteklių. Šiais laikais vaikai nenori būti vienuoje, nes galvoja, kad tai yra nuobodu, jie jau nuo vaikystės pripratę prie žaidimų ir pramogų pasiekiamų bet kur ir bet kada. Bet tik „lėta“ veikla tokia kaip lipdymas, piešimas, žaidimai konstruktoriais, suteikia galimybę mąstyti, fantazuoti ir taip kurti savo vidinį pasaulį (Buckner, Andrews-Hanna, Schacter, 2008). Suaugusieji turėtų vaikams išaiškinti ir savo pavyzdžiu parodyti buvimo vienuoje svarbą, nes tai būtina norint susikurti stabilų vidinį pasaulį. „Vaiko gebėjimas patirti nuobodulį, tai gali būti ir sugebėjimas ramiai vienam žaisti, yra požymis apie vaiko psichologinę sveikatą“ (Winnicott, 1958, p.37). Turkle (2015) pastebi, kad tėvai dažnai neskatina savo vaikų gebėjimų patirti vienatvės ir nuobodulio akimirkas, o atvirakščiai, jie siekia, kad vaikai būtų nuolatos kuo nors užimti. Po pamokų jie skatinami užsiimti įvairia veikla, nes galvojama, kad vaikas turi nuolat mokytis ir tobulėti, tam kad būtų sėkmingas ateityje. Nieko neveikimas yra tiesiog sunkiai toleruojamas nuo pat mažens, tėvai mano, kad tai yra tiesiog laiko švaistymas. Kiekviena laisva minutė skiriama kokiam nors aktyviai veiklai arba žaidimams internete, naršymui, žinučių rašymui. Ramybė ir nieko neveikimas yra netoleruotina. Tėvams puikiai sekasi, nes vaikų protas iš prigimties yra neramus, jis bus nuolat nukreiptas į kuo įdomesnius dalykus vykstančius aplinkui. Russell (1930) manė, kad „karta, kuri negali išverti nuobodulio, bus mažų žmonių karta“ (Russell, 1930, p.65). Negalėdamas toleruoti tam tikro nuobodulio, žmogus gyvena apgailėtiną gyvenimą, nes gyvenimas bus gyvenamas kaip nuolatinis bėgimas nuo nuobodulio. Taigi visi vaikai turi būti auklėjami, kad jiems būtų nuobodu. Visada aktyvuoti vaiką - pamiršti svarbią vaiko auginimo dalį (Russell, 1930). Skaitmeninės technologijos okupavo visą laiką ir dėmesį, tuščio ir pasyvaus laiko žmonių kasdienybėje nebeliko, jie nebeturi laiko svajoti, fantazuoti ar tiesiog pabūti vienuoje. Įjungę vaizduotę ir svajodami, žmonės gali sau įvardyti svarbiausius siekius, detaliau išskleisti, ką jie norėtų daryti ateityje. Kai leidžiame savo mintims klajoti, niekur jų neveiname, pradedame būti atidesni tam, kas aplink mus, sugebame prasmingiau įvertinti ir apsvarstyti ateities perspektyvas. Nuobodulys gali tapti svarbiu akstinu keistis, peržiūrėti tai, kaip gyvenome iki šiol, gali padėti sugalvoti originaliausių dalykų, leisiančių plačiau išskleisti vaizduotės sparnus. Nuobodulys tai sąmonės būseną, kurioje mums atsiskleidžia tikrovės pobūdis. Kritinis mąstymas atsiskleidžia kai sąmonė yra tarsi „išsijungusi“, protas pasiruošęs giliam mąstymui ir būties regėjimui.

Skaitmeniniai įrenginiai - tai nuolatinė prieiga prie pramogų ir prasiblaškimų, todėl žmonės nebegali susikoncentruoti ties vienu dalyku, nes jie nuolatos naršo ir tikrina naujienas, žinutes, pranešimus, komentarus savo mobiliuosiuose ir kituose įrenginiuose. Tokia veikla potencialiai naikina laiką, kuris galėtų būti skirtas apmąstymams ar tikrai giliam nuoboduliui. Heidegger (1995) manė, kad nuolatinis užsiėmimas naujomis technologijomis atitraukia nuo autentiškų minčių. Ši

bendra nuotaika sparčiai plinta socialinės žiniasklaidos amžiuje, kai mintys apie būsenos atnaujinimą ir naują įrenginį užgožia visas kitas mintis. Šiuolaikinėje visuomenėje susiformavo kultūrinė vertė ir tam tikras kultūrinis kapitalas būti nuolat užimtu asmeniu, tai reiškia nuolat būti įsipareigojusiu, įsitraukusiu. Tai reiškia tam tikrą statusą ir svarbą skaitmeniniame kapitalizme, kuris yra fragmentuotas ir stokoja stabilumo bei loginės laiko tvarkos. Pasak Heidegger (1995) susitelkimas tik į dabartį nuolatos blaškantis nuo vienos pramogos prie kitos, trukdo žmonėms patirti autentišką ryšį laiko perspektyvoje. Kuo labiau auga šiuolaikinio gyvenimo tempas, „tuo daugiau mes pamirštame, tuo daugiau pamirštame, tuo mažiau žinome, kas mes esame ar kur einame <...> Greitis yra ekstazės forma, kurią žmonijai suteikė techninė revoliucija. Gyvendami tokiu greičiu galime pamiršti save, o galbūt pamiršti, kad iš viso gyvenome“ (Svendsen, 2005, p. 135).

Gardiner, Haladyn (2017) teigia, kad skaitmeninį nuobodulį taip pat galima apibūdinti kaip nerimą dėl produktyvumo. Žmonės jaučiasi nuolat užsiėmę ir skubantys, neretai įsprausti į laiko rėmus, ieškantys būdų kaip sušvelninti tos nuolatinės skubos keliamą stresą. Tuo pat metu jie bando sulėtinti tempą užsiimdami tokia veikla kaip „lėtas maistas“, „lėtas miestas“ ir pan. Tokių iniciatyvų kaip „atidumas“ ir „skaitmeninė detoksikacija“ atsiradimas sustiprina jausmą, kad mūsų gyvenimai tikrai yra perkrauti dėl skaitmeninių technologijų akseleracijos ir bandymo nuo jos pabėgti (Gardiner, Haladyn, 2017, p. 127). Kuriant ir tobulinant skaitmeninius prietaisus buvo manoma, kad jie turi sutaupyti laiko, paspartinti darbą, padidinti našumą, suteikti galimybę žmonėms dirbti bet kur ir bet kada. Tačiau didėjantis darbo tempas mus verčia dar labiau skubėti ir mes dar dažniau pasitelkiame skaitmeninius įrenginius, kad spėtume kuo daugiau nuveikti ir sumažintume tą laiko spaudimą.

Dėl technologijų išsiskleidimo visose mūsų gyvenimo srityse susidarė informacinis perteklius ar kitaip tariant infomacinės perkrovos, kurios sukelia rimtas psichines ir fizines pasekmes tokias kaip nerimas, stresas, nuovargis ir fragmentuoti santykiai. Kaip pastebi Hochschild (1997), vyksta daug diskusijų, kaip žmonėms rasti pusiausvyrą tarp darbo, šeimos ir laivalaikio esant tokiam spaudimui nuolat būti užimtam šiuolaikinėje visuomenėje. „Kuo daugiau laiko praleidžiame darbe, tuo labiau jaučiame spaudimą namuose, dėl to skubame, vilkiname, atidedame darbus ir esame priversti hiperorganizuoti laiko likučius skirtus šeimai“ (Hochschild, 1997, p.215). Nuobodulys padeda reguliuoti gyvenimo tempą bei rasti laiko balansą, žmogui leidžia būti visapusiškesniam visose gyvenimo srityse. Bijantys pajusti nuobodulį praleidžia daug svarbių patirčių.

Nuobodulį kaip specifinę sąmonės formą, kaip privilegijuotą reiškinį galime panaudoti norėdami suprasti save ir pasaulį, kuriame gyvename. Tačiau šiuolaikinis žmogus yra sumišęs, bijo nuobodulio ir vienvės. Vienatvė atrodo kaip problema, kurią reikia skubiai spręsti. Ir sprendžiama skaitmeninių technologijų pagalba. Išmanieji telefonai, socialinė žiniasklaida ir tūkstančiai žiniasklaidos kanalų naikina mūsų nuobodulį. Nuobodulys ir buvimas vienumoje dažnai yra prilyginamas vienišumui. Vienatvė ir vienišumas yra skirtingos būsenos. Vienišumas – tai skausmas būti vienam, vienatvė – tai malonumas pabūti vienam. Gebėjimas būti vienumoje, leidžia pamatyti jus supančius žmones kaip atskirus individus ir nepriklausomas asmenybes. Tik taip mes galime suprasti aplinkinius, jų jausmus ir emocijas, tampame empatiški kitų žmonių atžvilgiu. Turkle (2015) manymu, niekada nepatirdami vienatvės akimirkų žmonės tapo mažiau žmogiški. Ji pataria visiems „išlįsti“ iš savo telefonų ir pamatyti šalia esančius. „Svarbiausia, ką turime atsiminti - tarp tekstų, elektroninių laiškų ir „Facebook“ įrašų – klausytis vienas kito, kad ir nuobodžiausių kalbų, nes dažnai neredaguotomis akimirkomis, kai mes dvejojame, mikčiojame ar tylime, mes iš tikrųjų

atskleidžiamame save vienas kitam“ (Turkle, 2015, p.123). Tik bendraujant užmezgamas artimas ryšys, atrandamas bendruomeniškumas ir bendrystė. Reikia skatinti ir mokyti vaikus bendrauti, nes tik taip bus sukurtos pagrindinės jų žmogiškosios vertybės.

Dabartinė skaitmeninė visuomenė gyvena nuolatiname triukšme – infomacijos, vaizdų, garsų, tekstų nenutrūkstamo srauto pasaulyje. Žmogui išsivystė priklausomybė nuo nuolatinio srausto žinių, veiksmo, naujovių. Staiga nutraukus tą srautą jis pasijaučia blogai ir stengiasi visais būdais jį atkurti. Laikas, kuris anksčiau buvo laikomas „tuščiu“, dabar užpildomas nuolatos jungiantis prie socialinių tinklų, naršant, tikrinant, stebint kas vyksta interneto erdvėje. Šiuolaikinėje kultūroje tapo nebeįmanoma „nebūti“ ar būti vienumoje. Gardiner, Haladyn (2017) mano, kad tai susiję su skaitmeninio nuobodulio „čia ir dabar“ savybėmis.

Diskursas apie skaitmeninį nuobodulį turi keletą dimensijų, bet iš esmės visos jos susiję su dažnai neigiama nuomone apie kasdienį gyvenimą. Viena vertus, skaitmeninio nuobodulio, kaip bendros nuotaikos, samprata yra loginis laiko akseleracijos ir pasikartojimo rezultatas. Kita vertus, skaitmeninis nuobodulys sukuria keistą situaciją, kai pasitelkiame skaitmeninius įrenginius ir norime kuo didesnio įsitraukimo, kad išvengtume nuobodulio, tačiau pati skaitmeninė mediacija mums tampa nuobodi. Vadinasi, kaip siūlo Gardiner, Haladyn (2017), reikia ieškoti nusiramino, paguodos, vienatvės ir autentiškumo už skaitmeninio pasaulio ribų pasipriešinant jo traukai. Dėl skaitmeninių prietaisų ir sistemų dominavimo bei jų užimamo laiko, kyla įvairiausio nerimo. „Dažniausiai išmanusis telefonas yra pagrindinis šiuolaikinio negalavimo šaltinis. Jis siūlo apgaulingą pabėgimą nuo galimybės patirti nuobodulį arba iliuzinį pabėgimą nuo „tikrų ryšių“ ir tuo pačiu kolonizuoja visą mūsų subjektyvaus laiko pojūtį“ (Gardiner, Haladyn, 2017, p. 130-131).

4.4. Tapatumo problema ir nykstanti empatija

Dėl technologijų išsigalėjimo žmonių gyvenimas tampa fragmentuotas ir ta fragmentacija nuolat didėja. Šiuolaikinis žmogus daro tiek daug dalykų, bendrauja su tiek daug žmonių ir patiria tiek daug, kad visa tai tarytum susilieja į vientisą vaizdą, kuriame jų pačių nebesimato. Gyvenimas visada turi turėti tam tikrą vienodumą, vientisumą, tam tikrą pasakojimo giją. Tačiau skaitmeninių technologijų epochoje sunku įsivaizduoti gyvenimą, kuris būtų visiškai vientisas ir integruotas. Fragmentacija sukuria daugybę dalelių, daugybę sričių, aspektų ir apskritai veda į gausą, tačiau būtent ta gausa leidžia stipriausiai pajusti vienišumą ir nereikalingumą. Vienatvėje yra galimybė susikurti, atrasti save, tačiau vienatvė taip pat gali būti destruktivi. Svendsen (2005) pastebi, kad izoliacija yra baidi baismė, ir atrodo, kad vienatvė labiau skatina dezintegraciją nei integraciją. Padidėjus vienatvei, žmogus imasi bet ko, kad tik to jausmo atsikratytų. Atrodo, lyg mes bandytume užgniaužti vidinį balsą, kuris sako, kad mūsų gyvenimas nefunkcionuoja (Svendsen, 2005). Dėl skaitmeninių prietaisų išplitimo visose mūsų gyvenimo srityse daugelis patirčių ima kartotis, socialinių tinklų turinys standartizuojamas, įspaudžiant į standartus ir protokolus, turinio banalumas rodo, kad bendravimas dažnai yra tuščias ir pasikartojantis, gyvenimas ima atrodyti beprasmiškas. Skubančio gyvenimo beprasmybės pojūtis skatina daryti dar daugiau dalykų, dar labiau pasinerti į veiklų ir ryšių gausybę, kuri dar intensyviau liudija tą tuštumą ir beprasmybę. Veiklų ir užsiėmimų gausa, susidedanti iš skirtingų fragmentų, skatina beprasmybę, nes daroma tiek daug ir taip paviršutiniškai, kad nebeaišku kam visa tai darome.

Nuolatinis naršymas ir buvimas prisijungus svarbus palaikant buvimą socialinėse žiniasklaidos platformose ir palaikant visus ryšius. Tokios nuolatinio buvimo dabartinėje akimirkoje praktikos

reikalauja nuolatinio savęs aktualizavimo, kasdieniame gyvenime atsiranda poreikis nuolat save prezentuoti viešai, vyskta savęs sudaiktinimas (Gardiner, Haladyn, 2017). Tai susiję su tuo, ką Svendsen (2005) įvardina kaip šiuolaikinę būtinybę „būti įdomiu“. Skaitmeninės technologijos susiformavo „nuolatinio dalinimosi“ kultūrą. Žmonės užaugę socialinių medijų aplinkoje pripažįsta, kad jie nesijaučia savimi, o tiksliau, jie savimi jaučiasi tik socialinėje erdvėje, bet ne realiame gyvenime. Žmonės sako, kad „suprasčiau savo mintis, turiu pirmiau jomis pasidalinti“. Taip dažnai sukuriama netikra žmogaus tapatybė, bet tokia, kuri patiktų kitiems. Taip mes labiau gyvename netikrame virtualiame pasaulyje, nesuprasdami ir nerasdami savo tikrojo „aš“. Socialiniai tinklai slopina vidinį žmogaus dialogą, nes skatina perkelti savo dėmesį nuo savirefleksijos prie savęs pristatymo ir prezentavimo viešumoje. Tokie tinklai kaip „Facebook“, „Instagram“ nebuvo sukurti specialiai slopinti refleksijai, tačiau žmonės rašydami „Facebook“ dažniausiai atspindi ne „tikras“ savo mintis, bet tokias, kurios atspindi asmenybę kokia jie norėtų būti, jų siekiamybę. Turi neatsilikti ir atitikti savo susikurtą profilį, kruopščiai atrinkti ir vertinti skirtingose platformose skirtingoms auditorijoms pateikiamus tekstus. Turkle (2015) pastebi, kad tai pasidaro nebeįdomu, net nuobodu, nes visi taip elgiasi. Bendravimas persikėlė į socialines platformas, nes toks bendravimas yra aiškesnis ir paprastesnis, nei keblūs, komplikuoti ir reiklūs realūs žmonių santykiai. Tačiau taip prarandami empatijos gebėjimai (Turkle, 2015). Empatija yra labai svarbi savivokai, savo jausmų pažinimui, vėliau savistabos rezultatus pritaikant bendravime su kitais. Empatija yra vienas svarbiausių žmogaus gebėjimų. Empatiškas žmogus sugeba atjausti, suprasti kitą, įsijausti į klausimus, geba pasijusti kito vietoje ir dėl šios savybės yra kitų mylimas. Empatija ugdo užuojautą, altruizmą ir gailestį ir yra daugelio moralinių sprendimų bei poelgių pamatas. Žmogus nesugebantis įsijausti į kito padėtį, emociinę būseną, tiesiogiai suprasti kito jausmus turi daug bendravimo problemų. Nepagarba, patyčios, žiaurumas ir kiti blogi dalykai socialinėje erdvėje pasireiškia dėl žmonių empatijos trūkumo. Turkle (2015) pastebi, kad interneto erdvėje viskas vyksta taip greitai, kad žmonės nespėja susipažinti ar perprasti kitų žmonių emociinės būsenos. Sugebėjimas įvardyti jausmus ir taip geriau suprasti yra vienas svarbiausių emociinių įgūdžių. Žmonės bendraudami tik internete nesuvokia kitų žmonių kaip atskirų nepriklausomų individų, nesuasmensina jų. Tai yra tiesiog kažkas kažkur erdvėje. „Kompiuteriai ir socialiniai tinklai pasiūlė žmonėms draugiją, nereikalaujančią draugavimo ir draugavimo iliuziją be jokių pretenzijų į intymumą“ (Turkle, 2015, p. 14). Kompiuteris niekada nereikalauja, kad įsijaustumėte į jo padėtį, būtumėte jam dėmesingas. Gyvas pokalbis su žmogumi reikalauja visai kitų dalykų, dėmesio ir atsako į pašnekovo mintis, čia ir dabar.

Hamann (1967) perspėja, kad šiais, visko žinojimo, bet nieko neišmanymo laikais, nuobodulio antitezė atvedė mus į vietą, kur mes viską vertiname, bet niekada nesiekiamo tiesos. Siekdamas užkirsti kelią šiems pavojams, Hamann ragina mus „pažinti save“. Būdami nuobodulio nuotaikoje, mes atsiduriame tokioje vietoje, kurioje galime save pažvelgti į savo vidų. Čia nėra darbotvarkės, kurią reiktų sekti ar kažką aktyviai veikti. Nuobodulys leidžia pasireikšti „paslėptai išminties paslapčiais“. Nuobodulio metu galime pradėti užduoti klausimus, kurie veda į geresnį savęs supratimą. Taigi nereikia jo vengti, nemėginkime jo atsikratyti, nes šioje nuolat kintančioje visuomenėje mūsų nuobodulys tikriausiai ilgai netruks. Verčiau pasinaudokime nuobodulio pranašumais. Naudokime jį kaip priešnuodį nuo nuolatinio veikimo ir laikykime nuobodulį savaime suprantamu įrankiu. Nuobodulys yra tai, ko mums reikia norint nuraminti mūsų šiuolaikinius negalavimus (Hamann, 1967). Tiesos ieškojimas yra viena iš svarbiausių kritinio mąstymo savybių, kuri reikalinga žmogui šiuolaikinėje visuomenėje. Melagingos ir neteisingos informacijos srautai didėja lygiagrečiai su interneto įtakos didėjimu. Žmonės turi vertinti socialinių tinklų turinį ir

analizuoti informacijos kokybę tikrindami faktus ir tinkamai juos panaudodami. Internetas yra puiki žmonių žinių saugykla, tačiau tai taip pat didžiulė ir bauginanti informacijos jūra. Galimybė naršyti joje ir kritiškai vertinti informacijos kokybę ir tikrumą yra pagrindiniai įgūdžiai skaitmeninėje aplinkoje.

4.5. Skaitmeninės technologijos nykstančio bendravimo ir socialinės atskirties priežastis

Daugelis mąstytojų jau reiškia susirūpinimą, kad pastangos išvengti nuobodulio paveikė žmonių socialumą. Skaitmeniniai įrenginiai turi įtakos nuobodulio ir vienišumo augimui, nes jie labai apribojo gyvą socialinę veiklą. Artimų asmeninių ryšių troškimas yra žmonėms įgimtas, o socialiniai ryšiai susiformuoja net tada, kai tie ryšiai yra trumpalaikiai. Norėdami išvengti nuobodulio ir vienišumo jausmų, žmonės griebiasi savo telefonų ir tikisi taip kompensuoti nemalonias emocijas. Bendravimas akis į akį mūsų dabartinėje visuomenėje nuolat mažėja ir tyrėjai (Turkle (2015), Svendsen (2005), Gardiner, Haladyn (2017)) pripažįsta, kad tarp šio nuosmukio, nuobodulio jausmo ir išmaniųjų telefonų buvimo yra tam tikras ryšys. Galime įžvelgti tiesioginį ryšį su skaitmeninėmis medijomis. Žmonių gyvenime vyksta daugybė įvairių dalykų, šalia yra daugybė kitų žmonių, tačiau dėmesys dažniau yra nukreiptas į telefoną, bet ne į juos supančią aplinką ar žmones. Šeimos susirinkime ar draugų susibūrimė visi yra kartu, bet tuo pat metu kiekvienas yra savo mobiliajame telefone. „Trokšdami pramogų, bijodami nepatogių ir nuobodžių akimirku, visi nosisuko vieni nuo kitų“ (Fernandez, Matt, 2019, p. 178). Žmonės vieni kitiems rašo, bet nebekalba akis į akį su draugais, kolegomis ir netgi artimaisiais. Įprotis kalbėti ir bendrauti nyksta iš mūsų kasdienybės. Atvirą ir spontanišką pokalbį, kuriame gimsta idėjos, kuriame mes nebijome būti atviri ir pažeidžiami, keičia žinutės, apgalvotas ir racionalus tekstas. Rašydami žinutę mes iš anksto apgalvojame tekstą ir esame linkę pristatyti save tokiais, kokiais norėtume būti. Mūsų mintys yra racionaliai sukomponuojamos, tobulinamos ir taisomos. Tik gyvi pokalbiai, gali išmokyti suprasti, kad gyvenime ne viskas turi būti tobula ir teisinga. Tik gyvi pokalbiai, kai gali matyti pašnekovo veido išraišką ir kūno kalbą, stiprina empatiją, stiprina intymumo ir socialumo jausmą. Taigi mes tolstame nuo lėtesnio tempo, kur reikia laukti, klausyti ir leisti protui apmąstyti įvairius dalykus. Gyvas pokalbis reikalauja laiko, dėmesio ir emocinių pastangų. Tačiau žmonės dabar ieško prasiblaškyto, komforto ir efektyvumo. Mes tolstame nuo gyvo žmonių pokalbio. Mums vis sunkiau sekasi pokalbis, kuris neturi aiškaus plano, kuris tiesiog gali laisvai nukrypti bet kuria linkme. Žmonės sąmoningai vengia pokalbių, kuriems reikalingas visas dėmesys. „Kiekvieną kartą tikrinant telefoną kompanijoje tai, ką mes gauname, yra stimuliacija, neurocheminis smūgis, tačiau prarandame tai, ką draugas, mokytojas ar bendradarbis ką tik pasakė, turėjo omenyje, jautė“ (Turkle, 2015, p.43). Žmonės nuo seno siekė pokalbio metu gaunamą informaciją kuo greičiau ir tiksliau įsisavinti ir atitinkamai valdyti savo atsakymus ir reakcijas. Bendravimas skaitmeninių įrenginių pagalba kaip ir išsprendžia šią problemą – į klausimus galima reaguoti bet kuriuo patogiu metu ir redaguoti savo atsakymus kiek nori, siekiant kad jie būtų „teisingi“. Tačiau mes prarandame galimybę gauti informaciją iš pašnekovo veido išraiškos, balso intonacijos ir kūno kalbos. Turkle (2015) pastebi, kad bendraudami internetu mes turime laisvę disponuoti savo laiku ir galimybę savo pasisakymus redaguoti, tačiau tuo pačiu „nesąmoningai mokomės užduoti „teisingus“ klausimus, į kuriuos žinome kad bus „teisingas“ atsakymas“ (Turkle, 2015, p.27). Spontaniški pokalbiai, kurių metu galime atrasti kažką naujo ir netikėto, nyksta. Bendravimas labai svarbus gerinant kritinio mąstymo gebėjimus. Bendraudami mes ne tik praplečiame savo žinių ratą, ugdome kalbinius ir kitus tarpasmeninius gebėjimus, tačiau bendromis pastangomis atrandame tiesą.

Gyviems pokalbiams reikia laiko, kurio niekas nebeturi, nes visą jį okupavo skaitmeniniai įrenginiai. Netgi šalia gulintis „tylus“ telefonas“ įtakoja gyvo pokalbio eigą, silpnina pokalbio dalyvių dėmesį ir tarpusavio ryšį. Dažnai žmonės neatkreipia dėmesio, kad pokalbių tarp mūsų mažėja. Žmonės vis dar šnekasi, galbūt dažnam tai atrodo kaip pokalbis, nepastebime kaip viskas iš tikrųjų pasikeitė. Nejauciame jokie pasikeitimo savo kasdieniame gyvenime, o apie tai kas bus po penkiasdešimties metų, tikrai negalvojame. Mes vis dar kalbamės vieni su kitais, bet nepastebime, kad tie pokalbiai tarsi natūraliai retėja. Auga nauja karta jaunų žmonių, kuriems pokalbio metu naršyti telefone yra įprasta nuo mažens. Jie nežino ir nepatyrė, kas tai yra nepertraukiamas pokalbis be telefono (Turkle, 2015). Šiandien jau užaugo karta, kuri savo paauglystės metus praleido apsupta skaitmeninių įrenginių, kurių gyvenime tekstinė komunikacija užėmė svarbią vietą. Tačiau Sherman, Michikyan ir Greenfield (2013) atliktas tyrimas parodė, kad nepaisant skaitmeninių įrenginių plataus naudojimo bendravimui, žmonės jaučiasi artimesni bendraudami asmeniškai nei per tekstą, žinutes, vaizdo pokalbius ir pan. Nors paprastai stengiamasi žinutėse išreikšti emocijas įvairiais sutartiniais ženklais, tačiau tos priemonės nepasiekia savo tikslo. Nepaisant mūsų įgūdžių ir gebėjimų panaudoti skaitmenines technologijas siekiant pagerinti gyvenimą įvairiose srityse, žmonės varžo evoliucinis kontekstas, kuriame vystėsi žmonių socialinė sąveika. Tik matydamas kito žmogaus veidą ir girdėdami jo balsą mes tampame vieni kitiems žmogiškesni. Žmonės nesąmoningai ieško kuo efektyvesnių būdų pasiekti emocinį artumą (Sherman, Michikyan, Greenfield, 2013).

Daugelis dar gali prisiminti, kad vaikystėje patyrė nuobodulio jausmą ir tai buvo tiesiog gyvenimo faktas. Galbūt tiesiog spardei kamuolį ar žiūrėjai pro langą, kol sugalvojai ką nors padaryti, nes gyvenime nebuvo daug technologijų. Dabar nuobodulį reikia nedelsiant kažkuo užpildyti ir tam yra skaitmeniniai įrenginiai. Mes įpratome visada turėti rankose išmanųjį telefoną. Luke (2019) pastebi, kad anksčiau žmonės skaitė knygas, laikraščius, žurnalus. Dabar visi spokso į savo telefonus. Nėra jokių mainų. Apie knygą galite paklausti „ar tai buvo gera knyga? Ar verta ją skaityti?“ Dabar nebėra jokios socialinės sąveikos, nes visi izoliavosi savo įrenginiuose. Niekas neklausia ir neturi jokio supratimo ką ten žiūrite ar ką naršote. Žmonės tai naudoja kaip atsitraukimo nuo socialinių situacijų formą (Luke, 2019). Atsirado netgi toks terminas *phubbing* - praktika ignoruoti savo draugus ar kolegas, sutelkiant dėmesį į savo telefoną ar kitą mobiliųjį įrenginį.

Przybyliski ir Weinstein (2012) ištyrė, kokią įtaką mobiliųjų ryšių technologijų buvimas šalia daro žmonių bendravimo kokybei įvairių rūšių pokalbiuose. Jų atliktų eksperimentų duomenys parodė, kad vien tik mobiliųjų telefonų buvimas slopino artumo ir pasitikėjimo jausmą tarp pokalbio dalyvių, taip pat mažino empatijos ir supratimo jausmą. Jie nustatė, kad šie padariniai gali atsirasti už sąmoningo suvokimo ribų. Tyrėjai daro prielaidą, kad telefonai veikia kaip pagrindinė priemonė, suaktyvinanti numanomus platesnių socialinių tinklų vaizdus, kurie savo ruožtu išstumia tiesioginius pokalbius. Taip pat gali būti, kad žmonės su telefonu sukuria individualias ir ilgalaikes netiesiogines asociacijas ir toks požiūris, elgesys ir pažinimas nutraukia „čia ir dabar“ sąveiką (Przybyliski, Weinstein, 2012).

Mes pilnai nesuvokiame skaitmeninių technologijų pasekmių žmogui, nes jos kuriasi, keičiasi ir tobulėja labai greitai. Žmonės sukūrė mašinas, kurios kalba. Pirmiausia, mes pradėjome kalbėti per kompiuterius, pamiršdami koks svarbus yra pokalbis „akis į akį“ mūsų santykių kūrimui, empatijai ir kūrybiškumui. Dabar mes jau kalbame su kompiuteriais. Turkle (2015) siūlo brėžti virtualų apskritimą, kurį lygiomis dalinasi pokalbiai, empatija ir savirefleksija. Tai tarsi uždaras ratas, kuris

turėtų puikiai veikti. Vienatvė stiprina savęs suvokimą ir tuo pačiu empatijos jausmą. Tuomet, pokalbiai su kitais suteikia daug medžiagos savirefleksijai. Tik būdami vienuoje mes subrandiname mintis bendram pokalbiui, tik būdami kartu mes išmokstame prasmingos vienatvės. Tačiau technologijos nutraukia šiuos virtualius ryšius (Turkle, 2015).

Technologijos mus užburia, jos verčia mus pamiršti ką mes žinome apie gyvenimą. Žmonės pamiršo, kad kitoms kartoms turi perduoti tai ką žmonija turi geriausia, savo istoriją, savo patirtį. Neužtenka vaikams pasakyti, kad padėkite telefonus į šalį, reikia pirmiausia parodyti pavyzdį. Jei vaikai neišmoks klausytis, išsakyti savo nuomonę ir ją argumentuotai apginti savo draugų rate ir šeimoje, jei nemokės dalyvauti diskusijoje kaip pilnavertis pašnekovas, jie nesugebės kurti santykių ateityje ir tapti pilnaverčiais demokratinės visuomenės piliečiais, kur diskusija ir visų nuomonių išsakymas bei išklausymas yra svarbiausia. Jie netaps kritiškai mąstančiais piliečiais, o tik pasyviais stebėtojais. Turkle (2015) pabrėžia, kad „Pirmiausia turime pripažinti, kad dėmesingas klausymas ir kalbėjimas yra gebėjimai, kuriuos reikia ugdyti. Jie savaime nesusiformuoja. Jei sugebėtume gražinti daugiau pokalbių į mūsų gyvenimą, turėtume galimybę vėl suartėti vieni su kitais ir kartu atrasti save“ (Turkle, 2015, p. 65).

Tik kritiškai mąstantis individas gali kurti naujas visuomenės vertybes, netgi nustatyti naujas moralės normas, kurias atitiktų bendruomenės gyvenimas. Kritinės visuomenės gali atsirasti tik tada, kai žmogaus mąstymas tampa svarbiausiu visuomenėse gyvenančių žmonių interesu. Kritinių visuomenių kūrimas priklauso nuo to, ar žmonės visuomenėse rimtai mąsto, kelia klausimus, mato problemas ir sprendžia jas pasitelkdami proto galias, savo proto prigimtines tendencijas, racionalių gebėjimus. Neturint kūrybingų asmenybių, galinčių savarankiškai mąstyti ir vertinti, visuomenės augimas yra neįsivaizduojamas kaip ir visuomenės plėtra. Politikoje trūksta ne tik lyderių, bet ir piliečio dvasios bei teisingumo jausmo. „Per dvi savaites laikraščiai gali apdoroti į avis panašias mases ir sukelti tokį įaudrintą pyktį, kad vyrai yra pasirengę apsivilkti uniformas ir žudyti bei būti nužudyti. <...> Dabartinio nuosmukio apraiškos paaiškinamos tuo, kad ekonominiai ir technologiniai pokyčiai labai suaktyvino kovą už egzistavimą, smarkiai pakenkdami laisvam asmens vystymuisi“ (Einstein, 1954, p.15).

4.6. Kūrybiškumas ir dėmesys

Turkle (2015), Zomorodi (2017) ir kiti dirba, kad įtikintų žmones susigrąžinti nuobodulį ir išnaudoti jo teikiamas galimybes. Nuobodulyje jos išvelgia kūrybingumo potencialą. Kūrybingos idėjos gimsta kai kūnas veikia autopilotu, t.y. kai dirbame mums įprastus rutininius darbus. Tuo metu smegenys yra užimtos, formuodamos naujus neuroninius ryšius, kurie sujungia idėjas ir sprendžia problemas. Zomorodi (2017) sako: „išmokite mylėti nuobodulį“, nes nesąmoningoje būsenoje gimsta kūrybingiausios mintys. Tuo tarpu socialinės žiniasklaidos kompanijos ir išmaniųjų telefonų gamintojai deda bendras pastangas siekdami išnaikinti nuobodulį, tuo pat metu siekdami pelno, vartotojams siūlydami neribotas pramogas, straipsnius, būsenos atnaujinimus ir įvairiausių žaidimus (Turkle, 2015). Nuobodulys yra žodis, turintis daugybę prasmų šiuolaikiniams žmonėms, tačiau dažniausiai tai vertinama kaip neigiama patirtis, ypač jauni žmonės taip galvoja. Pripažinimas, kad nuobodulys suteikia tam tikras galimybes, leistų išnaudoti jį ugdant supratimą kaip tvarkyti savo laiką ir pradėti mąstyti. Mūsų prietaisai mus valdo, nes skubame peržiūrėti kiekvieną gautą žinutę ar informaciją kuo greičiau, tarsi tai būtų neatidėliotinas reikalas. Stimuliavimas vis nauja informacija veda prie greito tikslo pasiekimo. Tuo tarpu svajojimas turi

ilgalaikę perspektyvą. Tai padeda mums susikurti stabilų vidinį pagrindą ir padeda generuoti naujus sprendimus.

Pirmieji mokslininkai kurdami kompiuterį galvojo, kad jis atliks pasikartojančius, greitus veiksmus o žmogui suteiks daugiau laiko lėtam ir kūrybiniam darbui. Tačiau atsitiko visai atvirkščiai, kompiuteriai dabar pateikia informaciją tokiu greičiu ir tokiais kiekiais, kad žmogus nepajėgia jos visos apdoroti. Žmonės nuolat skuba, yra nekantrūs ir lėtam kūrybiniam galvojimui laiko nebeturi. Žmogus, kuris neturi įgūdžių galvoti vienas, negeneruoja ir naujų idėjų, nukenčia jo kūrybiškumas bei saviraiška. Jis nemoka dirbti komandoje, naujų idėjų generavimui ir raiškai reikalingas gebėjimas apmąstyti jas savo galvoje, vienuoje. Turkle (2015) pastebi, kad nauja karta yra užaugusi „Facebook“ „patinka“ pasaulyje. Žmonės priprato, kad bet kuris veiksmas turi būti paskatintas. Dirbdami rimtuose darbuose bei projektuose ir toliau tikisi nuolatinio padaršinimo ir paskatinimo, nebemoka dirbti vieni. Reikia mokytis iš naujo kaip dirbti vienam ir pačiam sau spausti „patinka“ (Turkle, 2015). Kritiniam mąstymui labai svarbu negatyvus vertinimas ir kritika. Kritiškai mąstant niekas nelaikoma besąlygiškai teisinga, atsisakoma akiai tikėti autoritetais. Turkle (2015) pabrėžia, kad emocinis tonas socialinėje erdvėje yra kitas nerimą keliančių problemų šaltinis. „Facebook“ neturi ženklo „nepatinka“, todėl visi išmoksta dalintis tik pozityvia emocija. Mokslininkai Ophir, Nass, Wagner (2009) teigia, kad neigiamos emocijos sužadina kitos mūsų smegenų dalies darbą. Taigi, jei žmogus praleidžia daug laiko socialinėje erdvėje, jo galvoje neįsijungia tam tikri procesai, dėl to sulėtėja reakcija į visus procesus. Taip atsitinka tiems, kurie daug laiko praleidžia socialinėje erdvėje, jie nebesugeba greitai atsakyti nei į kitų, nei į savo klausimus. Lėta reakcija į kitus žmones gali atrodyti kaip nejautrumas ir abejingumas. Kai žmonės lėtai reaguoja į savo pačių mintis, jie praranda labai svarbų savirefleksijos gebėjimą, dėl to nyksta kritinio mąstymo gebėjimai (Ophir, Nass, Wagner, 2009). Tik protingą ir reflektyvų mąstymą, kuris sutelktas į apsisprendimą, kuo tikėti ir ką daryti, galime vadinti kritiniu. Jis reikalauja žinių ir žinojimo, ką galima su tomis žiniomis daryti.

Buvimas nuobodulio nuotaikoje ir vienuoje turi didelę įtaką kūrybinių idėjų atsiradimui. Galima sakyti, kad nuobodulio patirtis yra tiesiogiai susijusi su kūrybiškumu ir naujovėmis. Nuobodulio momentą galime panaudoti atsitraukimui ir naujų ryšių, naujų idėjų kūrimui. Kai leidžiame savo mintims klajoti, mūsų protas atsipalaiduoja. Smegenys veikia produktyviausiai, kai joms nereikia reaguoti į aplinką. Nuobodulys stimuliuoja tas smegenų dalis, kurios leidžia įsijungti kūrybiškumui, neapkraunant jų papildomais išoriniais dirgikliais bei reakcijomis. Mūsų kultūriniai įsitikinimai sako, kad tik socialumas padeda atsiskleisti kūrybiškumui, kad proveržis įvyksta tik „idėjų generavimo“ *brainstorm* ir „grupinio mąstymo“ sąlygomis, tačiau mokslininkų tyrimai tai paneigia. Keith Sawyer's Group Genius (2007) tyrimai rodo, kad nors *brainstorm* sukelia daugiau idėjų, jos taip pat lemia daugiau blogų idėjų. Žmonės priversti eiti kartu su blogomis idėjomis ir jaustis grupės proceso dalimi (Sawyer, 2007). Naujos idėjos dažniausiai gimsta, kai žmonės mąsto vienuoje. Mokslininkai Mann ir Cadman (2014) atliko tyrimą, kurio metu žmonės prašė įvykdyti nuobodžias užduotis ir užsiminė, kad derėtų išnaudoti savo kūrybingumą. Tyrėjai konstatavo paradoksą: kuo nuobodesnė užduotis tekdavo, tuo kūrybingiau žmonės veikė. Šis tyrimas patvirtino, kad nuobodulio jausmas leidžia mūsų protui klajoti ir užsukti į tas sąmonės kertes, kurias seniai buvome apleidę, nuolatos susitelkdami į tai, kas „ginė“ nuobodulį į šalį (Mann, Cadman, 2014). Bendradarbiavimas dažnai giriamas kaip sėkmės raktas, tačiau tai tik pusė lygties. Mes taip pat turime būti vieni, kad pasiektume meditacinę tylą, leidžiančią mums diegti naujoves ir priimti gerus sprendimus.

Šiuolaikinė kultūra ir technologijos leidžia lengvai atlikti daugiafunkcinius uždavinius. Visuotinai priimtu požiūriu daugiafunkcinis darbas leidžia mums nuveikti daugiau, tačiau mokslas ne kartą paneigė šią nuomonę. Daugiafunkciškumas menkina visus kitus žmogaus gebėjimus. Kai galvojame, kad vienu metu puikiai atliekame keletą darbų, iš tikrųjų mūsų smegenys tik greitai pereina nuo vieno dalyko prie kito ir su kiekvienu nauju darbu, visų jų atlikimo kokybė mažėja. Daugiafunkciškumas suteikia mums neurocheminius impulsus, todėl manome, kad mums sekasi geriau ir geriau, kai iš tikrųjų mums darosi vis blogiau (Turkle, 2015). Daugialypės užduotys atitraukia žmogų nuo pagrindinio dalyko ir neleidžia rimtai galvoti. Tai yra visiškai priešinga tam, kas reikalinga kritiniam mąstymui. Norėdami išspręsti sudėtingą problemą, turite visapusiškai sutelkti dėmesį į tai, ko neįmanoma pasiekti dirbant daugiafunkciniu režimu. Skaitymas, kūrybiškumas, bendradarbiavimas, įvairių klausimų aptarimas - visa tai reikalauja didžiausio susikaupimo, ypač kai reikia pasiekti tikrą tikslą. Kai reikia galvoti apie svarbius dalykus, spręsti problemą ir kažką sukurti, geriau atsikratyti visko, kas įgalina daugiafunkcinius veiksmus. Netikrinkite pašto, atjunkite mobilųjį telefoną, uždarykite nereikalingus skirtukus naršyklėje, ypač jei tai yra socialinio tinklo skirtukai. Visa tai apsunkina mąstymą. Tai ne tik trukdo kritiniam mąstymui, bet ir apskritai neleidžia mąstyti bent kažkaip produktyviai. Tyrimai rodo, kad tik maža dalis žmonių populiacijos – 2 proc. turi daugiafunkcinius gebėjimus. Likusiems 98 proc. kiekviena nauja užduotis mažina kitos veiklos našumą, t.y. kuo daugiau žmogus vykdo daugiafunkcinių veiksmų, tuo blogesni yra visi jo darbai (Ophir, Nass, Wagner, 2009).

Šiuolaikinė skaitmeninė visuomenė susiduria su didele problema, kaip pritraukti ir išlaikyti žmonių dėmesį. Crary (2001) teigia, kad modernizacijos procesą, vykusį XIX a. antroje pusėje, galima apibūdinti kaip procesą pakeitusį žmonių dėmesį - į ką jie atkreipia dėmesį ir kaip. Mus lengvai blaško aplink vykstantys dalykai. Norėdami išlaikyti dėmesį, turime nuolat gražinti savo mintis atgal prie mąstomo dalyko. Mums lengva susikoncentruoti ties išorinėmis pažintinėmis struktūromis, kurios suteikia stimulus. Tai muzika, filmas, kompiuterinis žaidimas, tai kas prikausto dėmesį ilgesniam laikui, kitaip tariant pramogos. Apie daugelį dalykų, į kuriuos atkreipiame dėmesį, mes sąmoningai niekada negalvojame. Galime sakyti, kad veiksmų automatizavimas leidžia atlikti darbus beveik nesąmoningai, tokiu būdu lieka laisvas dėmesys, kurį galima kreipti kur nors kitur (Crary, 2001). Žvelgiant iš šios perspektyvos, nuobodulys yra ta nuotaika, kurioje mes atsiduriame, kai mūsų sąmoningas dėmesys pradeda silpnėti ir nėra nieko kito, kas galėtų jį patraukti ar sulaikyti. Objektas, į kurį buvo sutelktas dėmesys mums tampa nebeįdomus. Žmogus, kuris sutelkia dėmesį, yra atviras pasiūlymams ir todėl gali būti potencialiai manipuliuojamas. Tačiau dėmesys taip pat yra būtina nepriklausomo mąstymo sąlyga. Toks žmogus mąsto ir viską atlieka sąmoningai, protingai ir autonomiškai. Gardiner, Haladyn (2017) pabrėžia, kad nepaisant šiuolaikinės visuomenės fragmentacijos, neretai dėmesys yra tam tikras masinis reiškinys t.y. patiriamas minioje. Žmonėms patinka linksmintis kartu, nes tuo dalijamasi su kitais, žmonės reaguoja į tuos pačius dalykus ir vieno žmogaus reakcija derinama su kitų reakcijomis. Tokio bendro dėmesio pagrindas buvo „masinės visuomenės“ plėtra XIX amžiuje. Tai buvo akivaizdžiausia sparčiai plintant visuomenės informavimo priemonėms - laikraščiams, spaudai, vėliau - filmams ir radijui. Žmonės skaito tas pačias žinias tuo pačiu metu ir reaguoja į tas pačias „sensacijas“ ir „naujienas“. Verslininkai greitai suprato, kad labai lengva parduoti daiktus, kurie padeda asmenims gerinti savo įvaizdį visuomenėje ir būti kaip visi. Žmonių dėmesį greitai patraukia produktai ir paslaugos, kurie pristatomi kaip nauji ar sensacingi. XX a. pradžioje mokslininkai daug dėmesio skyrė dėmesio tyrinėjimams siekiant sužinoti kas būtent atkreipia žmonių dėmesį ir kaip jį išlaikyti. Mokytojams svarbu žinoti kaip išlaikyti vaikų, darbdaviams – darbuotojų dėmesį,

reklamos kūrėjams ir pardavėjams svarbu pritraukti pirkėjų dėmesį (Gardiner, Haladyn, 2017). XXI amžiuje naujos technologijos prikausto visų dėmesį dar lengviau ir pigiau. Visuomenėje tapo savaime suprantama būti nuolat sutelkus dėmesį į kompiuterius, telefonus, socialinius tinklus. Žiniasklaida anksčiau televizijoje, dabar internete nuolat ir realiu laiku atnaujina žinias ir praneša kas vyksta. Viskas turi būti paskelbta, viskas turi būti pastebėta. Galime susilaukti pasipiktinusių klausimų: Ar neperskaitėte pranešimo? Netikrinate savo paskyros? Mums neleidžiama nieko praleisti. Carr (2011) atkreipia dėmesį, kad modernioje visuomenėje imperatyvas sutelkti dėmesį ties vis didėjančiu kiekiu užduočių, tą dėmesio sutelkimą ne didina, bet atvirksčiai, mažina. Mes labiau nei bet kada esame priklausomi nuo nuolatinių išorinių dirgiklių srauto, kurie gali atkreipti mūsų dėmesį ir ilgam įtraukti (Carr, 2011). Daugybė atliktų tyrimų nustatyta, kad mobilieji įrenginiai trugdo mokiniams susitelkti pamokose, atlikti namų darbus namuose, nes jie nuolat tikrina savo „Facebook“ ar „Instagram“. Daugybė žmonių sėdi biuruose prie savo darbo stalų ir užuot susitelkę į darbo užduotis, jie blaškosi, nes daugybę kartų per dieną prisijungia prie „Facebook“ ar „YouTube“. Užuot giliai skaitę ir galvoję, jie paviršutiniškai „perbėga“ tekstus internete, nuo vienos nuorodos prie kitos. Interneto tinklas tampa visuotine terpe, daugumos informacijos, tekančios pro kiekvieno akis ir ausis bet ne į protą, kanalą. Vargu ar rasite akimirka šioje skaitmeninėje visuomenėje ar erdvės kur mūsų dėmesys būtų neužimtas, kai aplinkui yra tiek dalykų mūsų dėmesiui pritraukti.

Nepaisant to, nuobodulys patiria atgimimą. Viena iš galimybių atsisipirti nuolatiniam dėmesio reikalavimui yra išdrįsti atsijungti nuo paskyrų socialiniuose tinkluose, neatnaujinti „Facebook“ būsenos, neskaityti žinių portalų. Zomorodi (2017) siūlo pabandyti nors vienai dienai atsitraukti nuo išmaniojo įrenginio ekrano ir apsižvalgyti aplinkui, bendrauti tik „gyvai“, stebėti aplinką ir žmones, tiesiog panuobodžiauti ir pajauti skirtumą. Tokie maži, paprasti ir trumpalaikiai išbandymai mums gali suteikti naujų įžvalgų, pajusti laisvę nuo technologijų, patirti nieko neveikimo džiaugsmą ir atsigrežti į mus supantį pasaulį, kuriame daug svarbių dalykų pražiopsome. Naudokime nuobodulį kaip priešnuodį nuo nuolatinio veikimo ir buvimo prisijungus (Zomorodi, 2017). Nuobodulys yra tai, ko mums reikia norint nuraminti mūsų šiuolaikinius negalavimus – nerimą ir stresą. Kitaip tariant mes turime pasirinkti nuobodulį, turime ilsėtis ir pasitikėti savo nuoboduliu, juo džiaugtis ir tarpti jame. Gilus nuobodulys turi tapti skaitmeninės epochos tikslu. Grįžimas į nuobodulio jausmą yra geriausias protestas prieš globalų kapitalizmą. Tik tada, kai sėkmingai apsiginsime, galėsime tęsti savo gyvenimo pertvarką. „XXI amžiuje tik nuobodūs yra laisvi“ (Gardiner, 2017, p.209). Tik laisvas žmogus gali būti kritiškai mąstančia asmenybe. Turime būti aktyvūs, kasdien praktikuojantys kritinę mintį. Nuobodžiavimas ir buvimas vienumoje turi daug privalumų. Tai suteikia minties ir veiksmų laisvę, skatina kūrybiškumą, vaizduotę. Vienatvė praturtina mūsų ryšius su kitais, suteikdama perspektyvos, kuri sustiprina intymumą ir skatina empatiją. XXI amžiuje siekiant ugdyti kritinio mąstymo, bendradarbiavimo, kūrybinio mąstymo gebėjimus, pirmiausia reikia išmokyti sustoti ir klausytis, susikaupti, mąstyti kritiškai ir reflektuoti savo ir aplinkinių gyvenimus.

Išvados

1. Kritinio mąstymo filosofijos ir jos pagrindinių principų analizė parodė kaip kritinė mintis, gimusi antikos laikais, keitėsi skirtingose epochose ir kultūrose kol tapo pagrindiniu moderniojo mąstymo bruožu naujųjų medijų kultūroje. Daug filosofų, mokslininkų, rašytojų prisidėjo prie kritinio mąstymo tradicijų ir metodų formavimo ir plėtros, buvo sukurta daug įrankių ir mokymosi išteklių šiuolaikiniam kritiniam mąstytojui. Analizė atskleidė, kaip svarbu yra vystyti kritinį mąstymą sistemingai. Kritinis mąstymas siejamas su loginio mąstymo procesu, protavimu, analizavimu, tikslios informacijos ieškojimu, klausimų kėlimu. Negalima proto ir mąstymo palikti natūraliems polinkiams, nes susiformuoja blogi mąstymo įpročiai, žmogaus protas leidžiasi lengvai apgaudinėjamas, nesąmoningai konstruoja iliuzijas, kurias stereotipas. Kritinis mąstymas yra ir savirefleksijos procesas, kuris diskutuoja pats su savimi, padeda žmogui pažinti vidinį pasaulį ir atsakyti į pagrindinius egzistencijos klausimus. Svarbus kritinio mąstymo aspektas yra sugebėjimas įsijungti į nešališką samprotavimą, paremtą kontroliuojamu racionalių išvadų darymu ir sprendimų priėmimu. Tai mąstymas, kuris nukreiptas į save, disciplinuotas, kontroliuojamas ir koreguojamas. Kritinis mąstymas yra būtinas laisvos ir tolerantiškos visuomenės vystymuisi, todėl jo ugdymas yra svarbus ne tik individui bet ir visai visuomenei.

2. Analizuojant kokios sąlygos reikalingos kritiniam mąstymui atsiskleidė, kad filosofų (Heidegger, Russel, Schopenhauer) požiūriu, nuobodulys yra ta sąmonės būseną ir nuotaiką, kurioje atsiskleidžia žmogaus proto ir mąstymo galimybės. Nuobodulys tai galimybė atsiriboti nuo aplinkos, pasinerti į intelektualinius svarstymus ir savistabą. Nuobodulio sukeliama tuštumos ir praradimo jausmas daugelį žmonių priverčia imtis filosofijos, priverčia užduoti būties ir egzistencijos klausimus sau pačiam. Tik žmogus patyręs beprasmybę, kurią atneša nuobodulio nuotaiką, būseną gali atrasti atsakymus į klausimus kokia yra pasaulio ir jo buvimo pasaulyje prasmė. Nuobodulys gali nukreipti žmogaus protą į autentišką ir savarankišką mąstymo kelią, tai motyvuojanti jėga paskatinanti bet kokiais veiksmais.

3. Nuobodulio interpretavimo filosofinių tradicijų analizė parodė, kad nuobodulys įvairiais istorijos laikotarpiais susilaukė labai prieštarų vertinimų. Galima būtų skirti dvi priešingas pozicijas – vieni filosofai (Seneca, Pascal, Kierkegaard, James, Kant) teigė, kad tai nuodėmė, nes kyla iš tingumo, kad tai tuštuma, vienišumas, niekybė, kurios visomis išgalėmis reikia vengti pasineriant į tikėjimą, darbą, pramogą ir pan. Gyvenimas yra per trumpas, kad nuobodžiautume.

Kiti filosofai (Heidegger, Russell, Schopenhauer) teigė, kad atsisakydami nuobodulio, žmonės blokuoja prieigą prie savasties. Nuobodulys atveria žmogui akis, nes tai yra vienas svarbiausių motyvų domėtis pasauliu. Jie palaikė idėją, kad visaverčiam gyvenimui reikalinga tyla, vienuma ir nuobodulys. Norintys pasiekti didžiųjų laimėjimų gyvenime turi mokėti patirti vienumos ir nuobodulio akimirkų. Nuobodulys gali būti panaudotas kaip efektyvi priemonė žmonių kritiniam mąstymui skatinti.

4. Industrinė epocha labai sparčiai keitė visuomenės ir žmonių gyvenimus, nuobodulys darbas pramonėje išaugino pramogų ir laisvalaikio linksmybių poreikį. Nuobodulys tapo problemine, bloga emocija, su kuria reikia kovoti ir kurią reikia naikinti. Tam pasitelktos įvairios priemonės, XX a. radijas ir televizija, XXI a. internetas, socialinė žiniasklaida ir visos skaitmeninės technologijos. Išmaniųjų prietaisų pagalba, internetas tapo pasiekiamas visur, taip galutinai išnaikindamas visus

nuobodulio likučius, užpildydamas net ir menkiausius „tuščio“ laiko tarpus. Įsivyravo požiūris, kad nuolatinis kontaktas su pasauliu ir aktyvios pramogos yra nuobodulio ir rutinos pabaiga ir kad tai garantuoja gerą ir laimingą gyvenimą. Nebelieka jokių galimybių patirti egzistencinį nuobodulį, taip užkertamas kelias savirefleksijai ir giliam pasaulio pažinimui be kurių ir kritinis mąstymas tampa neįmanomas.

Šiuolaikinėje kultūroje nebeliko nuobodulio, o kartu su juo išnyko pasyvus laikas, tylą ir vienatvę. Tai tapo nepriimtina, nes tai nesuderinama su produktyviu laiko naudojimu kas yra žmogaus siekiamybė šiuolaikinėje visuomenėje. Tiesiog būti – nėra populiari, nes tai nesuteikia jokios socialinės vertės. Skaitmeniniai įrenginiai tai nuolatinė prieiga prie pramogų ir prasiblaškymų, todėl žmonės nebegali susikoncentruoti ties vienu dalyku. Susiformavo kultūrinė vertė būti nuolat užimtu asmeniu ir tas susitelikimas tik į dabartį trukdo žmonėms patirti autentišką ryšį su aplinka ir su pačiu savimi. Nykstant nuoboduliui mūsų protas praranda galimybę klajoti ir užsukti į gliausias sąmonės kertes, turime būti vieni, kad pasiektume meditacinę tylą, leidžiančią mums diegti naujoves ir priimti gerus sprendimus, kas yra svarbus kritiškai mąstančio žmogaus gebėjimas.

Dėl technologijų išsišaknijimo visose mūsų gyvenimo srityse susidarė informacinės perkrovos, nebeliko nuobodulio kuris padėtų sureguliuoti gyvenimo tempą bei žmogui sustoti ir pamąstyti, spėti pajusti daug svarbių patirčių. Niekada nepatirdami vienatvės akimirklų žmonės tapo mažiau empatiški, mažėja galimybės pažinti savo jausmus ir vėliau juos pritaikyti bendravime su kitais. Mažėjant empatijai žmonės netenka daugelio moralinių sprendimų bei poelgių pamato. Bendravimas „gyvai“, kuris labai svarbus kritiniam mąstymui, nyksta dėl skaitmeninių technologijų sukurtos galimybės bendrauti nuotoliniu būdu, prarandama galimybė taip praplėsti savo žinių ratą, ugdyti asmeninius gebėjimus, spontaniškame pokalbyje rasti tiesą ir gimti naujoms idėjoms. Socialiniai tinklai slopina vidinį žmogaus dialogą, nes skatina perkelti savo dėmesį nuo savirefleksijos prie savęs pristatymo ir prezentavimo viešumoje. Technologijos suardė buvusią harmoniją, kur vienatvė stiprino savęs suvokimą ir tuo pačiu empatijos jausmą, pokalbiai su kitais suteikė daug medžiagos savirefleksijai. Tik būdami vienuoje mes subrandiname mintis bendram pokalbiui. Žmonės netaps kritiškai mąstančiais piliečiais, jei nesugebės klausytis, bendrauti, argumentuoti išsakyti savo nuomonę.

Kadangi skaitmeniniai prietaisai, pasitelkiami nuoboduliui malšinti, patys sukelia skaitmeninį nuobodulį dėl nuolatinės akceleracijos ir pasikartojimo, vadinasi, reikia ieškoti nusiramino, vienatvės ir autentiškumo už skaitmeninio pasaulio ribų pasipriešinant jo traukai. Reikia įtikinti žmones susigrąžinti nuobodulį ir išnaudoti jo teikiamas galimybes, išnaudoti jį ugdant supratimą kaip tvarkyti savo laiką ir pradėti mąstyti kritiškai.

Išanalizavus nuobodulio nykimo poveikį kritiniam mąstymui naujųjų medijų kultūroje, pagrindinė išvada yra tokia: įrodymai patvirtina, kad nuobodulys gali būti pamatytas kaip efektyvi pozicija kritiniam mąstymui, kuriai naujųjų medijų epochoje iškyla pavojus dėl bandymo vartotoją palaikyti nuolatinėje susidomėjimo ir įsitraukimo būsenoje. Tai reiškia, kad yra geras sumanymas įsileisti ar net pasinaudoti nuoboduliu darbe, švietime ir laisvalaikyje.

Hipotezė, kad pagrindinė kritinio mąstymo gebėjimų nykimo priežastis skaitmeninių technologijų vystymosi pasėkoje yra išnykęs nuobodulys ir vienatvė, pasitvirtino.

Literatūros sąrašas

Knygos:

1. Adorno, T. W. (1991). Free Time, in T. W. Adorno, *The Culture Industry: Selected Essays on Mass Culture*, R. M. Bernstein ed. New York and London: Routledge.
2. Bacon, F. (1901). *The advancement of learning*. New York: P.F. Collier and Son
3. Brodsky, J. (1995). In Praise of Boredom, in *On Grief and Reason*. New York: Viking Press
4. Carr, N. (2015). *The Glass Cage: How Our Computers Are Changing Us*. New York: W. W. Norton, p. 288
5. Carr, N. (2011). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*, New York: W. W. Norton & Company. p.280.
6. Cioran, E.M. (1983). *Drawn and Quartered*. New York: Viking Press
7. Crary, J. (2001). *Suspensions of Perception: Attention, Spectacle, and Modern Culture*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press
8. Davies, M., Barnett, R. (2015). *The Palgrave Handbook of Critical Thinking in Higher Education*, London: Palgrave Macmillan.
9. Descartes, R. (1873). *Discourse on the Method of Rightly Conducting the Reason, and Seeking Truth in the Sciences*. NY: Barnes & Noble, Inc
10. Dewey, J. (1910). *How We Think*. Boston: D.C. Heath.
11. Dewey, J. (1938). *Experience and education*. NY: Collier Books
12. Einstein, A. (1954). *Ideas and Opinions*. New York: Random House p.377.
13. Ennis, R.H. (1996). *Critical Thinking Dispositions: Their Nature and Assessability*, *Informal Logic*, 18(2–3): 165–182. [Žiūrėta 2020.04.03] Prieiga per internetą [[Ennis 1996 available online](#)].
14. Epikretas (2001). *Pokalbiai, fragmentai, vadovėlis*. Vert.V.Kazanskienė. (2-as leidimas). Vilnius: Pradai.
15. Fernandez, L., Matt, S.J. (2019). *Bored, Lonely, Angry, Stupid Changing Feelings about Technology, from the Telegraph to Twitter*. Harvard University Press, p.436
16. Fromm, E. (1949). *Man for Himself. An Enquiry into the psychology of ethics*. London: Routledge&Kegan Paul p. 254
17. Fromm, E. (1976). *To Have or To Be*. NY: Harper and Row Publishers.
18. Gardiner, M.E., Haladyn, J.J. (2017). *Boredom Studies Reader. Frameworks and perspectives*. London: Routledge, p.269.
19. Glaser, E. M. (1941). *An Experiment in the Development of Critical Thinking*, New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University.
20. Goodstein, E. S. (2005). *Experience without Qualities: Boredom and Modernity*. Stanford, CA: Stanford University Press.
21. Hamann, J.G. (1967). *Hamann's Socratic Memorabilia: A Translation and Commentary*. transl. James C. O'Flaherty. Johns Hopkins University Press. p.240
22. Heidegger, M. (1995). *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*. Trans.W. McNeill & N. Walker. Bloomington: Indiana University Press., p. 376.
23. Heidegger, M. (2014). *Būtis ir laikas*. Vert. T.Kačerauskas. VGTU leidykla Technika, p.406.

24. Heidegger, M. (1967). *Being and Time*, trans. John Macquarrie and Edward Robinson. Oxford: Blackwell, p. 589.
25. Heidegger, M. (1997). *The Question Concerning Technology and Other Essays*, trans. William Lovitt. York&London: Garland Publishing, p.49.
26. Heidegger, M. (1989). „Laiškas apie humanizmą“, vertė Arvydas Šliogeris (knygoje „Gėrio kontūrai“, Vilnius: Mintis, p. 409.
27. Hochschild, A.R.(1997). *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. New York: Metropolitan Press.
28. Hume, D. (1995). *Žmogaus proto tyrinėjimas*, vert. K.Rastenis. Vilnius: ALK Pradai. p.246
29. James, W. (1890). *The Principles of Psychology*. Vol I. *The Perception of Time*. [Žiūrėta 2020.03.05] Prieiga per internetą http://library.manipaldubai.com/DL/the_principles_of_psychology_vol_I.pdf
30. Kant, I. (1997). *Lectures on Ethics*, trans. Peter Heath. Cambridge.
31. Kantas, I. (1982). *Grynojo proto kritika*, Vilnius: Mintis.
32. Kierkegaard, S. (1987). *Either-Or, Part I*, trans. Howard V. Hong and Edna H. Hong. Princeton, NJ, p. 702.
33. Meredith, K.S., Steele, J.L. (2011). *Classrooms of wonder and wisdom. Reading, Writing and Critical thinking for the 21th Century*. USA. California: Corwin, SAGE company.
34. Mill, J. (1997). *The Spirit of the Age, On Liberty, The Subjection of Women*, Alan Ryan. New York: Norton and Company
35. Nietzsche, F.W.(1996). *Apie moralės genealogiją. Poleminis veikalas*. Vert.A.Tekorius. Vilnius: ALK pradai. P.199
36. Nietzsche, F.W.(1968). *Basic Writings of Nietzsche*, W. Kaufmann trans. & ed. New York: The Modern Library, Random Hous
37. Nietzsche, F.W. (2011). *Human, All-Too-Human, A Book For Free Spirits. Part II. The Wanderer And His Shadow*. Trans. Paul V. Cohn, B.A. Gutenberg EBook [Ebook 37841] [Žiūrėta 2020.03.16] Prieiga per internetą <http://www.gutenberg.org/files/37841/37841-pdf.pdf>
38. Nietzsche, F.W. (1918). *The Antichrist*. Trans. H. L. Mencken. [Žiūrėta 2020.03.21] Prieiga per internetą <https://TheVirtualLibrary.org>
39. Pascal, B. (1966). *Thoughts*. Trans. A. J. Krailshiemer New York: Harmondsworth
40. Platonas (1981). *Valstybė*. Vert. J.Dumčius. Vilnius: Mintis p.389
41. Platonas (1968). *Dialogai*. Vert.M.Račkauskas. Vilnius: Vaga
42. Plato (1924) *Laches, Protagoras, Meno, Euthydemus*. Transl.W. R. M. Lamb. Loeb Classical Library 165. Cambridge: Harvard University Press
43. Powers, W. (2010). *Hamlet's Blackberry: Building a Good Life in the Digital Age*, New York: Harper.
44. Rosa, H.,Scheuerman, W. E. (2009) .*High-Speed Society: Social Acceleration, Power, and Modernity*, University Park, PA: Pennsylvania State University Press. p 313
45. Russell, B. (1919). *Proposed Roads to Freedom*. New York: Henry Holt and Co.
46. Russell, B. (1930). *The Conquest of Happiness. Part 1. Boredom and excitement*. London: George Allen & Unwin

47. Sawyer, K. *Group Genius* (2007). *The Creative Power of Collaboration*. New York: Basic Books.
48. Schopenhauer, A. (1974). *Parerga und Paralipomena*. Short philosophical Essays. trans.E.F.J.Payne. New York: Oxford University press , p 502
49. Schopenhauer, A. (1995) [1819]. *Pasaulis kaip valia ir vaizdinys*. Vertė Arvydas Šliogeris. Vilnius: ALK Pradai, p.729
50. Seneca, L. (1917). *Epistles: Vols. IV-VI*. Loeb Classical Library, R. M. Gummere, trans. Cambridge, MA.: Harvard University Press.
51. Siegel, H. (1988). *Educating Reason: Rationality, Critical Thinking, and Education*, New York: Routledge.
52. Sikora, A. (2004). *Susitikimai su filosofija: nuo Herakleito iki Huserlio*, Vilnius: Alma Litra, p. 489
53. Stanovich, K.E., Stanovich, P.J. (2010). *A Framework for Critical Thinking, Rational Thinking, and Intelligence*. New York: Springer Publishing.
54. Sumner, W. G. (2008) [1906]. *Folkways: A Study of the Sociological Importance of Usages, Manners, Customs, Mores, and Morals*, The Project Gutenberg eBook. [eBook #24253]
55. Svendsen, L. (2005). *A Philosophy of Boredom*. trans. by John Irons. London: Reaktion Books, p.167.
56. Šliogeris, A. (1989). *Gėrio kontūrai* .M. Heideggeris „Laiškas apie humanizmą“. Vilnius: Mintis, p. 409.
57. Tomlinson, J. (2005).*The Culture of Speed: The Coming of Immediacy*. London: Sage.p.192
58. Turkle, Sh. (2015). *Reclaiming conversation. The power of talk in digital age*. NY: Penguin press. p.399
59. Vygotsky, L.S. (1930). *Mind and Society*. Cambridge: Harvard university press.
60. Commission on the Relation of School and College of the Progressive Education Association, (1943). *Thirty Schools Tell Their Story, Volume V of Adventure in American Education*, New York and London: Harper & Brothers.

Straipsniai:

1. Agger, B. (2011). *iTime: Labour and Life in a Smartphone Era*. *Time & Society*, 20(1): 119-136.
2. Buckner, R.L., Andrews-Hanna, J.R., Schacter, D.L.(2008). *The Brain's Default Network: Anatomy, Function, and Relevance to Disease*. *Annals of the New York Academy of Sciences* 1124, p. 1–38, [Žiūrėta 2020.03.13] Prieiga per internetą <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18400922>
3. Dainys, A. (2018). *Įvykis ir įprastybė. Šiaurės Atėnai*. *Filosofija*. [Žiūrėta 2020.04.11] Prieiga per internetą <http://www.satnai.lt/2018/07/20/ivykis-ir-iprastybe/>
4. Fuchs, C. (2014). *Digital Prosumption Labour on Social Media in the Context of the Capitalist. Regime of Time*, *Time & Society*, 23(1): 97-123.
5. Johnson, C.Y. (2008). *The Joy of Boredom*. Boston.com. [Žiūrėta 2020.04.18] Prieiga per internetą

http://archive.boston.com/bostonglobe/ideas/articles/2008/03/09/the_joy_of_boredom/?page=full.

6. Klooster, D (2001). Kritinis mąstymas – kas tai? *Permainos* 2001 (4) P.36-40
7. Lash, S (2002). *Critique of Information*. London: Sage. 234 pp. paperback, ISBN: 0761952691 *March 2003 Information Technology & People* 16(1):111-114
8. Lipman, M. (1987). *Critical Thinking–What Can It Be?*, *Analytic Teaching*, 8(1): 5–12. [Žiūrėta 2020.04.18] Prieiga per internetą http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_198809_lipman.pdf
9. Mann, S., Cadman, R. (2014). *Does Being Bored Make Us More Creative?*. *Creativity Research Journal* 26, no. 2 (2014): 165–173. [Žiūrėta 2020.04.13] Prieiga per internetą <http://dx.doi.org/10.1080/10400419.2014.901073>
10. Ophir, E. Nass, C. Wagner, A.D. (2009) *Cognitive Control in Media Multitaskers*. *PNAS* September 15, 2009 106 (37) [Žiūrėta 2020.04.20] Prieiga per internetą <https://doi.org/10.1073/pnas.0903620106>
11. Paul, R., Elder, L., Bartell, T. (1997) *California Teacher Preparation for Instruction in Critical Thinking: Research Findings and Policy Recommendations. A Brief History of the Idea of Critical Thinking*, California, : Foundation for Critical Thinking. [Žiūrėta 2020.03.29] Prieiga per internetą <http://www.criticalthinking.org/store/products/california-teacher-preparation-for-instruction-in-critical-thinking/147>
12. Paul, R., Elder, L. (2008) *The Miniature Guide to Critical Thinking Concepts and Tools*, Foundation for Critical Thinking Press. [Žiūrėta 2020.03.30] Prieiga per internetą https://www.criticalthinking.org/files/Concepts_Tools.pdf
13. Przybyliski, A., Weinstein, N. (2012). *Can You Connect with Me Now? How the Presence of Mobile Communication Technology Influences Face-to-Face Conversation Quality*. *Journal of Social and Personal Relationships*. [Žiūrėta 2020.03.11] Prieiga per internetą <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0265407512453827>
14. Rilke R.M. (1962). *Letters to a young poet*. trans.M.D.Herter NY:W.W.Norton&Co. P.125
15. Rosa, H., Hassan, R. (2014). *Editorial, Time & Society*, 2(1): 3-5.
16. Rosa, H. (2005). *The Speed of Global Flows and the Pace of Democratic Politics*, *New Political Science*, 27(4): 445-459.
17. Sherman, L. Michikyan, M. Greenfield, P.(2013). *The effects of text, audio, video, and in-person communication on bonding between friends*. *Cyberpsychology* 7(2):Article 1. [Žiūrėta 2020.04.15] Prieiga per internetą https://www.researchgate.net/publication/258237708_The_effects_of_text_audio_video_and_in-person_communication_on_bonding_between_friends
18. Scriven, M., Paul, R.W. (1987). *Defining Critical Thinking*, Draft statement written for the National Council for Excellence in Critical Thinking Instruction. [Žiūrėta 2020.03.15] Prieiga per internetą <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>
19. Varanavičius, A.(2014). *Renesanso epochos filosofijos bruožai*. *Problemos*, Vol.2 ISSN: 1392-1126 p.p. 95-103
20. Vėželis, T. (2016). *Čiabūtis (Dasein) egzistencinių (existenziell) ir egzistencialiųjų (existenzial) apriorinių struktūrų analizė Heideggerio veikale „Būtis ir laikas“*. *Aplinkkeliai.lt* [Žiūrėta 2020.03.11] Prieiga per internetą <https://aplinkkeliai.lt/musu-tekstai/akademybe/ciabuties-egzistenciniu-ir-egzistencialiuju-aprioriniu-strukturu-analize-heideggerio-veikale-butis-ir-laikas/>

21. Winnicott, D.W.(1958). The capacity to be alone. [Žiūrėta 2020.04.22] Prieiga per internetą
https://archive.org/stream/winnicott-capacity-to-be-alone/winnicott-capacity-to-be-alone_djvu.txt
22. Zomorodi, M. (2017). How boredom can lead to your most brilliant ideas. TED2017. [Žiūrėta 2020.05.06] Prieiga per internetą
https://www.ted.com/talks/manoush_zomorodi_how_boredom_can_lead_to_your_most_brilliant_ideas